

Skärgård

Nr 2-2015, årgång 38

Tema: Hangö – mitt i havets famn

Tidskrift utgiven av Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi (SIÅA) för presentation av aktuell skärgårdsforskning samt diskussion kring frågor som rör skärgården och våra svenska kustbygder.

Webbsida: www.skargard.fi

Ansvarig utgivare: SIÅA

Redaktör: Håkan Eklund,
e-post: hakan eklund@abo.fi

Tfn: +358 (0)50 5672 213

Postadress: Arken, Fabriksgatan 2G,
20500 ÅBO, Finland.

Tryck: Fram, Vasa

Layout, ombrytning och produktion:
Gosmo Print Ab

Tidskriften Skärgård utkommer med 4 temaN
nummer per år.

Årsprenumeration (fortlöpande) kostar 46 € i
Finland och 50 € utomlands. Lösnummer 20 €.

Prenumerationer via www.skargard.fi
eller Anita Julin, tfn: (02) 215 4944, e-post:
anita.julin@abo.fi, eller redaktör Eklund.

Ledningsgruppen för SIÅA

Utbildningsplanerare Nina Söderlund,
suppl. vicedirektör Tina Engblom.

Professor Jan-Åke Törnroos,
suppl. kommundirektör John Wrede.

Professor Kjell Andersson,
suppl. intendent Kasper Westerlund.

Docent Mikael von Numers,
suppl. professor Marko Joas.

Koordinator Katja Bonnevier,
suppl. utvecklingschef Gunilla Granberg.

Byaombud Pia Prost,
suppl. skärgårdsombudsman Sami Heinonen.

Studerande Amanda Enberg,
suppl. vuxenstud. Charlotte von Haartman.

Pärmen: På väg in till
Västra hamnen, Hangö.
17.10.2014. © Håkan Eklund.

© 2015 Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi

ISSN 0356-9381

Skärgård 2 • 2015 1

Att själen inte skall förlora sin spänstighet

Iförordet till en av sina många lokalhistoriska böcker om Hangö, "I Hangö som på utländsk botten", beskriver Birgitta Ekström Söderlund mycket träffande sin stad som en *med en egen stämning*. Det är Hangö i ett nötskal.

STADEN ute på Finlands sydligaste udde, grundad 1874, har förutom sin geografiska position ytterst i havet, en internationell prägel. Sedan 1800-talet har många upplevt Hangö *"som om att komma utomlands"*, sommartid gäller det än idag.

Här etablerades Finlands första vinterhamn som småningom kompletterades med badhusverksamhet sommartid, som i sin tur började lockade till sig många kulturpersonligheter. I detta nummer får ni möta några av våra mest kända och älskade – Topelius, Sibelius och Mannerheim. Alla ville dock inte bo i staden, utan valde lugnare områden en bit utanför. Bland annat Tvärminne var ett sådant ställe. Men ibland kunde det bli för lugnt i Tvärminne, bl a för Sibelius. Då for han in till Hangö för att festa med vänner.

I SKRIFTEN "Våra badorter. Historik, beskrivningar och program" (48 s, 1890), presenteras badorterna i Finland: Hangö, Mariehamn, Nådendal, Kuopio, Lovisa och Villmanstrand. Informationsskriftens författare C. Carsten poängterar också vikten av hälsotänkande. I inledningen skriver han: *"... Ett hälsobringande sommarliv hör numera även i vårt land så att säga till dagordningen. Den långa vinterns tränga arbetstid fordrar en avlösande period av vila och återställande av förbrukade krafter, om ej kroppen i förtid skall bliva utnött och själen förlora sin spänstighet"*.

Det sistnämnda är en pärla, *att inte låta själen förlora sin spänstighet!* Ack så aktuellt även idag, trots att termerna och benämningarna nu är andra.

BADLIVET medförde på många orter en första våg av turism i vårt land. Snabbt nog insåg man att dess mer eller mindre långväga gäster också gav upphov till ett ekonomiskt uppsving på orten ifråga. *"Kommunikationer, inkvartering, restauration, byggnation, parkanläggningar, strandpromenader och olika delar av näringslivet påverkades på olika sätt i positiv riktning"*, skriver Birgitta Ekström i boken "Hangö badanstalt 1879-1929" (181 s, 1994). Spår av detta kan vi njuta av än idag. I vilken kuststad kan man fritt vandra längs stränder, i timmar, som man gör i Hangö än idag? Ingenstans.

HANGÖS STRATEGISKA läge för hamn och försvarsverk, intill öppet hav, nära Finska vikens smalaste del, har också präglat en historia fylld av krig och ofärdstider. I detta nummer får vi också möta en lokalhistoriker, Tomy Karlsson, som varit duktig på att sammanställa ett detaljrikt material om Hangöudd som krigszon i ett antal böcker.

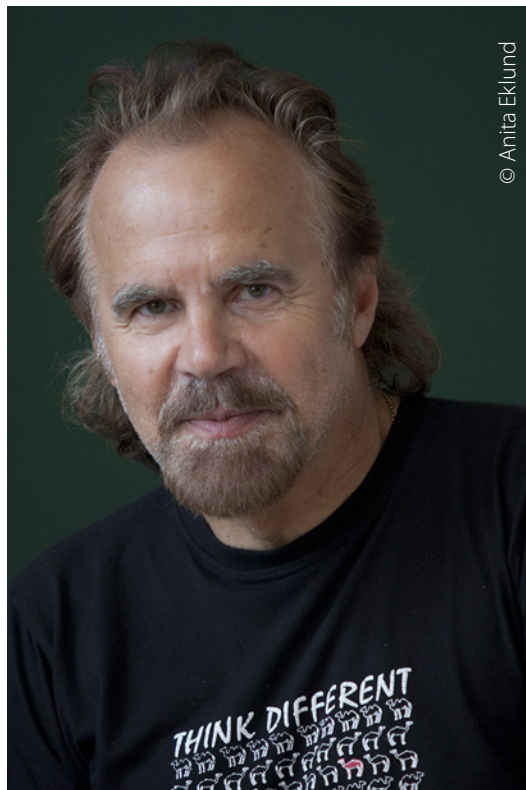
För oss som inte upplevt senaste krig, känns det nästan som science fiction att se bilder på hur sovjetmilitärer helt sonika träder in på scenen, och lägger "beslag" på staden och udden, påsken 1940, efter avslutat vinterkrig. Enligt fredsfördraget skulle Sovjetunionen etablera en marinbas på udden, och alla som bodde och verkade här skulle bort. Att krigsutvecklingen 1941 gjorde att ryssarna frivilligt lämnade Hangö, efter hårda strider, var en ovärderlig "lottovist".

EN SPONTAN reaktion, beträffande Hangös krigshistoria, är att staden varit urusel på att förvalta det arv, och de spår som kriget lämnade efter sig. Idag skulle detta utgöra en sevärdhet av megaklass, året om! Åk till Berlin och jämför eller ta modell. De har bl a en stadskarta för turister som på ena sidan visar staden under Hitlers tid och den andra under decennierna som en delad stad, ställen som många hört talas om, och som nu hittas med hjälp av kartan. Ett sådant koncept skulle sitta perfekt för Hangöudd! Idag är det ju bara redan historiekunniga som hittar till olika ställen, där monument, minnesmärken eller spår i terrängen ännu finns kvar (synd att så mycket putsades bort ...). Och att det inte finns ett ordentligt museum/infocenter/fotocenter, där denna intressanta historia visuellt är presenterad, är märkligt. Hemmablindhet?

Men ämnet har också varit politiskt brännbart, kanske genant för vissa. Historien om frihetsmonumentet vid ändan av Boulevarden, för den som kan den, är ett exempel på hur känslig krigshistoria tystas ner, när politiska krafter tillåts forma om historiska händelser, där till och med ett monument kan bli ett (politiskt) irritationsmoment.

Och sen har vi Hangö som en nyckel i Finlands emigrationsflöde, också det är en speciell del av ortens och landets historia.

I LOTTA REHNMANS intervjuartikel får vi träffa ett antal nutida Hangöbor, eller "Hangödiggare", som i klartext visar att staden än idag är en "stad med en egen stämning", där man trivs. Vackert så.

I detta nummer får vi också bekanta oss med Hangö sommaruniversitet, som präglat och format många blivande finlandssvenska akademiker och personer med stor läs- och lärlust. En organisation som är förvånansvärt lite dokumenterad i skrift, men som fortfarande fungerar som ett värdefullt finlandssvenskt "lärosäte" och en dynamisk kulturinstitution.

Nu står sommaren för dörren, vi får hoppas på en riktig Hangösommar överallt längs kusten och i skärgården. Njut och låt själen få tillbaka sin spänstighet! ♦

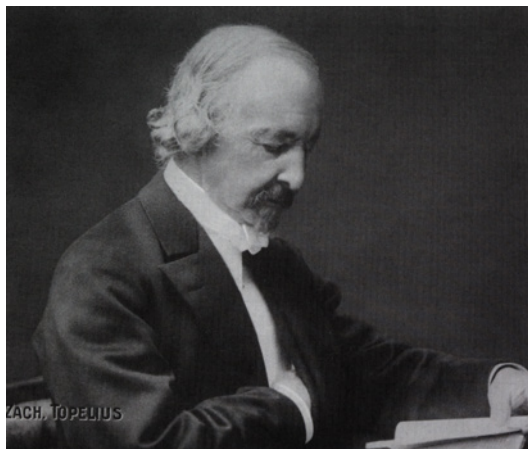
Håkan Eklund, redaktör

Topelius - en flitig fritids- fiskare i Tvärminne

TEXT: BIRGITTA EKSTRÖM SÖDERLUND

Zacharias Topelius beskrev Hangöudd, Finlands sydligaste udde, med moar och sandstränder, i boken "Finland i XIX seklet". Senare då Hangö hade blivit stad skrev Topelius också dikten Hangös öga som ingick i "Boken om vårt land". Hangö var då berömt för sin vinterhamn. Udden och bränningarna, samt många fartygs äventyr, inspirerade honom till dikten.

ZACHARIAS TOPELIUS vistades flera somrar i Ekenäs skärgård i slutet av 1860-talet och början av 1870-talen och dit räknades också Tvärminne på den tiden. Flera av de vackraste bland hans skärgårdssagor härstammar från de sköna trakterna mellan Ekenäs och Hangö. Topelius mor hade dött 1868 och familjen Topelius for efter det inte längre den långa vägen till Kuddnäs i Nykarleby för sommaren. I januari hade Topelius dotter Aina fått en dotter, som döptes till Karin Maria, och Topelius själv ville inte fara så långt bort från dem. Genom goda vänners förmedling hyrde de båda familjerna sommarställen nära varandra i Ekenäs skärgård 1869. Topelius andra sommarställen i trakten fanns förutom i Västersunds torp på Älgö också på Tovö, Hermansö och Tvärminne.

Topelius var en av de första kända personerna som tillbringade sommaren på Södergård i Tvärminne. © Hangö museums bildarkiv.

År 1869 hade professorn hyrt en enslig fiskarstuga på den vildsköna Älgön 1 ½ mil söder om Ekenäs. *"Det var en sal, en kammare och andel i värdfolkets köksspis, priset med bränsle 14 mark i månaden. Västersund var ensligt, dess fjärdar rika på torsk och flundra."*

Samma år vistades familjen Topelius två veckor på Tvärminne lotsplats, dit de seglade med svärsonens segelbåt Ilma. Enligt Valfrid Vasenius upptäckte man förtjusande vyer och trivdes bra. Invånarna i trakten var stolta över att ha en professor bland sig. Topelius flyttade vanligen ut till landet redan i maj och han stannade in i september över sin namnsdag, som inföll den 6 september, och som han inte var trakterad av att fira i huvudstaden. Familjen reste till vinterbostaden några dagar tidigare. I Tvärminne vistades också senare kända personer, som var bekanta med varandra och umgicks.

I TVÄRMINNE bodde Zacharias Topelius familj på Södergård. Topelius var då 51 år gammal. På detta lotshemma hade också andra kända personer bott, Woldemar Toppelius, Hjalmar Munsterhjelm och senare Juhani Aho.

Topelius var mycket förtjust i att fiska i Tvärminnevattnen. I dessa vatten for han ut till sina fiskeställen. © Håkan Eklund. Maj 2015.

Topelius tog säkert intryck av trakterna som han vistades i, men han skrev mycket litet under sommarperioden. Topelius skrev flera historier med motiv från Ekenäs skärgård, men det är inte bekant om han skrev något i Tvärminne. Istället ägnade han sig huvudsakligen åt fiske, vilket tydligen roade honom mera än allt annat. Han gjorde korta daganteckningar och av dem framgår att hans hustru Emilie ibland var med om fisketurerna. Vattnen var vida och fiskrika och det fanns gott om torsk, flundra, gädda och abborre. Torskarna var lika stora som små laxar. Dessutom fanns det mycket strömming och Emilie lärde folket att röka härlig böckling, vilket tydligen var okänt i trakten.

REDAN vid femtiden på morgonen gav sig Topelius iväg till sina bragder och varje sommar anställdes en gosse som roddare, eftersom Topelius aldrig rodde själv utan satt i aktern och styrde, eller läste morgontidningarna på väg ut till näten. Han lade dock ut näten och tog upp dem, men skötte heller inte själv fiskeredskapen däremellan, det ankom också på roddaren. Topelius hade 30 nät, men lade

vanligen ut 8 – 14 per gång. Näten lades i en båge och till ortsbefolkningens förundran fick han alltid fisk. När näten hade tagits upp rodde man till gäddkrokarna, som vittjades och försågs med nya beten. Ibland hade han också långrev ute och fångade torsk.

Därefter kunde professorn ännu tillbringa en tid med mete. Också då han metade fick han ständigt napp, trots att någon medföljande bekant kanske blev helt utan. Till lunchen kom sällskapet hem och dagen tillbringades hemma eller med någon utfärd. Ibland metades det också på dagen. Middagen åt familjen gärna ute och därefter vilade eller arbetade Topelius eller gick en promenad. Han kunde också arbeta senare på kvällen och gick enligt skärgårdsförhållanden sent och lade sig.

FÅNGSTEN, som Topelius fick, saltades in och både gädda, braxen, abborre och torsk saltades i samma byttor. På hösten kunde han ha sex fjärdingar med sig till staden. Insaltningen sköttes av gårdens värdinna och det berättas, att alla gårdar inte var så intresserade av att ha

Topelius i Tvärminne

professorn som sommargäst, eftersom han fiskade så mycket.

Jonatan Reuter, som upplevde både Topelius och Juhani Aho, konstaterade att de i Tvärminne fiskade i samma vatten, fast med ett par decenniers mellanrum, och båda föreföll honom inåtvända och nästan drömmande i varje situation. På de platser där Topelius vistades på somrarna, brukade han bygga små kummel och lade ibland en dikt på botten av dem. Topelius byggde ett kummel också på ett berg i Tvärminne, men någon dikt fanns inte där.

FRÅN TVÄRMINNE skriv Topelius dotter Toini ett brev den 11 juli 1869, i vilket hon bl a konstaterar att familjen hade gäster, nämligen ”- - tre syskon Munsterhjelm, bland dem den berömda målaren Hjalmar M., hvilkas bekantskap pappa och mamma nyligen gjort. De äro mycket söta, tycker jag, i synnerhet herrarna. De skola bli här i natt, och vi äro så förlägna för rummet.”

Det kan nämnas att Hjalmar Munsterhjelm gjorde en oljemålning av Västersund och den skänkte han åt Topelius till minne av sitt besök. På tavlan ses torpet Västersund med slupen Ilma vid stranden och där finns också de topeliuska döttrarna Toini och Eva klädda som dalkullor. Också Emilie Topelius gjorde en teckning av Västersund.

Toini Topelius saknade Majniemi och Kuddnäs och var inte förtjust i Tvärminne, som hon tyckte att var direkt otrevligt, trots att det nog fanns vackra ställen på bergen. Toini trodde, att ”- - pappa också saknar Majniemi, fastän han håller det för sig. Den här havsluften är så sövande, att alltid då pappa varit ute en stund, måste han ta sig en lur efteråt. Så var det också i Marstrand, sade mamma.”

ZACHARIAS SKREV till sin sväger Schalin: ”Riktig hemtrevnad blir det väl sommartid aldrig mera som på Kuddnäs och Majniemi. Även den

skönaste natur, såsom här, där allt är så vildskönt bergigt, skogigt, lummigt, djupt med en labyrinth av otaliga öar, sund och vikar, har dock icke barndomsfägringen, ungdomsglansen som ett solsken över sig.”

Toini skrev att flickorna förkovrade sig i hushållning och köksbestyr och alla blev runda och frodiga trots att man sällan fick kött. Hon tyckte att kusinens familj var lycklig som hade mycket vinbär, för vinbär fanns tydligen inte i Tvärminne eller också höll lotsfamiljen dem för sig själv.

”Blåbär äro de enda som vi få mycket af, men de plockas väl helt hastigt bort av skäriborna, och så bli vi utan dem också.”

Trots att det fanns mycket som kändes främmande för familjen var naturen rik och omväxlande och i närheten fanns tre träsk. Det första kallades för Trollträsket och var enligt traditionen bottenlöst, men där metades mörka insjöabborrar. Här hade ”träskisgubben” sitt tillhåll, men han hade förvandlat sig till myror som översvämmade en holme mitt i sjön. Ett annat träsk var fullt av blodiglar, som kunde säljas till apoteket i Ekenäs för 40 penni stycket. Hangö stad hade ju ännu inte grundats och apoteket i Ekenäs var det närmaste. ♦

Artikelförfattaren

Birgitta Ekström Söderlund är pensionerad museichef samt författare till en mängd faktaböcker om Hangö.

Adress: Gengatan 3-5 B 28, 10900 HANGÖ
Tfn: +358 (0)40-5734093
e-post: birgitta.ekstrom@brev.fi

Sibelius' piano, det första i Tvärminne

TEXT: BIRGITTA EKSTRÖM SÖDERLUND

Sommaren 1898 seglade Jean Sibelius från Åbo till Hangö tillsammans med sin gamla skolkamrat fotografen Into Konrad Inha och sin svåger målaren Eero Järnefelt.

Före resan lät sig herrarna avporträtteras i en fotoateljé i Åbo. Sibelius hade tidigare besökt bad- och kurorten Hangö innan han bestämde sig för att tillbringa en sommar i Tvärminne. Där vistades många kända personer runt sekelskiftet 1900 och bland dem fanns också Jean Sibelius, som var Finlands förnämsta kompositör och som bodde där några månader sommaren 1902. Sibelius var då 36 år och han hade inte sin familj med sig i Tvärminne. Han flydde nämligen sin hustrus melankoli över en pågående graviditet och skrev till henne den 11.7.1902: *"Jag är så rädd för att du är tungsint och att jag borde vara där. Men jag kan inte nu vara där, eftersom det är så tungt där."*

NÅGRA DAGAR SENARE uppmanade han henne i ett brev att inte tänka på filosofiska frågor utan leva lugnt. Brevet är kärleksfulla och omtänksamma. Troligen ville Sibelius själv också ha fred och ro och komma bort en tid från livet i och i närheten av Helsingfors och andra storstäder. Om Tvärminne hade han kanske hört av Jonatan Reuter eller Juhani Aho, som också hade vistats i Tvärminne och senare byggde ett hus där.

Vid denna tid hade Sibelius andra symfoni haft premiär och han levde i efterstämmningarna. På

Jean Sibelius vistades i Tvärminne sommaren 1902.
© Hangö museum.

våren hade Sibelius komponerat några sånger men han fick lust att resa och begav sig till Berlin i början av juni. Axel Carpelan stod för de ekonomiska förutsättningarna för resan. I slutet av juni tyckte Sibelius emellertid att det blev hett och kvalmigt i Berlin och återvände till Finland. Han reste över Stettin den 28.6.1902 och for till Tvärminne som låg nära badorten Hangö.

Aino Sibelius skrev den 26.5.1902 till sin mor och frågade om hon hade några madrassar av den typ som fylls med halm, annars måste hon själv skaffa dylika till Tvärminne, där Jean skulle tillbringa större delen av sommaren. Hon undrade också om mamma ännu hade någon flaska blåbär, ifall den skulle behövas, då familjen kom dit på sommaren, eller kanske att skicka med till Tvärminne.

En ung Sibelius. Skulptur i Hotel Nestor, Korpo. Konstnär: Kari-Petteri Kakko (f. 1976). © Håkan Eklund.

SIBELIUS BOSATTE SIG i Södergård, där man brukade ta emot sommargäster i helackordering. Där hade tidigare bott både författare, marinmålare och skulptörer. Stället ägdes då av lotsen Johan Jakob Österlund. Jean Sibelius adresserade sina brev till hustrun på svenska till Virkby vexel, Hangöbanan, men skrev mest på finska. Innan de var gifta skrev han på svenska, men hon svarade på finska.

Sibelius tyckte att Tvärminnetrakten var vacker och sängkläderna var bra, men inte sängarna och madrasserna. Han påpekade i ett brev att det inte fanns ohyra. Rummen var dragiga och primitiva, det råkade regna mycket just då och det var kallt och fuktigt. Maten var enförmig, han ville inte ha långfil, men tyckte om ägg och ett härligt surt bröd som äts med smör. Senare skrev han dock att maten var riktigt bra. Han

saknade ett badrum. Syltburkar hämtades till Södergård med linjalkärra i början av juli och den 23:e skrev han att sylten var kokad. Post anlände om tisdagar och torsdagar. Sibelius skrev också att not drogs med framgång i Tvärminne och att man fick ål och abborre. Jordbruket tyckte han att var primitivt, men hans värdar var traktens aristokrater och deras jordbruk var bättre. I slutet av juli såg han svampar längs Lappviksvägen, men i Tvärminne fann det inte någon svamp då.

SÖDERGÅRD LIGGER på fastlandet och därför gick det för sig att forsla ett piano dit. Pianot kom med tåg till Lappvik station och det var vissa besvärligheter att transportera det längs sandvägar på kärra med järnskoda hjul. Pianot var det första som skådades i Tvärminne och det ställdes i gårdens sal och användes flitigt av Sibelius. Lotsen Österlund var fascinerad av musiken, eftersom han sällan hade tillfälle till att lyssna till musik. I salen hade tidigare år bott sångare, som ackompanjerade sig på gitarr. Utan att Sibelius visste om det ställde lotsen en stol utanför dörren till salen och satt där långa stunder till sent på natten för att lyssna på den arbetande kompositören.

Sibelius startade arbetet genast i Tvärminne och skrev till sin hustru den 11.7.1902 att han var i full gång och hade redan tonsatt Ilmari C:s dikt och "Vilse" var i ny bearbetning. Med Ilmari C avses Ilmari Calmanius, senare Kianto, och sången fullbordades på hösten i Lojo. Om "Vilse" kan nämnas att den fick sin slutliga form senare under året. Den 21.8.1902 undertecknades ett förlagskontrakt om den sången med Helsingfors Nya Musikhandel.

Lotsen Johan Jakob Österlund var gladlynt och öppen och tyckte om att umgås med sina sommargäster. Emellertid hade lotsen sagt att Sibelius var värre med spelandet än med badandet, som han höll på med bara på dagen, medan spelandet pågick både dag och natt.

Lotshemmanet Södergård i Tvärminne 1898. Fönstret till vänster i huvudbyggnaden var kammaren där Sibelius spelade sommaren 1902 medan ungdomarna dansade på berget utanför. Foto: C.S.C. Frankel.

När Sibelius blev trött på lugnet i Tvärminne for han till Hangö och festade med Arthur H. Borgström i hans stora villa i Västra hamnen. © Hangö museum.

Sibelius i Tvärminne

På dagarna vandrade Sibelius ensam längs stränderna, simmade i timtal och lade sig sedan i sanden för att vila.

UTANFÖR Tvärminne finns skäret Storlandsstrittan, där väldiga skumkolonner vid västlig och sydvästlig vind slår lodrätt uppåt. Sibelius hade från byns utsiktsberg sett skummet yra och han rodde också en gång dit ut i ganska hårt väder. Tydligen ville han själv höra dånet och känna vattenpärlorna och han vandrade också på stenhällarna mitt i det yrande skummet. Också den gången blev lotsen orolig eftersom han inte visste hur en stadsbo skulle klara sig i sjögången. En räddningsexpedition planerades med gevärsskott och facklor, men i mörkret efter midnatt återvände Sibelius genom bränningarna. På skäret hade han glödsteckt abborre och hötat potatis, medan han njöt av naturens krafter.

SIBELIUS HÖLL SIG ganska mycket för sig själv i Tvärminne, där han promenerade och rodde. Södergård hade ekstockar och lät måla en för Sibelius, som försåg sig med en uppsättning metspön av bambu och andra fiskeredskap och gjorde långa färder i roddbåtarna. På lotshemmanet fanns mask, *"men inte mycket"*. En gång metade han 78 abborrar. På metkroken kom också simpor och torskar. På Storlandet, där han promenerade, upplevde han en *"isländsk stämning"* bland de höga och kala bergen.

Under sina promenader och roddturer medförde Sibelius en kaffepanna och när han tog en paus byggde han här och där små eldstäder av stenar och kokade kaffe i naturen. På Storlandet fanns länge en sådan spis till minne av kompositörens byggnadsverksamhet. Reuter berättar också att han en stormig sensommareftermiddag satt på sin veranda på Landbjörkskär med två systrar då Sibelius dök upp med en ångande kaffepanna och koppar i en korg. Sibelius hade hört att Reuter var ensam hemma och inte kunde koka kaffe (vilket Reuter sade att inte var sant), men kaffet

togs i alla fall väl emot och avnjöts av sällskapet på verandan.

JONATAN REUTER skrev en artikel i Hufvudstadsbladet den 16.9.1902 om Sibelius i Tvärminne. Sibelius själv var mycket road av den, lotsen var förtjust, men Aino Sibelius tyckte att artikeln var opassande och intetsägende. Sibelius umgicks med Jonatan Reuter som också besökte honom på Södergård och Sibelius skrev till sin hustru att Reuter var en behaglig person.

Tvärminneborna tyckte att Sibelius var sympatisk och skämtsam. Lotsen Johan Jakob Östermans dotter Aina Ringbom har berättat att Sibelius spelade för sommargästerna som dansade på ett berg i Tvärminne. Det berättas också att en positivspelare skulle ha uppenbarat sig i Tvärminne utanför Södergård, men med honom kom Sibelius inte överens utan de två hade grälat.

Han torde också ha haft trevliga och blöta fester med bekanta herrar i grannskapet. Emellertid arbetade han också och hade fyra sånger i tankarna, nämligen den ovannämnda "Vilse" (Tavaststjerna) som han genast tog itu med, "Soluppgång" (Tor Hedberg), "Lasse liten" (Topelius) och "Var det en dröm" (Wecksell). Många andra arbeten var också under planering.

Också Sibelius fru Aino besökte sin man i Tvärminne.

EMELLERTID ledsnade Sibelius i ett skede på det lugna livet i Tvärminne och reste till Hangö där han festade i fem dagar. Har var bl a på ett par middagar hos familjen Arthur H. Borgström och skrev sedan på ett brevkort när han kommit hem att han hade blivit sjuk i magen av den enformiga skärgårdsmaten i Tvärminne, men det kan också ha funnits andra orsaker till krämporna.

De båda herrarna hade en viss svaghet för starka drycker. Han skrev i ett brev till Robert Kajanus. *"Käre Cajus misstyck ej att jag nu ej kunde besöka dig ehuru jag för förbi, men uppvaknad efter en fem dagars fylla med alldeles djäfla assessorer, starkt trängande efter ensamhet och ånger var det mig omöjligt hur gärna jag än hade velat. Nu har jag legat här i vattnet i 3 dagar och är så pass rensad från oset. Sibb."*

Kroppen orkade inte riktigt med så mycket alkohol och Sibelius besökte flera läkare i Hangö, troligen badanstaltens läkare. De antog att *"någonting hade gått sönder i magen"* (Sirén). Själ skrev han till Aino att ett blodkärl i ändtarmen hade spruckit.

Emellertid hade han annars roligt hos Borgströms, *"---där de levde i minnet av Karl August Tavaststjerna. Musikaliska är de inte, men de har ett ståtligt hem i engelsk stil"*, skrev Sibelius till Aino.

SIBELIUS ARBETADE i Tvärminne, men hur mycket omgivningen påverkat honom är svårt att veta. Åtminstone tonsättningen av "Var det en dröm" (skriven av Josef Julius Wecksell) är daterad i Tvärminne den 14.7.1902 och har betecknats av Karl Ekman som *"ett av de ädlaste alster av Sibelius lyriska ingivelse"*. Sibelius vän Axel Carpelan antog att tonsättningen av Wecksells vackra dikt skulle få stor betydelse. Sibelius var också själv nöjd och skrev i ett brev att resultatet var gott. *"Ackompanjemang är mycket beskrivande och lyckat, tycker jag, men svårt att göra. Nu gör jag variationer för piano"* (i brev till hustrun 16.7.).

SÅNGENS FLÖDANDE pianoackompanjemang kan ha påverkats av att regnet just då smattrade mot taket i flera dagar. Med den sången seglade Sibelius till Hästö efter vistelsen i Hangö för att presentera den för familjen Ekman hos vilken han också övernattade på deras sommarställe. Karl Ekmans fru var den kända sångerskan Ida Ekman och sången var tillägnad henne. Hon betrakades som Sibeliusångerskan

framom andra och hennes man var vid sekelskiftet Finlands mest framstående pianist. Familjen Ekman satt tillsammans med Martin Wegelius och musicerade då de från förstuvisten såg en segelbåt närma sig. "Här är min vackraste sång, Ida", sade Sibelius då han hoppat i land. Sällskapet fördjupade sig genast i sången. Sibelius satt sedan på en klippa vid havet medan musicerandet pågick till sena natten. Till sin hustru Aino skrev Sibelius att Ekmans hade ett härligt ställe. På samma kort skrev han att han börjat inbilla sig att han blir nervös av att bo vid havet.

IDA OCH KARL EKMAN framförde sången på en konsert i Helsingfors den 9.10.1902. Sibelius omarbetade "Var det en dröm" minst en gång. Aino Sibelius gratulerade honom till den nya sången och önskade fortsatt arbetsglädje. Han fullbordade ingen annan komposition i Tvärminne trots att han arbetade där. Förutom dikter av Wecksell hade han också dikter av Runeberg liggande framme. Han skulle göra färdig en ny version av tondikten "En saga" och hade också andra arbeten på gång.

Efter vistelsen i Tvärminne skrev han den 18.9.1902 till sin hustru Aino från Lojo: *"Jag har fått härliga teman till en violinkonsert"*. Om samma violinkonsert hade han talat med Carpelan reda i juli. Reuter skrev i sin artikel från 1902: *"Vad Sibelius under sin vistelse i Tvärminne och ute på havet hört, vet man ej. Han hör ju annorlunda och mycket mer än andra människor, och han förnimmar med hela sin varelse, medan andra höra blott med hörselorganet, han hör en hel orkester, då andra höra blott en ton. Man måste dock taga för givet att havets storslagenhet på honom utövat stark inverkan, annat är rent av ej möjligt. Måhända får man någon gång i tiden se hans taktpinne ur orkestrernas mångfaldiga instrument framkalla en havssymfoni, sammansatt av små böljors skvalp mot bergen, vindens växande sus, vågornas slag mot Storlandets ödsliga klippor och oroliga sjöfåglars melodiska skri, medan ett hav av lyssnande människor i andlös spänning mottaga*

Sibelius i Tvärminne

ett levande intryck av havsviddernas överväldigande poesi och mystik och införas i dess fördolda hemligheter.”

SIBELIUS SYSTER Linda vistades en tid på Södergård samtidigt som Jean Sibelius var där, men hon var deprimerad och blev dessutom sjuk. Linda var lärarinna i högre matematik men också mycket religiös. Hon hade varit på en misslyckad missionärsresa i Afrika och behandlades sedan en tid för sin nervositet i Schweiz.

Sibelius skrev i juli till sin hustru Aino: *”Olla och Linda är här, vi är tillsammans. Berättar senare. Korrektur på första symfonin har återkommit, men ingenting från Felix Weingartner. Georg Schauman och Arvid Mörne hämtade mig idag. Linda har blivit sjuk, kan inte vara ensam här och inte flytta bort, är för svag. Olla kommer därför att vara här. Hunden tjuvar och jag grips då av onda aningar. Reuter var här i går, Linda och Olla blev förtjusta i honom.”*

DET FANNS EN ANNAN anknytning mellan Sibelius och Hangö, nämligen den ovan nämnda Arthur Hjalmar Borgström, som var en av Sibelius mecenater. Arthur Borgström (f.14.9.1859 i Helsingfors) fick både finländsk och engelsk uppfostran och skolgång eftersom hans mor var engelska. Han var en framsynt affärsman men också en drömmare och diktare och gjorde sig känd som mecenat och filantrop, till och med som socialpolitisk författare. Han var intresserad av segling, ridning och tennis. Han flyttade till Hangö 1888 och anmälde då till magistraten att han ämnade bedriva smörexport under firma Arthur H. Borgström. Det var den första smörexportaffären i Hangö, men den följdes småningom av andra. Hans exportaffär blev banbrytande för landet och av stor betydelse för Hangö.

ARTHUR Borgström hade redan 1892 kommit i kontakt med Sibelius som då var nygift och befann sig i ekonomiska trångmål. Borgström

Det enda minnet av Sibelius i dagens Tvärminne är ett vägnamn. Maj 2015. © Håkan Eklund

förordade hans ansökan om ett större lån, vilket också beviljades. Sedermera hjälpte Borgström också Sibelius då denne ansattes av sina fordringsägare. Som så många andra bildade personer vid samma tid tyckte Borgström om att skriva dikter och publicerade två samlingar: ”Hägring” på svenska och ”Mirage” på engelska, på eget förlag 1910 i Köpenhamn under pseudonymen Vagabond.

Han hade ibland skickat dikter till Sibelius för kommentarer och kritik och Sibelius besvarade breven för det mesta vänligt. En av dikterna i ”Hägring” hette ”Valse Triste” och var tillägnad Jean Sibelius. ♦

Maj 2015. © Håkan Eklund.

Carl-Gustaf Lilius springbrunnsskulptur "Fågeln" är det första konstverk som placerats ut på offentlig plats i Hangö efter kriget.

Skulpturen som är placerad i Sibeliusparken nära hälsocentralen vid Esplanaden i Hangö har en tio år lång och sorglustig tillblivelsehistoria. Rotaryklubben i Hangö beslöt 1959 att organisera en allmän insamling för en springbrunnsanläggning med skulptur som skulle bli en gåva från Hangöborna till hemstaden. Insamlingen inbringade bara en del av totalkostnaden och under tiden stod skulpturen i stadshusets aula. Efter många om och men lyckades man få ihop tillräckligt med pengar för att kunna anlägga springbrunnsbassängen och våren 1966 var allt klart.

Själva skulpturen väckte diskussion i staden och ansågs av många väl modernistisk. Efter att den fått lovord på bildhuggarförbundets utställning i Konsthallen i Helsingfors 1961 lugnade sig stämningarna i Hangö.

Carl-Gustaf Lilius (1928-1998) genomgick Finlands konstakademi skulpturutbildning 1949-52 och gjorde studieresor till flera europeiska länder samt till Indien och Nepal. Han höll ett stort antal separatutställningar under sin livstid och är representerad i många konstmuseers kollektioner runt om i Finland. Han bodde största delen av sitt liv i Hangö och erhöll stadens kulturpris 1988.

Artikelförfattaren

Birgitta Ekström Söderlund är pensionerad museichef samt författare till en mängd faktaböcker om Hangö.

Mannerheims sommarparadis i Hangö

TEXT: BIRGITTA EKSTRÖM SÖDERLUND

General Gustaf Mannerheim är fortfarande en legendarisk person i finländsk historia och hade många kontakter till Hangö från 1919 till 1933. Han ägde en villa i utkanten av staden och köpte med tiden in ett litet kafé i dess grannskap. Mannerheim vistades i Hangö under en civil tid av sitt annars synnerligen militärpräglade liv. Mannerheimvägen, som leder från Badhusparken ut till kaféet De fyra vindarnas hus, är uppkallad efter honom. Stadens ledning var mycket belåten med att han ville vistas i Hangö och var tillmötesgående på olika sätt.

MANNERHEIM hade släktingar i Hangö, sin morbror Albert von Julin, som hade en stor vill i Badhusparken, Villa Familiaris, som också hade med Pension Bellevue att göra. Mannerheim hade under sin ryska tid besökt sina släktingar i Hangö och även tidigare kadettskolkamrater under glada badlivssomrar. Runt 1920 bodde han tre somrar i professorn och filosofen Rolf Lagerborgs stora villa Thalatta.

År 1920 var Mannerheim 53 år. Han uppskattade Hangös friska luft och härliga promenader i tallskogen. Han kände sig väl till mods liggande på en veranda med havets eviga sång som ständigt sällskap (Jägerskiöld). Mannerheim var faktiskt redan vid denna tid officiellt Hangöbo. Hangö församling skrev in generalen, friherre Gustaf Mannerheim som inflyttad från svenska församlingen i Petrograd den 15.2.1919. Officiellt flyttade han från

Mannerheim i den roll som de flesta känner honom, som yrkesmilitär (hösten 1941). Målning av hans sväger Louis Sparre. Hänger i Finlands ambassad i Stockholm.

Hangö först den 1.3.1935, då till Helsingfors södra församling.

År 1920 skaffade Mannerheim arrenderätten till Stora Tallholmen, som ligger mycket nära fastlandet. Staden uppskattade hans närvaro på orten och han beviljades ett nominellt årsarrende på 1 mk. På Stora Tallholmen iordningställde generalen en andra bostad åt sig och kallade stället Stormhälla. Han köpte holmen 1926 för 5 000 mk. Försäljningspriset var en ynnest från stadens sida.

GENERAL MANNERHEIM kom på privat besök till Hangö under pingsten 1919 då han var riksföreståndare. Han reste med passagerarfartyget Ariadne till Hangö från Helsingfors och rörde sig civilklädd ombord. Det var dimma på havet under resan, men stämningen var animerad och fru Anna Hagelstam uppträdde med sång och ackompanjerades av Oskar Merikanto ombord på båten. Till

Mannerheims svit hörde statsminister Castrén, t f utrikesminister Leo Ehrnrooth och krigsminister Rudolf Waldén. När Mannerheim steg i land som riksföreståndare, hade han iklätt sig frihetskrigets uniform.

BORGMASTAREN hälsade riksföreståndaren välkommen till Hangö och presenterade de närvarande. Från hamnen åkte man tåg till järnvägsstationen nära salutorget, där stadens damer överräckte blommor och fru Agnes Zweyberg höll ett litet tal. På järnvägsstationen bildade scouter och skolbarn spaljé och där stod också största delen av Hangöborna och tittade. Scoutledaren framförde också en hälsning och riksföreståndaren talade med de unga. Sedan bar det iväg med bil till Gamla sportplanen där Hangö, Bromarv och Ekenäs skyddskårer stod uppställda för parad.

Under besöket utnämndes Mannerheim till hederschef för första kompaniet av första bataljonen i första skyddskårsbrigaden, nämligen just den avdelning som bildades av Hangö skyddskår.

Kapten Lönnroth överräckte medlemskort, skyddskårstecknet för vapenrocken, skyddskårens vitra armbindel och Hangö skyddskårs medlemsmärke med valspråket "För lag och rätt". Riksföreståndaren fäste på sig märket och armbindeln och tackade sedan skyddskåren för "deras hurtiga uppsyn och vackra hållning."

STORA MÄNNISKOMASSOR samlades också vid sportplanen. Mannerheim lät samla alla barn framför sig, tryckte deras händer och pratade med dem. Därefter gick man till fots till Casino där middag serverades. Eftersom det fortfarande fanns många barn och ungdomar samlade berättade Mannerheim för dem, då han kom ut, om scoutspännet som han hade instiftat i tre klasser. På återfärden med bil till järnvägsstationen fick så många barn som rymdes i bilen åka med.

På stationen stod skyddskåristerna uppställda och hälsade Mannerheim med hurrarop.

Mannerheim ses sällan le på fotografier, men på den bild som togs då tåget gick från Hangö, ler han brett i tågdörren där han stod och gjorde honnör. Tydligt hade det varit ett lyckat besök och kanske en orsak till att Mannerheim gärna också senare om somrarna vistades i den populära badorten Hangö under ett drygt decennium.

VILLAN som Mannerheim lät bygga 1921 på Stora Tallholmen, kallades Stormhälla. Det fanns egentligen två hus, eftersom köket låg i en skild ekonomiebyggnad. Generalen kunde nämligen inte tåla lukten av matos i sina rum.

Mannerheim hade anlitat arkitekt Jarl Eklund för sitt bygge. Denne hade tidigare också gjort upp reparations- och tillbyggnadsritningar för andra stora villor i Hangö.

Om åtgärderna för Mannerheims byggande finns uppgifter i stadens protokoll. Apotekaren von Julin anhöll den 24.9.1920 om att arrenderätten till Stora Tallholmen skulle överföras på honom, men ansökan beviljades inte i drätselkammaren eftersom handlingarna beträffande den tidigare arrendatorn var oklara och det vid denna tid inte var alldeles lätt att få tag på den tidigare ryska innehavaren. I drätselkammarens protokoll för den 26.11.1920 antecknades dock att arrenderätten till villaområdet kallat Stora Tallholmen vid Tåktom rå enligt ingivet köpebrev av den 19 november hade övergått från ärftliga adelsmannen Stanislaus Ljudvigovitj Turovitj till general Gustaf Mannerheim. Arrendet kom upp följande gång den 14.1.1921 då ordföranden i drätselkammaren meddelade att general, friherre Gustaf Mannerheim anhöllit om att kontraktet för Stora Tallholmen skulle förnyas på 25 år, eftersom han var intresserad av ett nybygge på tomten.

DÄR HADE TIDIGARE funnits en villa som i ett skede också hade tjänstgjort som kafé och arrendet skulle i normala fall ha löpt ut 1928. Det är oklart om villan stod kvar. Enligt Inga Österman f Mellin kan den tidigare villan på Tallholmen ha brunnit under första världskriget, före 1916, då ryska trupper troligen hade tagit den i bruk. Drätselkammaren föreslog att anhängan skulle beviljas och som arrende föreslogs 1 mk per år. Stadsfullmäktige godkände förslaget efter omröstning där 13 röster gavs för det föreslagna arrendet och 7 röster för ett vanligt arrende. Motförslaget hade framlagts av folkskolläraren Jacob Kaustell.

MANNERHEIMS VILLA ser anspråkslös ut på de tidigaste fotografierna, men det kan bero på fotograferingsvinkeln. Huset hade två verandor och den mindre hade också pelare, men stod direkt på berget. Den andra verandan var stor och hade en inbyggd tall. Själva Villa Stormhälla var ett stort och ståtligt hus. Arkitekt Jarl Eklund var också inblandad i senare reparationer.

För att bygget skulle kunna bli av behövdes väg till Stora Tallholmen och den 11.8.1922 godkände drätselkammaren att general Gustaf Mannerheim skulle få ta sand, lera och ris från stadens mark till vägen och även låna stadens arbetsredskap för arbetet.

Till holmen byggdes senare också vattenledning med elektrisk pump. Vattnet kom från stadens brunn på fastlandet och en förgrening försåg också De fyra vindarnas hus med vatten.

Den 14.4.1925 fastställdes ritningarna till tillbyggnader på Stora Tallholmen. Arkitekt Jarl Eklund hade signerat ritningarna som gällde tillbyggnad av lilla villan och tjänstefolkets bostad. Tillbyggnad skedde också 1926. Också Stormhälla byggdes till 1928 och 1930 med gästrum och fick också lider och vaktkur. Tidningen Hangö skrev i juni 1928 att *"Stormhälla har under vårens lopp undergått*

ett omfattande utvidgnings- och omändringsarbete som resulterat i att den förtjusande villan i än högre grad än hittills blir ägnad att härbärgera sin höge ägare och de talrika gäster som denne älskar att omge sig med under sin sommarvistelse i havsbandet."

Uppgifter beträffande namngivningen av Mannerheimvägen har inte påträffats. Vägen fanns sedan lång tid tidigare, men har inget namn på kartor. Kanske den betraktades som en förlängning av Badhusvägen, men Strandpromenaden användes också i protokoll.

ANNI VOIPIO HAR I BOKEN "Marskalken av Finland" skrivit bl a följande om Mannerheims sommarhem:

"Invid Hangö, nästan förenad med fastlandet, ligger en vacker klippö. När Mannerheim en sommar vistades i Hangö upptäckte han holmen och den villa som byggts på den. Det var just ett sådant sommarställe som han saknade. Och snart var han ägare till villan. Stormhällan, som Mannerheim kallade sitt sommarhem, fick härefter under många somrar ge sin husbonde den vila och vederkvickelse som han så väl behövde efter vintersäsongens flitiga arbete och resor. Det är svårt att föreställa sig en mer förtjusande plats: öppet hav på tre sidor och på den fjärde den vita sanden på Hangöudd. Där kunde man leva ett avskilt liv och ändå i nästa ögonblick ha förbindelse med den övriga världen. Denna kontakt förbättrade Mannerheim ytterligare. Han lät uppföra en bank mellan fastlandet och holmen och på så sätt kunde man köra med bil ända fram till villans trappa. Också byggnaden fick en annan skepnad. Den reparerades grundligt och utvidgades avsevärt. I nedre våningen låg salongen och matsalen, därifrån man kom direkt till den öppna terrassen. I övre våningen låg världens anspråkslösa sovrum och gästrummen.

I denna omgivning trivdes Mannerheim. Han njöt obeskrivligt av havets brus. Han började

För att bygget av Villa Stormhälla skulle bli av behövdes väg på "bottenfast bank" till Stora Tallholmen. 11.8.1922 godkände drätselkammaren bygget. Maj 2015. © Håkan Eklund.

gärna sin dag med att ta ett dopp i de svala vågorna. Holmen blev honom kär."

Stormhälla hade en terrass med utsikt över trädgården mot staden, som skymtade bakom sandstranden. Havets närvaro var ständigt förnimbar och det lugnande sorlet hördes ända till villaterrassen. Från terrassen kom man genom breda dörrar till den stora salen och matsalen i bottenvåningen. Trivsamma möbler och mattor utgjorde en kontrast mot ytterväggarnas enkla, ljusa ytor och skapade ett festligt intryck som kompletterades av

dekorföremål som var utspridda med god smak.

GENERAL MANNERHEIMS ankomst till Hangö noterades ofta i ortstidningen, som också skrev att den vita generalen njöt av ortens skönhet och behag, inandades stärkande havsluft och blev brun av havsvind och sol. "Gossarnas hattar lyftas till vördnadsfull hälsning och flickorna niga så djupt, så djupt".

Tidningen skrev också om uppvaktningarna av generalen. Mannerheim själv var inte så intresserad av alla uppvaktningar och hade

I april 1925 fastställdes ritningarna gällande "lilla villan och tjänstefolkets bostad" signerade av arkitekt Jarl Eklund. Idag ombyggd, men den enda byggnaden från Mannerheims tid som är kvar på Stora Tallholmen. I bakgrunden skymtar De fyra vindarnas hus. Maj 2015. © Håkan Eklund.

undanbetts sig dem, men hans popularitet var orsak till att han blev föremål för ständiga hyllningar. Många tidningsnotiser återspeglar nästan religiös vördnad.

FLERA AV Mannerheims nära vänner var kvinnor och han trivdes i kvinnligt sällskap. Mannerheim själv var charmant och stilfull och gjorde lätt intryck. I Hangö blev han bekant med den franska seglardrottningen Virgine Hériot som seglade i Norden med sin ståtliga jakt "l'Ailée" med andra franska båtar i kölvattnet. Jaktens ankomst till Hangö 1926 noterades också i ortstidningen, som berättade, att *"den stora galeasriggade jakten med den förtjusande ägarinnan själv som övernavigatör anlände yttre vägen och möttes vid Båklandet av HSF:s kommodor Hemming Elfving, som ombord på livräddningsbåten eskorterade densamma till inre hamnen, där den förtöjdes och de senaste dagarna varit föremål för den livligaste beundran."*

HAN HADE OFTA prominenta gäster i sin villa i Hangö och deras besök noterades i ortstidningen. År 1927 besöktes han av grevinnan Mathilde Emilie Franciska Maria av Rosenberg, gift med prins Aage av Danmark. I slutet av juli 1929 anlände prinsgemålen Hendrik av Nederländerna på ett inofficiellt besök till Mannerheim. Prins Hendrik var drottning Vilhelminas gemål. Han kom med bil och åtföljdes av jonkheer van Loon och överste van Ploen. I sällskapet deltog också ministrarna H. Saastamoinen och Georg Achates Gripenberg, friherre Johan Cronstedt, friherre Wrede m fl. Hangö stad uppmanade stadsborna till allmän flaggning med anledning av det kungliga besöket. De höga gästerna besåg sevärdheter i Hangö och besökte bl a Strand Café och beundrade utsikten över Västfjärden. På kvällen avreste prins Hendrik med Oihonna till Stockholm. Flera holländare anlände till Hangö följande år, ett 20-tal personer i juli. De tillhörde en förening som hade till uppgift att göra Finland känt i Holland. Deltagarna blev bjudna på lunch av

Mannerheims privata badstrand på Stora Tallholmen. Maj 2015. © Håkan Eklund

staden på De fyra vindarnas hus och general Mannerheim bjöd hela sällskapet på te i Villa Stormhälla.

SIBELIUS HÖRDE TILL Mannerheims vänner och Mannerheims framstående utländska gäster i Helsingfors ville ibland träffa den kända kompositören, men Sibelius var svårbjuden och kunde tacka nej. Till Mannerheims bekanta hörde också professor Richard Faltin, en gammal skolkamrat, som 1895 varit underläkare och koleraläkare vid badanstalten i Hangö, men som senare deltog både i det grekisk-turkiska kriget 1897 och i det rysk-japanska kriget 1904-1905. Mannerheim och Faltin träffades också under rysk-japanska kriget i Gunshulin, då Mannerheim hade öroninflammation. Faltin var under Mannerheims tid knuten till Röda korset och Mannerheims barnskyddsförbund och den som år 1922 hade föreslagit att Mannerheim skulle överta ordförandeposten i Finlands Röda kors. De båda herrarna hörde till samma jaktsällskap som om höstarna jagade på

Pettulandet i Bromarv på bergsrådet Petter Forsströms jaktmarker. Mannerheim var främst storviltjägare och god kulskytte, men en medelmåttig hagelskytte (Jägerskiöld). I Finland var villebrådet mest småvilt, hare och fågel. Mannerheim tyckte om att gå i skogen.

MANNERHEIM RED också för motionen, men det är oklart om han hade sin egen häst i Hangö. Hästar stod att hyra i Hangö och de von Julinska släktingarna torde också ha haft hästar. Det finns emellertid uppgifter om Mannerheims hästar i Hangö. Egentligen hade en kavalleriofficer endast en häst i gången och den reds inte av någon annan, ifall inte ägaren var en längre tid borta och hästen behövde motion. Mannerheims häst vid den tid som han vistades i Hangö hette Neptun. Kanske Mannerheim i alla fall tillfälligt red andra hästar i Hangö, eftersom det berättas att hans hästar var inkvarterade hos formän Hjalmar Mattsson vid Smedsgatan, där denne hade stall. Mattsson hade flera unga karlar i sin tjänst och hade stor framgång med sin rörelse.

General Mannerheims tid på Stora Tallholmen skulle ha varit en god tid för Mattsson, som fick ta hand om generalens ridhästar. Varje dag skulle hästarna föras från Mattsons stall till Stormhälla.

ETT KAPITEL FÖR SIG är kaféet De fyra vindarnas hus. Det är för många en överraskning att general Mannerheim också innehade ett kafé i Hangö under sin tid här. Kaféet hette ursprungligen Lilla Tallholmen och det grundades omkring år 1900. Runt 1908 döptes det om till Café Afrika och det berättas att där under förbudslagstiden (1919-1932) serverades ”starkt te”. Detta har bestridits av de dåvarande innehavarna, de unga flickorna Mellin, och det är troligt att kafégästerna själva hade starkvarorna med sig. Traditionen berättar i alla fall att Mannerheim stördes av livet i kaféet, varpå han helt resolut köpte stället 1927 av Inga Mellin, egentligen av Mellins sterbhus. Mannerheim gjorde om kaféet med en fransk landsortsrestaurang som modell. Blåvitrutiga textilier med franska liljor och en fajansservis i samma nyanser skaffades från Frankrike, stolarna var mörkbetsade och hade repsits. På alla bord fanns små mässingsringklockor som såg ut som rokokodockor. Det fanns lampetter med två ljus. På golven fanns sävmattor och i fönstren röda pelargoner. Namnet ändrades enligt kinesiska förebilder till De fyra vindarnas hus. Enligt ännu existerande tradition i Hangö skulle generalen i Hangö ha haft en motorcykel, på vars pakethållare han ibland körde någon av servitriserna.

Servitriserna hade svart dräkt med vita förkläden och det berättas att spetsen på förklädena var knypplade för hand i ett kloster i Bretagne

DET FINNS EMELLERTID också andra berättelser om Mannerheims anskaffning av kaféet. Utgångspunkten var den samma, livet under förbudslagstiden i kaféet var en störande faktor i Mannerheims grannskap. I närheten bodde också läkaren Carl Öhman från Kuopio som

hade anskaffat en sommarvilla, troligen den s k Öblomska villan vid Mannerheimvägen 67. De båda herrarna hade gemensamma intressen och blev bekanta. Carl Öhman hade också deltagit i kriget i Polen under första världskriget som ambulansläkare, men förmodligen hade herrarna dock inte träffats under kriget. Öhman fick Den heliga Stanislaus orden för sina insatser under kriget och var stolt över utmärkelsen.

Carl Öhman hade studerat till läkare i Berlin och återvände till Finland 1913. Han blev då biträdande läkare vid länssjukhuset i Kuopio och hade också privatpraktik om kvällarna. Han var en boren affärsman och sysslade också med annat, vilket hade till följd att han blev mycket förmögen och vid sin död 1939 ägde han bl a tre stenhus i Helsingfors, vilka hade betalats kontant.

DE BÅDA HERRARNA satt en gång i Hangö vid ett glas och diskuterade livet på Café Afrika och beslöt då att helt enkelt köpa kaféet. Det torde huvudsakligen ha varit Öhman som finansierade köpet, men Mannerheim satte sin prägel på inredning, servis och verksamhet. Interiören gjordes i Mannerheims smak. Mannerheims motiv med köpet var helt säkert att freda omgivningen, men Öhman, som också var affärsman kan ha sett anskaffningen som rena affärsrörelsen. Nu serverade man inte längre ”starkt te” utan Five O ‘Clock Tea, smörgåsar och småvarmt. Kaféet hade egen kaffeblandning och egna kakrecept. Änkefru Hulda Österman förestod kaféet och hon anställde välkända Hangöbor som personal.

ENLIGT en annan uppgift förestods kaféet av fröken Ada Nissen, som var danska. Det berättas att personalen på Stormhällan ringde i en liten klocka då generalen startade för att inta sitt morgonmål i kaféet, så att man skulle veta när man kunde börja koka hans ägg. Mannerheim åt alltid klockan nio vid samma hörnbord. Han beställde ständigt en likadan portion med kaffe och smörgås med ägg som

Mannerheim inredde De fyra vindarnas hus som en "fransk landsortsrestaurang med blåvitrutiga textilier med franska liljor". Augusti 2013. © Håkan Eklund.

hade kokats exakt 4,5 minuter. Först då generalen var färdig med morgonmålet öppnades stället för allmänheten.

Inför stängningen för dagen kunde förvånade badgäster se generalen gå in och räkna dagens kassa. Mannerheim var en fordrande husbonde och mycket precis med kaféets yttre och inre angelägenheter, men han tackade också personalen för välutfört arbete. Då han lämnade över stället i nya händer fick fru Österman överta en flygel, som tillhört honom.

ÅR 1931 sålde Mannerheim sin villa i Hangö åt sin granne i Helsingfors, fru Adele Lerche för 290 000 mk.

I ett avskedsbrev daterat Östra Brunnsparken, Helsingfors den 15.11.1931, och riktat till ordföranden för stadsfullmäktige i Hangö,

säger generalen: *"Då jag numera till följd av den allt starkare framträdande osäkerheten inom det ekonomiska livet ansett försiktigheten bjuda att frigöra mig från mitt i Hangö belägna villaområde, har jag genom ett den 31 oktober innevarande år undertecknat köpebrev till änkefru Adele Lerche i Helsingfors avträtt min äganderätt till ovannämnda lägenhet jämte på densamma uppförda byggnader. Fru Lerches stora intresse för blommor och trädgårdsskötsel utgör en borgen för att på Stormhälla gjorda anläggningar fortfarande kommer att vårdas och utvecklas, och tillåter jag mig uttala förhoppning att stadens myndigheter skall skänka Stormhällas nya ägare stöd och sympati. Jämt det jag härmed har äran bringa ovanstående till stadsfullmäktiges kännedom, begagnar jag mig av tillfället att till fullmäktige och till de myndigheter i Hangö stad, med vilka jag under min inemot tioårig bosättning på*

Mannerheims sommarparadis i Hangö

orten haft förbindelse, få uttala mitt uppriktiga och hjärtliga tack. Med utmärkt högaktning G. Mannerheim."

Stadens myndigheter var mycket besvikna över händelsernas utveckling.

MANNERHEIM sålde också inventarierna i sitt hus åt fru Lerche för 100 000 mk, men tog undan vissa saker för egen del, bl a en fälsäng, "militära typer i ram" och två rullor med kineser (komiska). I förteckningen över föremål som Mannerheim behöll finns också andra kinesiska minnen, bl a dynor och vaser, samt etsningar med dedikation, en byrå och ett klockskåp, en holländsk krona, en brännvinskaraff med glas, bergskäppar, parasoller från Burma, två gjutjärnsbänkar, ett kvarnstensbord med fot, en kastmaskin för lerduvor och en roddbåt.

Det berättas att Hangöborna stal plantor från blomplanteringarna genast då Mannerheim hade sålt villan och att måsarna åt upp guld fiskarna i dammen.

Orsaken till att Mannerheim lämnade Hangö var nya politiska uppgifter, men kanske också de ekonomiskt osäkra tider, som han nämnde i sitt brev. Han led också av reumatism och fick av en läkare, kanske Öhman, rådet att lämna Hangö och den fuktiga havsluften.

ARRENDERÄTTEN till Lilla Tallholmen och kaféet med inventarier såldes 1933 till sjökapten John Ericsson i Hangö för 100 000 mk. Paret Ericsson ville bevara traditionerna i kaféet från Mannerheims tid, inredningen bevarades och teet, som användes, importerades fortfarande från England. Efter kriget fanns möblerna och servisen fortfarande kvar. Delar av servisen kan fortfarande påträffas i hem i Hangö, den har i senare skeden sålts ut.

Det kan nämnas att också doktor Carl Öhman lämnade Hangö ungefär vid samma tid som Mannerheim. Han hade gift sig med Helfrid

Rutanen, som kom från Korpilampi gård. Familjen började istället tillbringa somrarna där.

EFTER KRIGET besökte Mannerheim Hangö 1947. Förödelsen var omfattande och Mannerheims forna villa Stormhällan var skadad i taket och på sidan av en bomb under vinterkriget. Holmen var uppbökad och söndergrävd av löpgravar. Ägarna till byggnaden sålde virket åt målarmästare Rurik Westerholm som rev villan efter arrendetiden, då Hangöborna fick komma tillbaka till sin stad. Det var durabelt virke som fraktades över isen. Målarmästare Westerholm byggde en villa på Vårdberget mitt emot Aurorahemmet och använde virket där.

Endast stenfoten finns i dag kvar av Mannerheims villa Stormhälla på Stora Tallholmen. Köksbyggnaden och tjänstefolkets bostad stod kvar och är i dag en privatägd sommarvilla. ♦

Artikelförfattaren

Birgitta Ekström Söderlund är pensionerad museichef samt författare till en mängd faktaböcker om Hangö.

Adress: Gengatan 3-5 B 28, 10900 HANGÖ
Tfn: +358 (0)40-5734093
e-post: birgitta.ekstrom@brev.fi

Den sovjetiska delegationen har landat på isen i Hangöby. Andra från vänster är delegationens ledare marinkommodor Mitrofan Moskalenko. Flygkaptenen Tommi Maunula i vit päls längst till vänster och stadsingenjör Carl-Henrik Nyström i hatt, andra från höger. 22.3.1940. © SA-Kuva.

Sovjetarrendatorernas ankomst

TEXT: TOMY KARLSSON

Spänningen steg när tidpunkten för de sovjetiska arrendatorernas ankomst närmade sig. Hangöudd skulle överlämnas enligt samma principer som skett vid östgränsen. En sovjetisk delegation skulle komma till Hangö för att diskutera de praktiska frågorna gällande överlåtelsen.

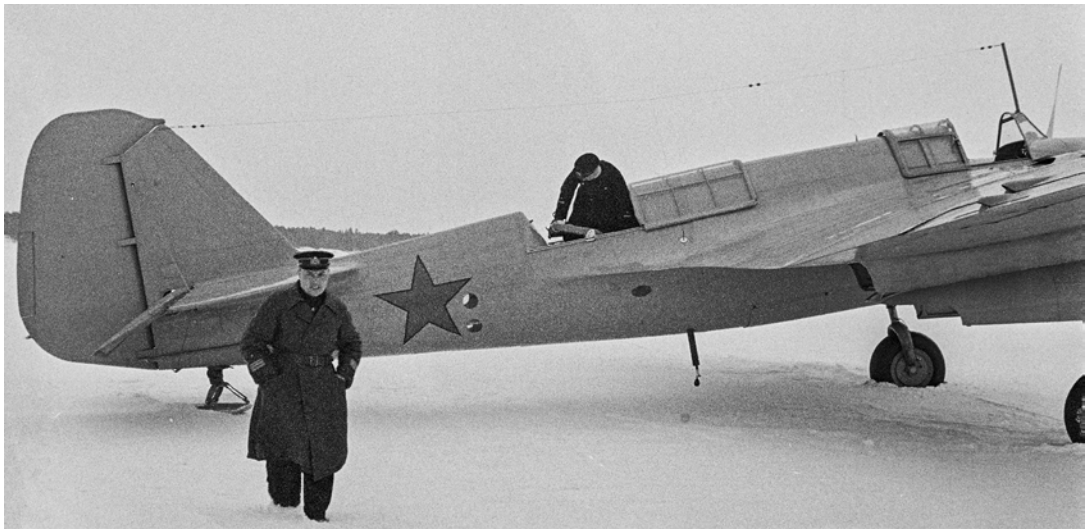
Från sovjetiskt håll pockade man på att få komma till Hangö före evakueringstidens utgång. Redan den 18 mars tog den sovjetiske diplomaten i Stockholm, minister Alexandra Kollontaj kontakt till utrikesministeriet och frågade om den sovjetiska delegationen skulle få komma till Hangö. För att inte i förväg visa hur omfattande evakueringen av Hangöudd var,

försökte man uppskjuta den sovjetiska delegationens ankomst. Utrikesministeriet meddelade därför Alexandra Kollontaj att man ännu inte funnit en lämplig landningsplats för ankommande flygplan.

Två dagar senare tog Kollontaj ny kontakt och meddelade att den sovjetiska delegationen skulle anlända till Hangö med flygplan på långfredagen den 22 mars 1940, dvs på den sista evakueringsdagen.

DET VAR FLYGKAPTEN Tommi Maunula som fick uppdraget att ordna med landningsplatsen i Hangö. Han hade också en ansvarsuppgift när det gällde att möta den sovjetiska delegationen som med flyg skulle anlända från Paldiski utanför Tallinn.

Först gällde det att märka ut ett område som var tillräckligt stort och slätt för att tillåta landning med flygplan. Då han tillsammans med evakueringskommitténs ordförande

Ryssarna har landat. Hangöby 22.3.1940. © SA-Kuva.

major Jarl Wickström åkte ut på isarna stod det genast klart att packisen på den södra och östra sidan av Hangö hade skapat så stora isformationer att det skulle vara omöjligt att ploga upp en landningsplats där. Den rätta platsen hittades i havsviken i Hangöby. Viken var 1,5 km lång och 800 m bred och var skyddad för vind. Snön låg inte heller alltför djup på det området.

Från sovjetiskt håll hade meddelats att deras delegation skulle anlända med landflygplan och det krävde en nästan snöfri landningsbana för undvikande av olyckstillbud. Landningsområdet skulle också utmärkas med synliga märken. En 10 m hög mast restes på fältets mitt och i masttoppen placerades en vimpel av tyg för att markera vindriktningen och som måste vara synlig också från högre höjd. Män från garnisonen i Hangö skötte om att landningsområdet sattes i skick med den nödiga utmärkningen.

DEN 21 MARS var platsen klar för det sovjetiska flygets landning på isen i Hangöby, cirka 3,5 kilometer norr om Hangö centrum. Samma dag meddelade man landningsplatsens

koordinater till det ryska sändebudet i Stockholm. Följande dag, långfredagen den 22 mars klockan 12.40, kom ett telefonmeddelande från sjöstridskrafternas stab med bekräftelse på att två sovjetiska plan hade startat från Paldiski och beräknades vara i Hangö strax efter kl.13.

KAPTEN Tommi Maunula tog genast bilen tillsammans med tolkarna, reservfänriken Eric Tallgren och i Moskvafödda skyddskårs-soldaten, magister Cyril Gyllenbögel. De körde till landningsplatsen i Hangöby. Två tomma personbilar följde efter, avsedda för den anländande delegationens medlemmar.

Klockan 13.20 kunde mottagningskommittén på isen i Hangöby se två flygmaskiner närma sig. På isen väntade major Jarl Wickström, stadsingenjör Carl-Henrik Nyström, sjöfartsrådet, kaptenlöjtnant Urho Suomela, kapten Karl Johan Moring samt flygkapten Tommi Maunula och tolkarna.

Enligt en del källor skulle professor Ilmari Bondorff ha varit ledare för den finländska delegationen, men andra källor nämner inte

hans namn som en av medlemmarna i mottagningsdelegationen. Ursprungligen skulle dessutom reservfänrik Tallgrens uppgifter ha handhåfts av kapten Tiusanen, men Tiusanen anlände inte till Hangö.

DET VAR EN MULEN DAG med en molnhöjd på omkring 600 meter och flygplanen syntes tydligt. Det ena planet var ett bombplan av den välbekanta Tupolev SB-2 typen och det andra ett 20-personers Li-2 (DC-3) Douglas passagerarplan. SB-2 flög främst med Douglasplanet hundra meter snett bakom och lite högre. Flygplanen kretsade två varv över landningsplatsen varefter SB-2 planet började gå ner. Efter ännu ett varv på låg höjd landade planet säkert. Vid landningen rullade planet ca 100 m förbi mottagningskommittén. Därefter vände flygmaskinerna nosen mot de väntande finländarna och då kunde de se att planet var försett med bemanning vid maskingevären. Strax efter landade passagerarplanet som i en vid sväng kom rullande mot mottagningskommittén.

UR PASSAGERARPLANET steg huvuddelen av den sovjetiska delegationen, 8 militärer och en civilperson. Som första man steg delegationens ordförande, marinkommodoren av I klass, generalmajor Mitrofan Ivanovitch Moskalenko, ner på isen. Han var en kraftigt byggd man klädd i marinuniform. Efter honom kom de övriga delegaterna, bland dem divisionskommendör Korobkov från flygvapnet, överste Vladimir Krjukov från kustartilleriet och överste Gerasimov från infanteriet. Med fanns också III klass kapten Salin från sjöstridskrafterna. Samtliga medlemmar hörde till den sovjetiska östersjöflottan. Som tolk medföljde herr Sjikajev, men han talade en rätt dålig finska. Den sovjetiska delegationens medlemmar var oklanderligt klädda: blanka kängor, svarta raka byxor och enkelradigt knäppt rockar utan fickor. Överrockarna var av läder. Beväpningen var en Naganpistol i ett hölster under rocken.

OMEDELBART EFTER ANKOMSTEN till Hangö fördes medlemmarna i den sovjetiska delegationen till stadshuset vid Boulevarden för en första överläggning. Protokollet fördes av kaptenlöjtnant Urho Suomela. Notabelt var att sekreteraren för den sovjetiska delegationen endast gjorde spridda anteckningar under mötets gång. Den första delen av förhandlingarna räckte omkring en timme. Den sovjetiska delegationens medlemmar önskade nu en stadsrundtur medan det ännu var dagsljus. Främst ville man förhöra sig om inkvarteringsmöjligheterna, hamnen, elverket, vattenverket och övriga kommunala inrättningar.

De sovjetiska delegaterna hade ingenting att invända mot områdets skick, men man noterade att hamnkranarna i Västra hamnen var bortförda. Den finländska delegationen tillfrågades om man kunde tänka sig att sälja kranarna till arrendatorn. Också frågor om vakthållning, brandvärnet samt el- och vattenförsörjningen ställdes.

STADSRUNDTUREN klarades av på 2 – 3 timmar, varefter major Wickström inbjöd båda delegationerna till fältsmiddag i Fazers kexfabriks kontorsutrymmen. I det här skedet var staden så gott som tömd på militär och civilbefolkning. Endast två lottor hade stannat kvar för att sköta om delegationernas förplägnad. Middagen var från finländsk sida den sista före stadens formella överlämnande åt Sovjetunionen för de närmaste 30 åren. Delegationens medlemmar bjöds på köttsoppa, smör, bröd, korv och ost. Mjölken verkade emellertid vara en främmande dryck för gästerna och överhuvudtaget åt gästerna försiktigt av det som bjöds.

EFTER MIDDAGEN klockan 17 bad marinkommendören Moskalenko att bli förd till platsen i Hangöby där flygplanen väntade. Förmodligen var det fråga om att ge direktiv åt flygplanens besättningar. Det visade sig då att nya flygplan hade landat med uppskattningsvis

Stadsrundturen har inletts. Vattentornet inspekterades. Hangö 22.3.1940. © SA-Kuva.

100 – 150 män i marinuniform. Oavbrutet landade och startade flygplan och antalet sovjetisk militär ökade hela tiden. En viss oro spred sig emellertid och direktiv gavs om att de soldater som hade anlänt skulle inkvarteras i skolan i Hangöby och om möjligt inte röra sig på stadsområdet annat än i sluten formation, innan de sista finländarna hade avlägsnat sig. De finländska soldaterna hade under de sista dagarna av evakueringen haft skolan i Hangö norra som logement.

När Moskalenko och hans följe stod på isen höll ett av SB-2 bombplanen på att starta. Maskinen kom i hög fart rakt emot kommodor Moskalenko och de som var i hans sällskap. Först när flygplanet var alldeles nära männen

höjde det sig några meter över isen rakt över männens huvud. Moskalenko vände sig då till flygkapten Tommi Maunula med orden ”guligan” (huligan) samtidigt som han pekade på flygplanet som försvann mot Paldiski.

PÅ KVÄLLEN vid 17-18 tiden delades delegationen i två grupper. Den sovjetiska delegationens tekniska experter följde med stadsingenjör Carl-Henrik Nyström för en närmare titt på elverket och vattenverket. Tillsammans med reservfänrik Fred Luther för infanteriöverste Gerasimov för att inspektera arrendegränsen som sträckte sig över udden.

Lastbilar hade på begäran ställts till de sovjetiska myndigheternas förfogande och

Utanför stadshuset på Boulevarden, Hangö. Marinkommodor Moskalenko i mitten. 22.3.1940. © SA-Kuva.

Kolförrådet i hamnen inspekteras. Marinkommodor Moskalenko till höger. Hangö 22.3.1940. © SA-Kuva.

bilarna hämtade en mängd varor från det tillfälliga flygfältet på isen i Hangöby. Högt uppe på en lastbil som anlände till stadshuset stod en sovjetisk soldat i filtstövlar och rökte. Personer i närheten stod och stirrade på honom utan att säga ett ord. Lasten bestod av kläder, sovsäckar och massor av proviant inklusive små fyrkantiga lådor med vodkaflaskor.

NÄR DELEGATIONERNA samlades utanför stadshuset för de väntande förhandlingarna stod finska soldater i givakt utanför, bland dem även Hangöbon Ernst Berndtson som tyckte att det var bittert att stå utanför det egna stadshuset och se på när ett främmande folk flyttade in. De sista civila personerna och en del militär åkte från Hangö med det sista tåget som avgick klockan 18.10. Vid 23-tiden kom en buss och tog resten av soldaterna med till andra sidan om arrendegränsen.

Med början kl 19.44 följde förhandlingar i stadshuset där delegationerna mera i detalj fastställde sådant som rörde överlåtelsen av arrendeområdet. Förhandlingarna pågick i fullt samförstånd till kl. 21.44. Tönen vid

förhandlingsbordet var behärskad och saklig. Bland annat överenskom man om att finländare som kunde sköta elverket och vattenverket skulle stanna kvar till följande dag kl 12 då det skulle finnas kompetent personal på plats från sovjetisk sida.

VID FÖRHANDLINGARNA förekom inga större meningsskiljaktigheter. På båda sidor kände man sitt ansvar inför det ömtåliga uppdraget. De finländska förhandlingarna svarade emellertid nekande på en förfrågan om en finländsk isbrytare skulle kunna bryta upp en fartygsisränna till Hangö. Däremot utlovades från finländsk sida ett litet antal fordon. Från sovjetisk sida var man nämligen en aning orolig för att den stränga vintern skulle isolera dem från omvärlden. När förhandlingarna var avslutade ringde major Jarl Wickström in en rapport om läget till sjöstridskrafternas kommandör generalmajor Väinö Valve. Därefter gavs de sista direktiven till ledningen för militär- och polisavdelningarna om att staden skulle vara tömd senast klockan 24.

Marinkommodor Moskalenko vid elverket, Hangö 22.3.1940. © SA-Kuva.

VID 22-TIDEN inbjöd den sovjetiska delegationens ordförande, marinkommodor Moskalenko, de finska delegaterna till en enkel supé. Moskalenko betonade samtidigt i ett kort tal ”det utomordentliga samförstånd i vilket resultatet av förhandlingarna hade uppnåtts.” Via tolkarna Gyllenbögel och delvis Sjikajev samtalade man med varandra. En del av den finländska delegationens medlemmar hade också vissa kunskaper i ryska, så kontakten mellan de två delegationernas medlemmar fungerade.

EFTER EN RÖKPAUS försvann de ryska officerarna in i rummet invid och ett ögonblick senare öppnades dörren och det dukade bordet blev synligt. En fläkt av parfym strömmade emot finländarna. ”Zakuskabordet” var fullradat med torrskaffning som hämtats med flyget till Hangö. Där fanns rikligt med både färsk och salt gurka, konservburkar, vitt och svart bröd samt kaviar och rikligt med vodka i två olika styrkegrader. Då klockan närmade sig midnatt, vid vilket klockslag den finska delegationens medlemmar skulle lämna Hangö och Hangöudd avrundades kvällen med ett tack till värdarna för supén.

Den sovjetiska delegationens medlemmar följde de finska representanterna ut till deras bilar och när bilarna startade färden mot den nya gränslinjen och vidare till Ekenäs hördes kraftiga ”uraa”-rop från den sovjetiska delegationens sida. Starten från stadshuset skedde klockan 00.10 och klockan 00.53 överskreds den arrendegräns som nu skulle märkas ut i terrängen. Kl 01.24 anlände delegationen till Ekenäs.

Hangö var nu ett sovjetiskt arrendeområde och plats för en marinbas att fyllas med ett stort antal soldater, officerare och civila.

MELLAN den 22 och 24 mars 1940 anlände flyg efter flyg till Hangö då isarna var för tjocka för fartygstrafik. Till att börja med anlände ca 400 infanterister och därefter ett infanteriregemente förstärkt med en artillerienhet från Kronstadt. Marinbasens egentliga bemanning inleddes först i slutet av april då sovjetiska isbrytare kunde öppna en farled till Hangö.

Nästa gång finländare återkom till Hangö, i december 1941, låg staden i ruiner. Stadshuset där ovannämnda möte ägde rum, hade de sprängt ... ♦

Artikelförfattaren

Tomy Karlsson är lokalhistoriker och författare.

Adress: Esplanaden 110, 10900 HANGÖ

Tfn: +358 (0)400 795640

e-post: tomy.karlsson@pp1.inet.fi

TEXTEN OVAN har plockats ur Tomy Karlssons böcker ”Krigszon Hangöudd 1939-45” (330 s, 2011). Boken kan beställas via Tias Bok i Hangö Berggatan 10, 10900 HANGÖ, tfn +358 (0)19 2486060, e-post: tiankirja.tiasbok@gmail.com

Under vinterkriget fällde ryssarna 1 100 bomber över Hangö. Bilden från 14.1.1940, Boulevarden 12. © SA-Kuva.

Hangöudd som krigszon

TEXT: TOMY KARLSSON

Den 23 augusti 1939 undertecknades det s k Ribbentrop-Molotov avtalet som officiellt gick ut på att Sovjetunionen och Tyskland inte skulle angripa varandra militärt. I avtalet fanns en hemlig tilläggs klausul enligt vilken bl a Finland och de baltiska länderna tillhörde Sovjetunionens intressesfär. I snabb takt tvingades Estland, Lettland och Litauen att godkänna sovjetiska flott- och flygbaser på sina områden. Sen kom turen till Finland.

I EN NOT den 5 oktober 1939 kom en begäran om att så fort som möjligt få diskutera ”konkreta politiska frågor” med finländska representanter. Den finländska delegationen ställdes inför ett krav på sex punkter som skulle trygga Leningrads säkerhet.

Det största kravet, och för Hangöudd det mest ödesdigra, var att Sovjetunionen där ville anlägga en flottbas med kustartilleri. Området ville de ”arrendera” för en tid av 30 år.

Det var ett kravstarkt Sovjet mot ett avvisande Finland. De finländska förhandlarna hänvisade gång på gång till att Finland ville förbli ett neutralt land, trots hotet om ett krig.

DEN 30 NOVEMBER 1939 var kriget ett faktum. Sovjetunionen hade ensidigt sagt upp den finländsk-sovjetiska icke-angreppspakten från 1932 och sovjetiska trupper gick till anfall. Flera städer bombades, bland dem Hangö som totalt bombades 72 gånger. Under dessa anfall fälldes 1 100 bomber.

Hangö/Hangöudd skulle tömmas på 10 dagar. Bilden från 20.3.1940. © SA-Kuva.

I Hangö levde man ännu i februari-mars 1940 under hotet om nya bombräder. Avståndet över Finska viken till militärflygfälten i Estland var endast 60 km.

I mars upphörde bombningarna eftersom man på fiendesidan var medveten om att området skulle överlätas. Få finländare anade ännu då att underhandlingar fördes om fred mellan Finland och Sovjetunionen. Vinterkrigets 105 tunga och fasansfulla dagar pågick fram till fredsavtalet i mars 1940.

DEN 13 MARS 1940 kom beskedet om fred, men villkoren blev katastrofala för Hangö och Hangöudd.

I fredsfördragets fjärde artikel kunde läsas en för Hangöborna chockerande text: *"Republiken Finland samtycker att till Rådsunionen mot en årlig arrendeavgift om åtta miljoner finska mark på trettio år utarrendera Hangöudd jämte omkringliggande havområde, inom en radie om fem sjömil åt söder och öster samt tre sjömil åt väster och norr, ett antal där belägna öar, i enlighet till detta Fördrag bifogad karta – för*

upprättande av en militär marinstödjepunkt, som förmår försvara inloppet till Finska viken mot angrepp, varförutom Rådsunionen beviljas rätt att för försvaret av marinstödjepunkten därstädes på egen bekostnad hålla land- och luftstridskrafter i erforderligt antal. Finska regeringen bortdrager inom loppet av tio dagar efter ikraftträdandet av detta Fördrag alla sina stridskrafter från Hangö och Hangöudd jämt därtill hörande öar underställt SRR Förbunds förvaltning i enlighet med denna artikel i Fördraget."

HANGÖ BLEV utarrenderat för 30 år från den 22.3.1940. Ungefär 8000 Hangöbor miste sina hem. Arrendeområdet var 115 km² och inbegrep 400 öar. Dessutom tvingades de personer som bodde inom arrendeområdets gränser i Bromarf, Tenala och Ekenäs landskommun att lämna sina hem. De evakuerade grät strida strömmar; man trodde att Hangöudd var förevigt förlorat. På 10 dagar skulle Hangö och Hangöudd evakueras.

TIDIGT på våren 1940 fick Hangögruppen i uppgift att i snabb takt befästa försvarslinjen mot den sovjetiska marinbasen. Försvarslinjen drogs tvärs över Hangöudd och erhöll namnet "Harparskogslinjen". Den 31 maj 1940 gavs en mellanrapport om hur befästningsarbetena i det skedet hade framskridit: 46 betongbunkrar, 46 korsur, 113 öppna maskingevärnsnäten, 29 pansarvärnskanonställningar, 70 kanonställningar, 17 eldledningsnäten, 57,8 km taggtrådshinder samt 3,8 km pansarvagnshinder. Det byggdes också inkvarteringsutrymmen, matsalar, lager, kantiner åt lottorna. Och så vidare.

KONTAKTEN med den sovjetiska marinbasen upprätthölls via en telefonlinje. Under hösten 1940 erhöll Sovjetunionen rätt att också använda det finländska järnvägsnätet för transporter från Leningrad genom södra Finland, till och från marinbasen på Hangöudd. Bland annat de stora ryska järnvägskanonerna kom per järnväg till Hangö. Lokalbefolkningen

Hangöudd som krigszon

i gränsområdet fick också möjlighet att sälja bl a mjölk, kött och ost till marinbasen. I övrigt erhöll marinbasen sina förnödenheter sjövägen från Leningrad och Tallinn i Estland, som då var ockuperat av Sovjetunionen.

HANGÖ och hela udden upp till Lappvik var nu ett sovjetiskt militärområde med marinbas och flygfält. Sovjetunionen förlade ca 28 000 personer till området som aldrig förr eller senare varit så tätt befolkat. I befolkningen ingick förutom militärer också civila, kvinnor och barn. För att alla skulle få tak över huvudet grävdes flera tusen korsur på området. Tre underjordiska sjukhus byggdes också i rask takt. Den mest kända korsun var generalmajor Sergej Kabanovs kommandokorsu vid Appelgrensvägen, snett mot restaurang Casino. Kustförsvarets stora stabskorsu fanns i Hangöby och stadshuset fanns flottans högkvarter.

I Tåktom anlades ett flygfält med underjordiska hangarer av stål och betong. En del av 13. Jaktflygregementet med 20-30 ensitsiga I-16 och 30 dubbeldeckade I-153 jaktplan placerades hit. För bombflygningsuppdrag utnyttjades bombflyg från den estniska sidan. I Kapellhamnen och i Hangöby fanns MBR-2 flygbåtar

KYRKAN inreddes till landstyrkornas kulturcentrum, restaurang Casino fungerade som matrosernas klubb och ålderdomshemmet gjordes om till infanteriets stab. I stadens centrum fanns postkontor, bibliotek, en sparkassa, bagerier, milis- och civilregister, apotek och flera biografier. Soldaternas butik placerades i byggnaden vid Boulevarden 3 och en skola öppnades i det finska samlyceets utrymmen.

PÅ HANGÖUDD byggde sen ryssarna en omfattande försvarsanläggning, bland annat 90 km skytte- och förbindelsegångar, 31 km tankshinder restes samt ca 200 km taggräns- och snubbelhinder. Inom området placerades 350 öppna och täckta ställningar för kanoner och granatkastare, 750 maskingevärnsnäten

och 1300 snabbeldsgevärnsnäten. Närmare 3700 korsur byggdes och 600 skyddsgropar för motorfordon och pansarvagnar. Dessutom byggdes 23 km nya järnvägsspår på udden.

EFTER DRYGT ETT ÅR med fred i gränsområdet till Hangöudd, utbröt fortsättningskriget i juni 1941. Kring arrendegränsen på Hangöudd inleddes ett ställningskrig den 22.6. Under sommaren följde blodiga strider i skärgården, den mest kända är striden om Bengtskär 26–27.7.1941.

I slutet av juli och början av augusti 1941 anlände till Hangöfronten ca 900 frivilliga män från Sverige. De bildade den Svenska Frivilligbataljonen SFB. Från tidigare var en övervägande del av de finländska soldaterna i området finlandssvenskar; det var lätt att kommunicera med varandra. Chef för den svenska frivilligbataljonen var överstelöjtnant Hans Berggren. I och med att de svenska frivilliga anlände kunde största delen av den 17. Divisionen flyttas till östfronten.

Under det knappa halvår som striderna i gränazonen pågick uppgick förlusterna till 276 stupade, 78 försvunna, 21 döda och 606 sårade. De svåraste förlusterna hade Bromarvavsnittet lidit med 111 stupade, 70 försvunna och 177 sårade.

PÅ KVÄLLEN den 2 december 1941 var det plötsligt tyst vid arrendegränsen. Inga lysrakter och inte ett avlossat skott efter klockan 19. Ryssarna hade lämnat Hangöudd.

Efter att tyskarna hade tvingat bort ryssarna från Estland i operation Barbarossa sommaren 1941, låg plötsligt marinbasen på Hangöudd isolerad, omgiven av fiender. Ryssarnas järnvägskontakt mellan Leningrad och Hangö hade avbrutits av fortsättningskriget och sjötransporterna längs Finska viken var osäker och riskabel. Den sovjetiska marinbasen på Hangöudd blev 1 år och 9 månader gammal.

Eldledning under strider på Hangöfronten. 25.6.1941. © SA-Kuva.

Korsubygge nära arrendegränsen. 10.7.1941. © SA-Kuva.

Svenska frivilliga under patrulluppdrag 8.10.1941. © SA-Kuva.

SPÅREN EFTER de ryska arrendatorerna var förödande. En stor del av Hangö centrum låg i ruiner. Vattentornet och stadshuset hade sprängts, kyrkan var illa skadad och 60 procent av stadens byggnader var antingen förstörda eller skadade.

Ett enormt röjnings- och uppbyggnadsarbete väntade, det låg förstört materiel och bråte överallt. Livsmedel hade strötts ut och fotogen hade hällts över mjöllager. Döda hästar låg längs vägar och gator. Från hamnbassängen lyftes 10 lastbilar, 2 personbilar, 2 järnvägsvagnar, 1 lokomotiv, 2 Vickers pansarvagnar och en pansarbil. I Smörmagasinet påträffades 64 flygbomber, 10 sjunkbomber och på hamnområdet i övrigt 56 flygbomber och 22 sjunkbomber. I hamnen fanns ytterligare 400 säckar havre, 2500 kg rågmjöl, 300 km hö, 2000 kg salt, 3600 kg makaroner, 900 kg två och så vidare.

Hela området var minerat och försåtliga fällor fanns gillrade överallt. Många byggnader var försedda med tidsinställda bomber, som inte alltid hade fungerat. I kyrkan hade ryssarna gillrat fyra flygbomber och tre sjunkbomber. I elverket hade 13 flygbomber och 12 sjunkbomber gillrats, i statsverkets byggnad vid torget 13 flygbomber, i konservfabriken i Hangöby hittades 35 flygbomber och över 1000 kg trotyl var placerat i Hangöbyskola. Allt riggat för explosion.

I Kexfabriken, som ryssarna hade använt som bageri, påträffades en 200 kilos krutladdning och 35 sjunkbomber och ett 20-tal hornminor. Och pannrummet var minerat. När två ryska krigsfångar öppnade dörren exploderade mineringen och hela pannrumsbyggnaden rasade.

Det civila livet har återvänt. Soldyrkare bland ryssarnas taggtrådshinder. 18.8.1942. © SA-Kuva

Ryssarna har lämnat Hangö i ruiner; stadshuset har sprängts. 10.2.1942. © SA-Kuva.

Spår i terrängen från ryssarnas försvarsanläggningar 1940-41 vid Råvägen i Hangö. 9.5.2015.
© Håkan Eklund.

Sovjetpionjärerna hade också gillrat fällor i vanliga bostadshus, bland annat hade minor kopplats till yxskaft, tallrikar och stolar.

ÅTERFLYTTNINGEN inleddes 1942 då mer än 2000 Hangöbor flyttade tillbaka till hemstaden. Skolorna började sin verksamhet hösten 1942 och det nya vattentornet stod klart i april 1943. Mycket återstod ändå att städa och reparera samtidigt som nya hus och byggnader reste sig på ruintomterna. Det dröjde flera år innan staden fick ett nytt stadshus och en ny centralskola. Den illa skadade kyrkan fick man med möda i användbart skick. Bombade tomter syntes ännu i stadens centrum femtio år efter kriget.

Än idag syns spår i skogsmarkerna runt centrum där ryssarna hade sin korsur och skyttegravar. ♦

Artikelförfattaren

Tomy Karlsson är lokalhistoriker och författare. Förutom nedannämnda krigsböcker har han tidigare skrivit eller redigerat bl a böckerna "Vi minns Hangö del I-III" (1988-1991), "Att våga är att vinna" (1991) och "Hangö i tiden del I-VI" (1993-2003).

Adress: Esplanaden 110, 10900 HANGÖ

Tfn: +358 (0)400 759640

e-post: tomy.karlsson@pp1.inet.fi

Texten ovan har plockats ur Tomy Karlssons böcker "Krigszon Hangöudd 1939-45" (330 s., 2011) och "Hangöudd i främmande händer" (282 s., 2014). Böckerna kan beställas via Tias Bok i Hangö Berggatan 10, 10900 HANGÖ, tfn +358 (0)19 2486060, e-post: tiankirja.tiasbok@gmail.com

Bilderna är från försvarsmaktens bildarkiv (<https://sa-kuva.fi/>) som öppnades för allmänheten 2013, där man avgiftsfritt kan hämta bilder.

Hangö sommaruni

– en smått unik läroinrättning på en udda plats

TEXT: FREDRIK ÅBERG

Hangö sommaruni grundades år 1966 efter ett initiativ av huvudredaktören för tidningen Hangö, Enok Österlund. Idén till uppslaget lär ha varit att förlänga turistsäsongen i Hangö. I synnerhet juni månad ansågs död och värd att upplivas! Hangös stadsdirektör Karl-Ove Berglund och de politiska organen var från början mycket intresserade av ett sommaruniversitet och frågan vann därför genast gehör bland de beslutande. Grundandet av Hangö sommaruni var dock ingen enskild företeelse i Hangö utan sammanföll med att andra sommaruniversitet runt om i landet grundades för att man ville etablera nya universitet i landets alla landskap. Sommaruniversitetens tillkomst under 1960-talet utgjorde i ett riksperspektiv en första länk i en bildningssträvan bland de lärda som önskade utöka antalet universitetsorter som ännu under femtio- och sextioalet inte var många fler än Åbo och Helsingfors

På sommarlov - men vid Hangö sommaruni!

Till en början var det mest studerande från Åbo Akademi som deltog i kurserna vid Hangö sommaruni. Hangö sommaruni föddes ur Åbo Akademi och blev sommarterminen för de studerande.

Man studerade främst gemensamma obligatoriska (och tråkiga?) kurser i statistik och tenterade språkprov under den första sommarterminen 1967. Terminen omfattade cirka 300 lektioner och ungefär lika många studerande deltog i kurserna. Men redan följande år utökades antalet ämnen t ex med pedagogik. Pedagogiken kom dock på allvar in något senare, i synnerhet efter det att ÅA:s Pedagogiska fakultet (Peffan) startat i Vasa i början 1970-talet och detta ämne utgör sedan dess Hangö sommarunis ryggrad. Men ganska fort började också vuxenutbildningen med friare kursformer att hitta sin plats i Hangö-miljön. En alldeles speciell livsstil växte fram, inte minst på grund av stadens originella pensionat, flocklivet vid Hangö sommaruni och utskärsmiljön. Hangö sommaruni kunde slå rot mycket snabbt, eftersom staden Hangö visade sig som skapt för den fria akademien med utrymme för diskussion och fri samvaro. I denna miljö kunde man utveckla idéer mycket fritt och den medborgaraktivitet som blev märkbar från och med 1960-talet fick luft under vingarna i vår något udda miljö.

Publicisterna 44:e gången i Hangö

Bland de första kurserna som etablerades vid Hangö sommaruni var publiceringsetiska

Hangö sommaruni

seminariet som från första början arrangerades i samarbete med Finlands svenska publicistförbund med journalisterna Erik Bagerstam och Erik Lund i spetsen. Publicistseminariet kom att bli Hangö sommarunis mest traditionella kurs, ett flaggskepp, och arrangeras år 2015 för 44:e gången i pensionat Tellina. En annan i dag lika traditionell kurs är Psyko- och sociodrama som kanske ännu mer förkroppsligar frihetsidealen från 1960- och 1970-talen: Kropp och själ hittade varandra i de dramametodiska övningarna som år 1982 introducerades i denna psykoterapikursernas urmoder-förattciteraenavförgrundsgestalterna i kursen, psykiater Gyrit Hagman från Åland. Tillsammans med kollegan Göran Högberg från Sverige, samt regissör Joakim Groth och vårdlärare Anne Frelander från Helsingfors diskuterade man sig fram till kursupplägget och det slog rot, t o m till den grad att man strax även förlade kursveckor i Stockholm, till Åbo och på Åland. Vissa år har man t o m gästade Island. Det som gjort denna kurs så extra fin är den starka nordiska dimensionen med kursledare och kursdeltagare från hela Norden.

Men denna grupp fria och aktiva medborgare lyckades också på ett annat sätt förlänga turistsäsongen i Hangö. Göran Högberg och Joakim Groth kläckte nämligen tillsammans idén om Hangö teaterträff på Tellinas strandklippa år 1991. Antonia Ringbom kopplades in och följande år såg Hangö teaterträff dagens ljus inom Hangö sommarunis ramar. I dag är Hangö teaterträff vida känt och har dessutom årligen utländska inslag. Man har för länge sedan med sina publiksiffror överträffat Hangö sommarunis storlek och arrangerar självfallet sin årliga teaterträff helt självständigt utan någon som helst arrangörshjälp av Hangö sommaruni.

På jakt efter studiepoäng

Med tiden mognade universitetens sommarkurser i landet som helhet. Sommarterminen blev vuxenutbildning, modulerades och poäng-

Rector Fredrik Åberg. Hangö 19.10.2014.
© Håkan Eklund.

sattes. Från slutet av 1980-talet, men med tydlighet under 1990-talet, blev Hangö sommaruni plötsligt inte längre ensam om akademiska studiepoäng. Även arbetar- och medborgarinstitut samt folkhögskolor började erbjuda akademiska vuxenstudier och plötsligt blev Hangö egentligen för litet i sammanhanget. Man ansåg också allmänt i akademiska kretsar att en sommartermin förvisso inte var tillräckligt för grundstudier och studierna började delas upp i en första sommar och en andra sommar. Så småningom blev dock även denna åtgärd otillräcklig, eftersom studietakten på detta sätt blev för utdragen.

I takt med kravet på mera effektiva vuxenstudier infördes därför successivt från slutet av 1990-talet studier inom ramen för Hangö

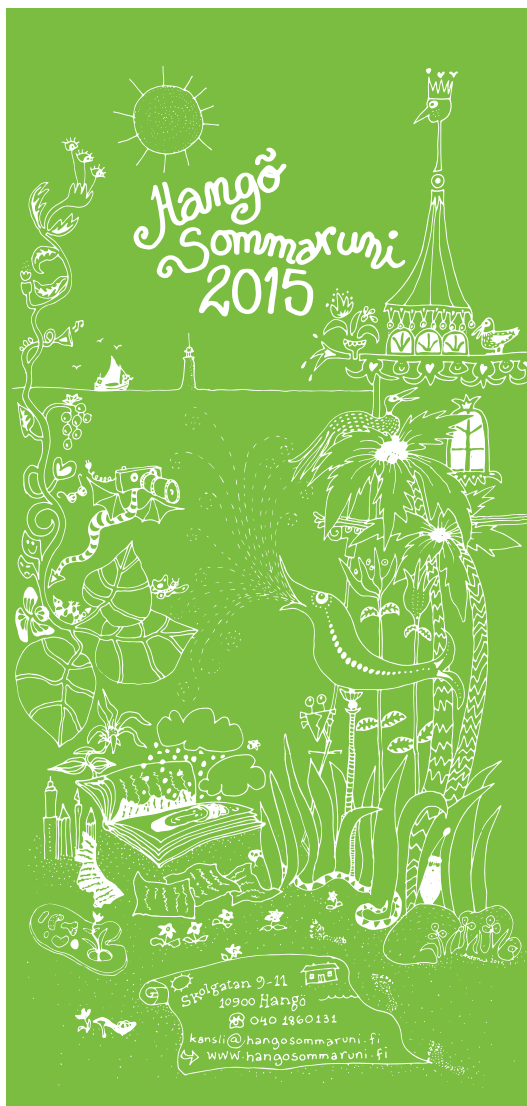
Från Konstveckan 2014. Levande porträtt under ledning av Riggert Munsterhjelm. Hangethesalen 3.8.2014.
© Håkan Eklund.

sommaruni såväl i Hangö som i Helsingfors för att kunna avlägga hela vitsord under ett studieår. De första vintrarna arrangerades Hangö sommarunis kurser i de olika lägenheter som Åbo Akademi hade hyrt i Helsingfors för sina utlokaliserade studier i pedagogik och vårdvetenskap. Men från början av 2000-talet flyttade Hangö sommaruni vinterkurserna till Georgsgatan 18 (G18), som hade förvärvats av Svenska Folkskolans Vänner. Där har sedan Hangö sommaruni hållit till under höst- och vårterminer allt sedan G18 etablerades.

Övergången till året-om-verksamhet skulle inte ha lyckats utan en reform av det gamla "kommunala" Hangö sommaruni, som år 1999 blev en stiftelse. Stiftelseformen medförde ett större resultatansvar men också utökade

penningtillgångar. Verksamheten som tidigare hade omfattat 1100 lektioner kunde nu inom några år växa sig tre gånger större. Antalet studerande har dock inte ökat, men man har lyckats hålla dem kvar. De första åren på 1960-talet studerade ungefär 300 personer i Hangö och antalet lektioner var likaså ungefär 300 under sommarterminen, men från och med 1970-talet har de studerandes antal för varje år hållit sig ganska konstant kring 700-900 inskrivna.

Under de senaste 20 åren har man också som enda akademiska bildningsinstans i världen erbjudit grund- och ämnesstudier i marin- arkeologi vid Hangö sommaruni. Från början har marinarkeologerna Odd Johansen från Sverige och Marcus Lindholm undervisat i

detta ämne. I dag har lärarnas antal mångdubblats och en alldeles egen grupp av maritimhistoriskt intresserade samlas årligen på Tvärminne zoologiska station för att gräva i havets djup. Man har för övrigt så gott som varje år sedan starten för ca 20 år sedan koncentrerat sina utgrävningar på ett och samma vrak från medlet av 1600-talet.

På sommarlov - men på jakt efter någonting annat än bara studiepoäng

Trots att den moderna tiden ställer sina modulerande krav på vuxenutbildningen så har de fria kurserna också fortlevt och nya tillkommit vid Hangö sommaruni.

Abiturientkurserna har hört till Hangö sommarunis studieprogram allt sedan begynnelsen. De är en del av Hangö sommarunis varumärke. Lektor Christer Sandvik och lektor Rita Klemets förtjänar särskilt att nämnas i sammanhanget som mycket trogna lärare vid Hangö sommaruni. Lektor Sandvik undervisade i den långa matematiken i nästan 40 år ända till sin pensionering för några år sedan; lektor Klemets är fortfarande verksam med nästan 30 år i värvet.

Konstkurser hör förvisso sommaren till och alldeles speciellt till Hangö med sitt ljus och stadens speciella patina. Våra nakenmodeller har också ibland väckt åtminstone tidningarnas uppmärksamhet på strandklipporna. Hangö sommaruni var för övrigt också med om att inviga hotellverksamheten på Bengtskärs fyrbåk år 1997 då man utlokaliserade konstnärskolonin för en vecka till fyrön- detta pågick i cirka fem år tills isoleringen blev för mycket och återfärden gick till fastlandet.

Till sjöss

År 2002 deltog Hangö sommaruni på en annan jungfruresa då segeljakten Alexandra från Borgå tog ombord sin första navigeringskurs med Guy Mickelsson som kursledare och skeppare vid rodet.

Man har arrangerat navigeringskurs med Alexandra fortlöpande sedan dess, alltid med Mickelsson som befälhavare och många gånger med trogna kursdeltagare. Kursen lär inte ut bara navigerings- och seglingsfärdigheter, utan också sjömanskap.

Färdigheter av olika slag är alltid nyttigt att kunna och hör förstås till varje sommaruniversitet. För inte så länge sedan, under 1990- och början av 2000-talet, var det datakörkort som gällde överallt. Hangö sommarunis IT-lärare under alla dessa år var Paul Söderholm. Efter att datakörkortet hade levt sin tid, utvecklades ur hans kunnande bildhantering vid Hangö sommaruni år 2010. Med sig fick han fotografen Håkan Eklund, redaktör för tidskriften Skärgård, och en framgångsrik kurs växte fram med fotolära och digital bildbearbetning. Världen är liten! I juni 2015 skall Fotoskolan också tillbringa en vecka till sjöss ombord på jakten Alexandra.

Hangö är vackert och miljön är ovanligt lämplig för bl a fotokurser. Den kustnära småstadsideyllen tilltalar människor från när och fjärran. Man får hoppas att miljön består! ♦

Artikelförfattaren

Fredrik Åberg är rektor vid Hangö sommaruni sedan 1996.

Adress: Skolgatan 9-11, 10900 HANGÖ

e-post: rektor@hangosommaruni.fi

www.hangosommaruni.fi

(Ur Åbo Underrättelser 4.7.1970)

Från Hangö sommarunis fjärde termin

TEXT: PERIKLES

Vad är ett sommaruniversitet? Jo, det är ett ställe där arbetsnarkomaner bland de studerande får utlopp för sina ambitioner, men det är också ett ställe där man förutom läsandet sysslar med bad, tennis, segling och andra för såväl kropp som själ nyttiga aktiviteter. På dagarna sitter man på föreläsningar, gör eventuella hemuppgifter, skriver brev eller solar sig så man sedan på kvällen kan visa andra hur brun man blivit. När försommarsolen har sjunkit bortom horisonten och badstränderna är tömda på människor kan man hitta lärare och elever framför en brasa, rustade med korb och öl.

DET BÄSTA MED SOMMARUNI är ändå att man aldrig hinner gripas av "skolleda", de korta föreläsningsserierna gör att det aldrig blir långtråkigt. Trots lockande fritidssysselsättningar så är ju ändå läsandet huvudsaken vid ett sommaruni, det märker man i synnerhet på abiturienterna, de är betydligt flitigare då de så att säga inte har piskan på ryggen utan själva ansvarar för resultatet.

I vårt land verkar i detta nu ett 20-tal sommaruniversitet. Av dem är endast två helt svenskspråkiga, men i Vasa och Gamlakarleby har man även kurser på svenska. Uttrycket universitet kan i detta sammanhang vara i någon mån missvisande, det är ju inte enbart studerande som läser vid dessa, utan även folkskollärare, personer med akademisk slutexamen, nyblivna studenter med flera

kategorier. Som exempel kan nämnas att vid Hangö sommaruniversitet i år endast 23 procent var högskolestuderande.

UNDERHELA 1960-talet har sommaruniversiteten upplevt något av en blomstringstid. Deras antal har tredubblats och antalet elever har femdubblats. Senaste år hade man sammanlagt 34 000 deltagare i landets samtliga sommaruniversitet. De ekonomiska problemen är tills vidare rätt stora. Staten stod senaste år för endast 17 procent av kostnaderna medan resten, ca 2 600 000 mk, måste betalas med skattemedel, kursavgifter och liknande.

HUR SKILJER SIG då ett sommaruniversitet från en "vanlig" högskola? Den största skillnaden ligger väl i det att sommaruniversitetet är verksamma endast under en mycket kort tid,

ca 1 månad varje år. Detta gör att kurserna blir korta och mycket koncentrerade. Som en följd av detta har man så gott som uteslutande undervisning på approbaturstadiet i högskoleämnena. En annan stor skillnad är den att man kan delta i ett sommaruni fastän man inte har studentexamen. Det finns åtskilliga kurser för folkskollärare, abiturienter osv.

Vilka ämnen kan man läsa vid ett sommaruni? Främst naturligtvis språk, matematik, fysik och liknande ämnen som även förekommer på skolestadiet, men även högskoleämnena som statskunskap, sociologi, pedagogik, statistik, filosofi m m. Sedan har man även kurser i journalistik, administrativ planering och anatomi för att nämna några exempel.

VILKEN ÄR DEN rent praktiska nyttan av ett sommaruniversitet utom att det ger den som så önskar möjlighet till utbildning?

– Jag ser sommaruniversitetets roll som mycket betydande i samband med den kommande grundskolreformen eftersom det i praktiken har varit sommaruniversiteten som ger de blivande grundskollärarna, alltså de nuvarande folkskollärarna tillfällen att utbilda sig för den kommande skolan, säger fil mag Eero Tervonen, prorektor för Hangö sommaruniversitet.

– Det är beklagligt att statsmakten som vanligt har varit mycket njugg med sina understöd till undervisningen. Till exempel Hangö sommaruni har inte under de tre år det verkat, den fjärde terminen avslutas i dag, fått direkt stöd, med undantag av vissa kurser som delvis har betalats av Skolstyrelsen. Detta innebär att Hangö stad till största delen fått stå för kostnaderna. Det är klart att sommaruniversiteten också har en stor betydelse för studerande vid högskolor, i synnerhet för dem som på grund av förvärvsarbete under vintern inte har hunnit med i studietakten. En annan sak som även bör beaktas är att man vid ett sommaruniversitet är i tillfälle att bekanta sig med människor från olika delar av landet, från olika miljöer och med olika arbeten.

HUR FÖRHÅLLER SIG högskolorna till sommaruniversiteten?

– En sak som är litet tråkig, är att tentamensgiltigheten inte är riktigt utbyggd ännu. Detta är inte något speciellt för sommaruniversiteten, det finns fortfarande professorer som anser att ett vitsord i deras ämne, som inte avlagts vid deras egen institution inte duger till någonting. Detta "akademiska snobberi" försvårar möjligheterna för studeranden att byta universitet mitt under studietiden. Dessutom har detta bidragit till att högskolestuderande helt i onödan betraktat sommaruniversiteten med misstro. Numera kan man dock entydigt konstatera att eftersom alla akademiska tentamina och vitsord vid sommaruniversiteten måste godkännas och garanteras av ett "moderuniversitet" så finns det ingen anledning att nedvärdera vitsord avlagda vid ett sommaruniversitet. Många icke studenter har via sommaruniversiteten kunnat påbörja akademiska studier och sedan kunnat fortsätta vid en högskola, slutar magister Tervonen.

HUR KOMMER framtidens sommaruni att se ut?

Man har flitigt diskuterat frågan om sommaruni som en tredje termin. Detta skulle innebära att kvaliteten på kurserna skulle stiga då universiteten i så fall skulle ta hand om dem och kunna ställa kvalificerade lärarkrafter till förfogande. Dessutom skulle den svåra ekonomiska situationen säkert lättas upp. Högskolorna har ju sina bestämda statsbidrag och kunde sålunda bekosta åtminstone en del av utgifterna.

Kursantalet kommer förmodligen ytterligare att utökas och medför antagligen ett behov av att förlänga terminen. Då kunde man även tänka sig att införa studier på cum laudestadiet i högre grad än vad som nu är fallet. Men detta är endast spekulationer, önskvärt vore i alla fall att staten skulle visa ett större intresse för sommaruniversiteten, t ex genom ett större ekonomiskt stöd, och sålunda påskynda utvecklingen. ♦

(Ur Åbo Underrättelser 4.7.1970)

En idealisk plats för ett sommaruniversitet

TEXT: PERIKLES

Kan man tänka sig en mer idealisk plats för ett sommaruniversitet än Hangö? Närheten till havet, härliga badstränder, öppna parker och överhuvudtaget småstadsideyllen får såväl lärare som elever att trivas på ett sätt som är helt otänkbart i större städer som Helsingfors eller Åbo.

I ÅR INLEDDES sommaruni den 1 juni och den officiella avslutningen är den 4 juli. Kurserna slutar dock några dagar tidigare, men de sista dagarna går åt till uppgörande av statistik och liknande arbete.

– Vi har i år haft ett 20-tal kurser och de flesta av dem har utvecklats med stormsteg, berättar fil mag Eero Tervonen, sommarunis prorektor. Som rektor för Hangö sommaruniversitet har fungerat professor Göran Karlsson. Han har även lett en kurs i finska för folkskollärare. Antalet deltagare har ökat i de flesta av kurserna jämfört med i fjol. Totalantalet elever har i år varit 317, vilket innebär en ökning med ca 50 procent. Fritidsverksamheten har gått i samma banor som tidigare år med sitsar, en fotbollsmatch mellan ”professorer och lärjungar”, industribesök (en havsutflykt var

Pensionat Tellina, mysigt boende för många sommaruni deltagare under fyra decennier. © Håkan Eklund.

planerad men den blev tyvärr inte av), samt en tenniskurs, där några av sommarunis elever och lärare deltog. Kursen leddes av Matti Sario.

– Förhållandet mellan lärare och elever har varit utoordentligt bra, säger fil stud Anneli Enroos, sommarunis sekreterare för tredje året i följd. Det vore emellertid också viktigt att skapa kontakter mellan unideltagarna och Hangöborna. För de ensamma är denna studieform utmärkt, de har lättare att få kamrater. Vi kommer ju inte hit bara för att bo och läsa.

Vädret var under hela kurstiden det bästa tänkbara och lockade både lärare och elever till badstranden så snart man bara hade någon ledig timme. Speciellt här märktes det unika förhållandet mellan ”professorer och lärjungar”,

man duade varandra och solbadade tillsammans vilket vore helt otänkbart vid en del andra sommaruniversitet.

En rond på plagen gav följande kommentarer om Hangö och dess sommaruni:

Jan-Erik Ruth, studerande:

- Det är viktigt att man för en tid kommer bort från sin vanliga studiemiljö. De korta ämnesblocken är också en stor fördel, de utgör en mycket effektiv inlärningsmetodik. Men vad jag efterlyser är ett fackbibliotek, som det nu är stöter den, som skall skriva fackuppsatser här i Hangö på stora svårigheter, då man inte får tag på litteraturen. Dessutom kunde man skaffa flera böcker från Åbo Akademi, de som nu finns vill inte räcka till.

Strandliv i Hangö hörde till sommarunifolkets populära fritidsaktiviteter. © Håkan Eklund.

Barbro Alfthan, abiturient:

- Jag trivs fint här, staden är som gjord för ett sommaruni. Undervisningen i finska för abiturienter har varit effektiv. Vad fritiden beträffar är det bra att de är till en del organiserad, man har lättare att lära känna människor då, än om var och en fick ta vara på sig själv och roa sig på egen hand. Det går att leva relativt billigt här, men alla gör det inte och märker plötsligt att pengarna har tagit slut.

Bosse Öhblom, studerande:

- Det är fint att undervisningen omfattar endast några timmar per dag, då hinner man både med arbete och semester. Plagen lockar naturligtvis, men åtminstone de som studerar eller tidigare har studerat bör vara så mogna att de inte slösar bort sin tid på stranden. Detta gäller speciellt folkskollärarna, som ju är här för att vidareutbilda sig.

Barita Rosenström och Dodo Norrgård, färska studenter:

- Det är bra att kurserna är så korta och koncentrerade och att approbaturkursen i statskunskap saknar engelskspråkig litteratur. Undervisningen har för övrigt varit trevligt upplagt, men man kunde ha spridit kurserna lite mera så att man hade haft möjligheter att

läsa flera ämnen på en gång. Som det nu är sammanfaller de flesta kurser och man blir tvungen att välja. Det var synd att den planerade havsutfärden måste inhiberas på grund av den totala avsaknaden av lämpligt flytetyg! Sitsarna kunde också ha varit lite mer anspråkslösa. Överhuvudtaget har fritidsverksamheten varit alltför nöjesintriaktad, tycker flickorna. Vi hade hoppats på flera diskussioner och debatter. Det är tråkigt att man inte får låna hem böcker. Dessutom har en del av eleverna synnerligen dåliga bostäder med ljudliga granar som gör att man inte kan koncentrera sig på läsandet.

Gunilla Berglund, lärare:

- Det låga elevantalet är positivt genom att alla har lätt att få kontakt med varandra. Hangö är en utmärkt plats för ett sommaruni, men vad man saknar är ett utekafé. Vad abiturientkursen i engelska beträffar så kunde den planeras så att man skulle minska på antalet deltagare per grupp och i stället ha lite fler timmar per dag. Jag försökte i början lägga upp kursen som ett mellanting mellan skol- och universitetsstudier, men det visade sig att eleverna föredrog skolsystemet. De har i alla fall varit väldigt flitiga, vilket har framgått av deras provskrivningar. Särskilt mycket fritid har jag inte haft då vi har haft skrivningar varannan

Antti och Bigi Haahti har under åren inkvarterat många sommaruni deltagare i Villa Tellina och Thalatta. Hangö 3.8.2012. © Håkan Eklund.

dag och det tar ganska lång tid att rätta trettio översättningar. På sitsar har jag i alla fall varit och de har varit trevliga

Åke och Solveig Lindstedt, sommaruni-studerande:

– Vi är här för andra året i följd. Förhållandet mellan lärare, yrkesarbetande och andra kategorier är gott. Vi kommer säkert igen, har redan beställt rum för nästa sommar. Sonen Niklas 4 år slukar sin glass och nickar instämmande.

Lisa Haahti, hyresvärdinna:

- Folk känner sig som hemma här och själv stortrivs jag med mina hyresgäster. Alla är glada och nöjda, men de som betalar mera har också större fordringar. I år har jag haft 65 deltagare från sommaruni inkvarterade, jag har till och med fått ta till den ombyggda bastun. I början på juni var det ännu kallt på morgnarna, men med hjälp av oljekamin, ved och mångdubbla filter gick det bra. Ungdomarna har också haft mysiga korvaftnar och alla har varit så vanliga och skötsamma. Jag har verkligen en känsla av att de har kommit hit för att läsa.

SÅ GOTT SOM ALLA var eniga om att studier vid ett sommaruni som detta i Hangö är det bästa

tänkbara sättet att kombinera nytta och nöje. Varje år använder man ett slagord för att locka människorna till sig och i år hade fjolårets passat alldeles förträffligt, då hette det nämligen: "Bli brun och beläst!". Men man kan knappast påstå att årets motto for fram med osanning heller: "Har ni redan bokat en plats i solen". För soligt var det endast ett par regndagar under en månad. Av allt att döma kommer ännu fler att söka sig en plats i solen nästa år, vilket betyder att det kan uppstå problem med inkvarteringen.

– Vi behöver ett nytt hotell i lågprisklassen, säger turistchefen Kurt Karlsson på Hangö stads turistbyrå. I år bor de flesta studerandena på pensionat eller på Evangeliska folkhögskolan.

Staden har ställt sig positivt till sommaruniversitetet. Man är medveten om att det förlänger turistsäsongen och att det även ger en inte obetydlig PR åt Hangö.

Totalutgifterna för årets verksamhet är beräknade till 76 835 mk, av vilken summa Hangö stad bidrar med 53 500 mk av skattemedel. Detta om något visar vilken enig och positiv inställning man har till institutionen bland de styrande i staden. ♦

Muntra minnen från Hangö sommaruni

TEXT: THOMAS ROSENBERG

”Samma, samma ut i den ljuva soluppgången”, minnesbilder från Hangö sommaruni under 1970-talet.

Det fanns en tid då man ”låg” vid ett universitet. Ett idylliskt förgånget då studierna drog ut på tiden. Inte så mycket av lättja utan för att man aktivt deltog i det övriga studentlivet. Något som präglade livet framför allt i mindre universitetsstäder, såsom Åbo, Uppsala och Lund.

FÖRR I VÄRLDEN, ja. Ändå så pass nyligen att jag själv hann uppleva det under 1970-talet i Åbo, där det tog sju år för mig att bli färdig (1972-79). Inte för att jag latade mig utan för att jag gjorde mycket annat på sidan om, både inom Akademien och under sabbatsår i arbetslivet.

Men jag låg inte bara vid ÅA utan också i Hangö och dess sommaruni. Första året som studerande och därefter som föreläsare i sociologi, från mitten av 1970-talet framåt. En tid som nu efteråt framstår närmast överklig i sitt nostalgiska skimmer. Något som också bekräftas då jag för saken på tal med gamla vänner och kolleger från den tiden. Det är med glada skratt vi minns hur vi varje sommar återkom, liksom flyttfåglar. En brokig koloni av lärare och studerande, som med åren utvecklade tämligen särpräglade vanor och traditioner.

HANGÖ SOMMARUNIS långvariga rektor Fredrik Åberg redogör på annan plats i detta nummer för den faktamässiga delen av historien. Jag ska här bidra med personliga minnesbilder, med betoning på det glada livet utanför föreläsningssalarna. Skamlöst subjektivt, med andra ord, och utan anspråk på att beskriva sanningen. Men som av texten framgår har jag fått flankstöd av andra sommarunikolleger från 1970-talet.

HANGÖSEJOUREN började redan på tåget. Det oändligt långsamma lokaltåget från Karis, som bokstavligen rullade utför Salpausselkä, ner mot Hangö. Den starka känslan av att hela Hangöudd är en enda lång rutschkana. Och väl framme den alltid lika skarpa solen, och den råkalla vinden från havet. Så promenaden till Tellina-Thalatta, och de vackra men ack så kylslagna rummen. Vinterkläderna man igen insåg att man hade glömt!

Kylan uppvägdes emellertid av fru Haahtis varmt välkomnande och heta stämning i Tellinas reception. Hon mindes oss alla, och visste allt om vad vi gjort under åren - men var alltid mån om diskretionen. Även om hyssen kunde vara nog så vågade, och brandstegarna nattetid användes för besök i angränsande rum.

Under åren kom jag att bebo en stor del av rummen i de olika pensionatsbyggnaderna, också det lilla annexet ute på klippan utanför Tellina. Och Röda längan, förstås, i sluttningen bakom Thalatta.

OBEROENDE av i vilket hus man bodde avnjöts frukostarna alltid på Tellina, i den soliga matsalen. Ofta även middagarna, tämligen spartanska. Gärna ute på altanen, då värmen äntligen behagade infinna sig. På vinden ovanför de olika seminarierna - men det var kanske först senare, på 80-talet? Och vid Thalattas höga stenfot de legendariska pressetiska seminarierna, med Erik ”Paku” Bagerstam som initiativtagare och färgstark eldsjäl, senare efterträdd av Staffan Bruun och Stefan Lundberg. Intensiva diskussioner - följda av lika intensivt drickande.

Dagen efter var det inte lika roligt, förstås, speciellt som duscharna ofta var iskalla. Varmvattnet räckte till bara för de

På Tellinas terrass i juni 1974. Framme t v Göran Djupsund och t h Tom Ylkänen. Vid bordet bakom, artikelförfattaren. Ur Thomas Rosenbergs bildarkiv. Fotografen okänd.

Artikelförfattaren på Tellinas terrass i juni 1974. Av soppan att döma inte frukost utan middag. Ur Thomas Rosenbergs bildarkiv. Fotografen okänd.

Det dansades på Casino. © Håkan Eklund.

morgonpiggaste, och resten fick leka fakirer. Inte trevligt alls, efter en lång och svettig natt på dansgolvet.

DET DANSADES nämligen mycket, främst på Casino. Men innan man kom så långt hade man givetvis utfört sitt dagliga pensum, det var ju ändå därför man kommit till Hangö, vare sig man var studerande eller lärare. Efter frukosten på Tellina promenaden in till sommaruni, som under många år verkade i den trista centralskolan i centrum. Vägen dit gick antingen över spåren vid järnvägsstationen eller över järnvägsbron, och genom ett centrum som alltid kändes folktomt, och där det alltid blåste.

Efter dagens föreläsningar (som jag faktiskt inte minns speciellt mycket av) promenerade vi tillbaka till våra rum för en kort vilopaus, före "kvällsskiftet". Den kanske viktigaste delen av verksamheten var nämligen fritiden, som på många sätt var en integrerad del av sommaruni. Genom att merparten av både studerandena och lärarkåren tillbringade så

lång tid i Hangö, dvs från början av juni till midsommar, hann det uppstå en stark gemenskap också på fritiden.

VARJEÅR VALDES texten elevkår, med en bestyrelse som hade i uppgift att arrangera olika program. Hit hörde utfärden till Sandins fiskrökeri, eller ut till Gäddtarmen och de gamla inskriptionerna på berget. Populärast var utan tvekan den årliga fotbollsmatchen mellan lärare och studerande. Den försiggick på planen invid dammen, i parken norr om Casino, och var en stor begivenhet. En gång var fru Haahti med i ena laget, placerad i målet. "Hennes målvaktsinsats slutade för övrigt i blodvite", minns en gammal kollega, "eftersom bollen träffade hennes näsa efter ett kanonskott."

I samma match deltog också en annan sommaruniprofil, dvs Henry Lönnfors, iklädd röd morgonrock. Henry, eller Huijadåå, som han kallades, var under många år förutom lärare i privat- och skatterätt också prorektor för Hangö sommaruni, och en säregen

Vägen över järnvägsbron, där det alltid blåste. © Håkan Eklund.

personlighet. Han hörde till dem som, vill jag minnas, inte blygdes att "simma ut" i soluppgången, till allmän förtjusning.

MEN TILLBAKA TILL "kvällsskifter". Det började med att man efter kort vila och förberedelser av nästa dags föreläsningar vandrade längs Boulevarden till Gröna kajen. Fanns det anledning att fira blev det Fiskarens paella, annars korvpanna eller motsvarande. Eftersom det alltid fanns bekanta på krogen uppstod livliga diskussioner, ibland avbrutna av tennisspel i tamburen – i form av första generationens dataspel. "Poing-poing-poing" lät det på den lilla skärmen. Lika suggestivt som det var primitivt, och idag garanterat skulle få töntstämpel.

Därefter vandringen längs Appelgrensvägen till Casino, i glad och uppsluppen gåsmarsch. Och på Casino den överkliga stämningen av badhusrestaurang från en svunnen tid. Ett stort och fantastiskt dansgolv (bara man undvek de många pelarna), dansorkester och en

massa härliga människor, pigga på både dans och diskussioner, och kurtis. Gemensamt för de flesta tycks nämligen ha varit känslan av att finnas liksom utanför vardagens inrutade regler och rutiner. Och det var nog en och annan som tog ut svängarna.

VID STÄNGNINGSDAGS, efter en lång kväll på Gröna kajen, eller Casino, hördes ofta uppmaningen "huss, huss". Det betydde inte bara att man schasades ut ur krogen utan också att man skulle ta sig vidare till HUS, dvs Hangö udds segelsällskaps paviljong, på norra sidan av Hangö udd. Om jag inte missminner mig hade Gröna kajen och HUS' paviljong samma ägare, så det låg givetvis i deras intresse att schasa folk till HUS.

Dit var det ganska långt, så det gällde att ta taxi, helst i ett större gäng. Och där var stämningen hög. HUS fungerade nämligen som nattklubb, med sena öppettider. Man hade också strip tease, som jag där upplevde

första gången, i en smockfull och stimmig sal. Inte speciellt roligt, utan mest bara pinsamt.

Det hette att många av kroggästerna efter stängningsdag (05, vill jag minnas) lade sig att sova i skogen utanför, för att lite senare gå in tillbaka då krogen öppnade på nytt, kl 09 eller 10. Det var ingenting för mig. Men det fanns nog de som var flitiga också under "nattskiftet", både bland studerande och lärare, och dagen därpå uppträdde i solglasögon. För man inte ut till HUS avslutades natten på Casino ofta med att "simma ut". Det innebar att man, sjungande en variant av "Spegling", vadade ut i vattnet i soluppgången, antingen i Casinoviken eller på sandstranden utanför Tellina. Till ritualerna hörde ibland också att hålla tal på estraden utanför Casino.

ALLA VAR INTE lika förtjusta över de nattliga övningarna. En sommar uppstod en mindre kalabalik utanför Thalatta, sedan en av lärarna försökt väcka sin Beatrice i andra våningen, med att högt och ljudligt, och med en vacker och hög tenor, sjunga en aria. Det väckte givetvis folk i omgivningen, inte bara mig i Röda längan utan också Carl-Gustaf Lilius, vars palats ju låg granne till Thalatta. Han stormade ut, förbannad, denne yttrandefrihetens förkämpe, och öste några svavelosande tirader över den stackars tenoren.

En av de långvariga lärarna från 1970-talet minns följande råd han fick av en erfaren sommarunilärare, då han själv skulle börja föreläsa. Han menade att man klarar sig bäst om man har en så tidig morgonföreläsning som möjligt, dansar hela natten, vakar fram till Tellinafrukosten, och ännu rosigt om kinderna håller sin föreläsning. Det klarade han kanske av, för han hade grym kondition, min gamla klasskamrat från Österbotten.

Och han fortsätter: "Mina egna föreläsningar kom att börja tidigast klockan 13 under alla mina kommande år. Sedan försvann det mytologiska ljuset så småningom från

sommaruni, och man blev mer målinriktad i studierna. Men faktiskt kunde sommaruni en vacker eftermiddag på sjuttitalet meddela att 'nu tar vi lov på eftermiddagen, tar bussen ut till folkparken och Sandins fiskrökeri för allsköns samvaro innan det obligatoriska casinot'. Ja, ja."

DET VAR ALLTSÅ en på många sätt speciell värld. Kanske lite privilegierad också, eftersom det inte var helt billigt att vistas en längre tid på pensionat, även om prisnivån överlag var låg och de flesta levde väldigt spartanskt. Jag minns t ex två goda vänner till mig, ett ungt par som bodde i ett vindsrum på Thalatta. Ett pyttelitet krypin på tredje våningen som saknade full ståhöjd, och garanterat inte ens då fyllde brandsäkerhetsbestämmelserna, speciellt som man först måste gå igenom ett mörkt vindsutrymme fullt av bråte.

SJÄLV STUDERADE JAG alltså endast den första sommaren, och behövde därefter i egenskap av lärare inte stå för alla kostnader, men jag inser nu efteråt att många av dem som studerade antagligen kom från relativt välbärgade förhållanden. Några juniveckor i Hangö var ju inte, trots ytterlig sparsamhet, en helt billig historia. Låt vara att vi som studerade under första halvan av 70-talet hade turen att få de mest fördelaktiga studielånen, både till storlek och till återbetalningsvillkor. Det räckte faktiskt hela läsåret, vilket i kombination med inflationen gjorde att skulden snabbt smalt ihop till hanterliga belopp. ♦

Artikelförfattaren

Thomas Rosenberg är sociolog och skriftställare

Adress: Drottninggatan 28, 07900 LOVISA

Tfn: +358 (0)50 528 7171

e-post: thomas.rosenberg@sulo.fi

Kungabröllopet

En av de minnesvärda händelser som beskriver den sagolika stämningen på Hangö sommaruni var kungabröllopet 1976, mellan Carl-Gustaf och Silvia. Så här en dåvarande lärarkollega:

"Själv läste jag psykologi (!) det året och förhöll mig i övrigt som en fluga på väggen när de stora elefanterna dansade. Jag vill minnas att man hade leasat en av de första färgTV:na i Hangö till blå salongen i Thalatta, och där firades CG:s och Silvias bröllop med stor ståt och en och annan frack. Elyséen flödade och en medborgarsupé avåts på Regatta sist av allt. Man skickade t o m ett högtidligt gratulationskort till det svenska hovet och fick i gengäld ett tackkort som kunde beundras följande år.

Jag vill minnas att en Charlie Hindsberg var en av huvuddragarna och Lena Boström från radion var en charmant first lady. Själv var jag inte riktigt ackrediterad i ett så förnämt sällskap men jag smög mig omkring i environgerna och förundrades."

En sann skröna

Till sommarunis charm hörde att det inte alltid var så noga med formaliteterna. Huvudsaken var att man kunde sin sak, och hade roligt däremellan. En kollega berättar:

"Året var 1974. Jag avlade då approbatur i pedagogik med tillhörande kurser i bl a statistik. Allt gick baklänges dessa tider. Av någon konstig slump hade jag redan vid Vasa Sommaruni under två somrar innan anförtrots att föreläsa matematik och inkluderande statistik för blivande ämneslärare med specialisering i matematik - utan någon som helst pedagogisk skolning. Så var det på den tiden.

Nu var det dags för min egen grundkurs i HSU med NN som lärare. Vi satt på Casino, förstås, kvällen före tenten och konversationen var intensiv och spirituell. Redan vid tvåtiden föreslog jag uppbrott med hänvisning till förestående tentamen. NN suckade och sa att det är nationalekonomiskt slöseri att sova bort dessa dyrbara timmar, när jordens alla problem var lösbara och inom räckhåll. Han föreslog en muntlig tentamen i morgondagens statistiktent, ifall jag inte skulle vakna, och efter en kvarts ingående analyser godkändes jag, intygerat på en servett, att jag var godkänd i grundkursen; vitsordet kunde jag blygsamt 'välja själv'."

Nå, kl 9 följande morgon var jag på plats och tenterade kursen som jag själv föreläst ett antal gånger. Och hör och häpna; vitsordet blev en hel trea och festligheterna därefter."

Under sommarens konstvecka finns ibland nakenmodeller inhyrda. FSK 4, juli 2014. © Håkan Eklund.

Fotoskolan vid Hangö sommaruni

-en kurs i tiden

TEXT & BILD: HÅKAN EKLUND

Pablo Picasso lär någon gång ha sagt att fotografi inte är konst eftersom alla som äger en kamera kan ta bilder. Picasso i all ära, men det är som att säga att alla de som äger en gitarr också är en gitarrist. Tyvärr är det inte så enkelt. Under Picassos tid ägde inte alla en kamera; idag har däremot de flesta en kamera, om så bara i sin mobiltelefon.

Ändå är de flesta som tar bilder inte fotografer; kursbehovet är stort.

DEN RIKSSVENSKA fotopedagogen Göran Segeholm inleder boken "Flygande start - att tänka som en fotograf" (2013) med att konstatera att det är både lätt och svårt att fotografera. Med en modern kamera inställd på full automatik blir det mesta, tekniskt sett, acceptabelt. Ingen behöver en hel bok för att klara av det. Eller en fotokurs.

Han skriver: *"Det är när man inte nöjer sig med en enkel avbildning som det blir svårt. När fotografiet skall kommunicera någonting utöver det rent dokumentära hjälper ingen automatik i världen. Skillnaden mellan att dokumentera och kommunicera är som skillnaden mellan att skriva en handlingslista och en novell. En minneslapp för shoppingturen är fulländad när den är komplett och läsbar. Novellen däremot måste gripa tag i läsaren och göra henne nyfiken. Den måste gestaltas, vilket kräver mera arbete. En kommunicerande fotograf ställer sig samma*

Hanna Sandin sitter modell vid fotoövning hösten 2014. © Håkan Eklund.

slags frågor som en novellförfattare. Vilken språklig stil skall jag använda? Skall jag skriva korta meningar, eller långa? Skall jag skriva i jagform eller som en allvetande berättare? Hur skall jag få läsaren att vilja vända blad? Hur många modeord skall jag tillåta mig att använda?"

Det finns många likheter mellan att skriva och att fotografera, men också skillnader. I texten finns det inga gränser för tid och rum. Med kameran kan man bara skildra det som man ser och upplever. Och ännu värre, man måste befinna sig på den plats där bilden skapas medan en författare i sin skrivkammare kan gå tusen år tillbaka i tiden i sin text

FOTOSKOLAN vid Hangö sommaruni, som fick en trevande början sommaren 2010, har en viss koppling till skapande texter. På min arbetsplats i Åbo, där tidskriften Skärgård har sin redaktion, bedrivs bl a författarutbildning. Den två-åriga kursen etablerades hösten 2000 av Fortbildningscentralen vid Åbo Akademi (FC), numera Center för livslångt lärande

(CLL). Kursen "Litterärt skapande – utbildning i författarskap" är en av CLL:s mest populära och framgångsrika kurser.

Vi var några fotointresserade vid FC som 2008 nappade på detta koncept. Vi insåg att vi i vår vardagsverklighet behöver både kunniga text- och bildskapare. Varför inte skapa ett motsvarande kurskoncept beträffande fotografering, tänkte vi? Något i stil med "Fotografiskt skapande – utbildning i fotografering". Vi skissade upp ett projektuppslag, gick in till chefen, och fick ett nej.

DETTA NEJ fanns med i bakhuvudet när rektor Fredrik Åberg och IT-läraren Paul Söderholm 2009 tog kontakt och ville starta en fotokurs vid Hangö sommaruni sommaren 2010. Digital fotografering är ju hälften fotografering (med kamera) och hälften datakunnande (bildredigering, arkivering etc). Paul var dataexperten, och jag hade just tagit en Specialyrkesexamen för fotografer vid Axxell Utbildning efter att aktivt ha fotograferat i fyra decennier.

Bilder för FSK 3:ans avslutande utställning sorteras. 28.2013. © Håkan Eklund.

VÅR FÖRSTA fotokurs hölls sommaren 2010 i samband med den årliga konstveckan. Efter kursen konstaterade vi att det inte var mycket vi hann göra under ett förlängt veckoslut och beslöt att komplettera med en fortsättningskurs under hösten. Också efter den kändes det som om vi bara skrapat lite på ytan.

I november 2010 var jag på en fotokurs ute vid Landsorts fyr i Sverige och innan hemresan besökte jag Fotografiska Museet intill Vikingterminalen. Jag noterade att de startat en kursavdelning som de kallade Fotografiska Akademin. I ett mejl till rektor Fredrik Åberg 23.11.2010 skrev jag bl a följande om mina observationer i Sverige: ” - - Började fundera på detta koncept i relation till Hangö sommaruni; vi kunde ju utveckla något som vi kallar Fotoakademin - som skulle byggas upp med ett ständigt återkommande antal kortkurser i Hangö med omnejd (skärgården) under olika årstider och med olika kurstema. Det kommer att hända mycket på den här fronten inom de närmaste åren, därför skulle det vara bra om Hangö sommaruni (som verkar vara konstnärsvänligt inriktat) hakade på med ett bredare och djupare fotokoncept redan nu ---”.

REKTOR Fredrik Åberg var genast med på noterna. Fotoakademin vid Hangö sommaruni var arbetsnamnet i den kursplan som jag skissade upp för läsåret 2011-12 och skickade till rektorn 3.1.2011. Konceptet gick ut på att kursen skulle hållas i Hangö under varje årstid, med start under konstveckan i juli/augusti, och med fortsättning under förlängda veckoslut höst, vinter och vår.

Rektorn godkände konceptet, men ändrade namnet till Fotoskolan vid Hangö sommaruni, som förstås lät mera relevant eftersom det handlar om grundkursnivå. Sedan starten sommaren 2011 har Fotoskolan verkat enligt detta ursprungskoncept, med framgång. Kursen som sen dess alltid varit fullbokad har kompletterats med korta uppföljande temakurser under höst, vinter och vår (vinterlandskap, makro-, studio-, kreativ fotografering etc.).

DEN DIGITALA teknologin har ju på många plan revolutionerat fotobranschen. För den enskilda fotografen har det digitala skapat möjligheter för ett pånyttfött hantverkskunnande, som hade avbrutits under diapositiv-eran när

färglabben gjorde detta specialjobb. Nu kan vem som helst ta hand om hela processen, från fotografering till slutlig produkt, som i sin tur kräver ett visst digitalt hantverkskunnande.

Detta har i sin tur skapat ett stort behov av fotokursverksamhet. Halva jobbet görs med kameran, andra halvan i datorn. Hangö sommarunis Fotoskola har tagit fasta på detta; i varje kurs ges digital bildredigering och utskrivning av bilder lika mycket tid som själva fotograferingen. För att kunna se den verkliga bildkvaliteten skall bilden skrivas ut, gärna så stort som möjligt, och gärna genast. Det är mycket lärorikt.

Erfarenheten från Fotoskolans kurser har visat att många idag inte vet så mycket om exponeringsgrunderna, hur bländare, slutartid och ISO-tal påverkar bildskapandet. Många har enbart utnyttjat kamerans automatik, som Segeholm nämner om i början av artikeln. För att lämna denna ”knäpparnivå” och sträva mot ett mera självständigt fotografiskt skapande, krävs kännedom om fotografins grundstenar, som är de samma som under den analoga tiden. Detta börjar vi alltid med i Fotoskolan, och gärna får man träna på att ställa in exponeringen manuellt (ex för att kunna välja skärpdjup).

I SOMMAR (2015) startar vi upp vår femte kurs med samma besättning som tidigare, jag som fotolärare och -inspiratör och Paul Söderholm som dataexpert med fokusering på bildredigering och arkivering. Varje år har vi dessutom bjudit in tre gästfotografer/-inspiratörer som delat med sig av sitt görande och kunnande.

En av kursens bärande aktiviteter är att vid varje kursträff satsa på bildkritik och utskrivning av bilder, där varje bild, varje yta i bilden, varje komposition, varje teknisk detalj – diskuteras. Kursen avslutas med en publik fotoutställning i Hangö under våren, och samma bilder ställs ut vid höstens fotofestival. För många är detta första gången egna bilder ställs ut, för många däremot inte den sista ...

HANGÖ STAD har visat sig vara ett suveränt bra ställe för fotokursverksamhet. Allt är nära, miljöerna oändligt varierande och lyxen av att ha tillgång till fria stränder är fenomenal. Det finns gott om logiutrymme och matställen i staden, vi har tillgång till rymliga undervisningsutrymmen i gymnasiet och vår avslutande fotoutställning får vi hålla i Stadsbiblioteket. Hangö är som skapat för dylik verksamhet.

Och intressanta motiv är det inte brist på: allt från myllret av jetset-folket i Östra hamnen under sommaren till mäktiga molnformationer vid havshorisont under senhöst och ibland mäktiga isvintrar. Också höstens och vinterns stillhet i Hangö, med tomma gator och stränder har sin charm.

UNDER ÅRENS GÅNG har vi sett många fotografiska förmågor växa fram, några av dem figurerar också i detta nummer (Johanna Sandin och Lotta Rehnman). Också tillkomsten av Hangö fotofestival har en del av sina rötter i Fotoskolan när kursister från Hangö inspirerats till nya grepp för att utveckla stadens evenemangskalender. Vackert så; det ena ger det andra.

Dessutom har det visat sig att Fotoskolan fungerar som en perfekt grundkurs för personer som vill fortsätta med att avlägga en Specialyrkesexamen för fotografer med natur som kompetensområde, som handhas av Axxell Utbildning i Brusaby, Kimito. Synergieffekten kunde inte vara bättre. ♦

Artikelförfattaren

Håkan Eklund är (förutom som redaktör på deltid för Skärgård) fotolärare vid Fotoskolan vid Hangö sommaruni samt kursledare för fotoutbildningen vid Axxell Utbildning.

Konsul Hemming A. Elfving fotograferad på Petsamos däck. © Hangö museum.

Eva Heurlin i Västra hamnen i Hangö för tredje gången på väg ut med Petsamo till Ishavet 1934. Petsamos akter är packad med tomma sillfat. © Hangö museum.

Silläventyret på Ishavet på 1930-talet

TEXT: BIRGITTA EKSTRÖM SÖDERLUND

*Suurella Petsamo-laivalla
on miestä kaiken karvaista
Ympäri Suomea haalittu
Jäämeren matkalle pestattu
On Lappeenrannasta ulaanit
ja Murtaja-karhun matruusit
On joukossa norjalaisia
ja paljon kauniitta naisia.*

Okänd författare på Ishavet 15.8.1932

I Hangö bodde en företagsam man, Hemming Alarik Elfving, som var affärsman redan under studietiden vid Suomen liikemiesten kauppaopisto i Helsingfors. I Hangö ägde han Finsk-Engelska biquitfabriken och sedan 1927

också Hangö konservfabrik. Han hade dessutom flera andra företag.

ÅR 1929 FICK HAN rätt att tullfritt föra in sill i landet. Han hade då sålt flera av sina företag och investerade pengarna i en flotta som skulle fiska sill på Ishavet. Sillfiskeflottans hemort var Hangö. Utsikterna för sillfisket var goda. Det låg i tidens anda att man skulle ta inhemska resurser till vara. Det fanns en inhemsk marknad för sill och t o m utsikter till export, då det nu importerades sill till landet. Ishavsfisket gav visserligen upphov till höga kostnader, men dem avsåg man att bekämpa med bättre kvalitet. Arbetskraften var billig, eftersom tiderna var dåliga. Hemming Elfving var framsynt och hade

Noten låg jämnt fördelad mellan två båtar. Detta är norrmannen Sandes notlag, han står i mitten. © Hangö museum.

kapital. Han var tillräckligt fördomsfri för att våga sig på nyheter och han utnyttjade ny teknik med bl a radio ombord.

DET FÖRSTA ÅRET var ett experiment med tre hyrda norska fartyg, men därefter inköptes Astraea som moderfartyg 1930 och flera mindre fartyg, bl a norska Buvik som döptes om till Suomen Lokki, samt trålarna Kalapoika och Kalatyttö. Året blev en framgång och som en följd inköptes fartyget Gambrian Idylle, som byggdes om och blev moderfartyg för sillflottan. Fartyget döptes om till Petsamo. Hon var byggd av stål, 123,97 m lång, 15,24 m bred och hade ett djup på 7,84 meter. Dräktigheten var 4 595,87 brt, maskinen hade 2 300 hk och det fanns sex fångsbåtar.

PETSAMO UTRUSTADES för en 3-4 månaders sejour på Ishavet. Man gick inte in till Island eftersom det hade varit dyrt, men mindre båtar kunde gå in till Island. I så fall var det populärt om de medförde potatis, som där rådde brist på, och alkohol eftersom det var förbudstid på Island.

Petsamo försågs med stora lagerutrymmen för mat och vatten för 3-4 månader. Fartyget utrustades som en industri för sillhanteringen ombord. Sillen rensades, saltades och kryddades och packades i tunnor ombord, den hanterades inte i land som t ex på Island. Man medförde tomma tunnor, men också laggar och bottnar som förvandlades till tunnor ombord. Om det var goda fångstår användes alla sorters tunnor som fanns ombord, också tomma lingontunnor.

NÄR PETSAMO utrustades rådde stor villervalla i Hangö hamn. Man lastade mat för tre månader för 1 miljoner mark, 1 800 ton vatten, en saltmängd som skulle ha räckt 25 år för staden Hangö och socker som skulle ha räckt ett år. Ombord på Petsamo fanns en butik som lastade kläder, filtar, brevpapper och en miljon cigaretter. Potatis fanns det inte i större mängd på försommaren men i stället lastades makaroner och ris.

Man skojade om alla kaptener ombord på Petsamo. Fartygets sjökapten hette G.A.

De kvinnliga industriarbeterskorna på Petsamo stod i flera rader på mellandäck. Uppe kapades huvudena av sillarna, nere rensas sillen och radas i tunnor. © Hangö museum.

Ekroth, senare också Erik Hjelt. Två styrmän var också sjökaptener och fiskarkapten var norska Johan Remmen.

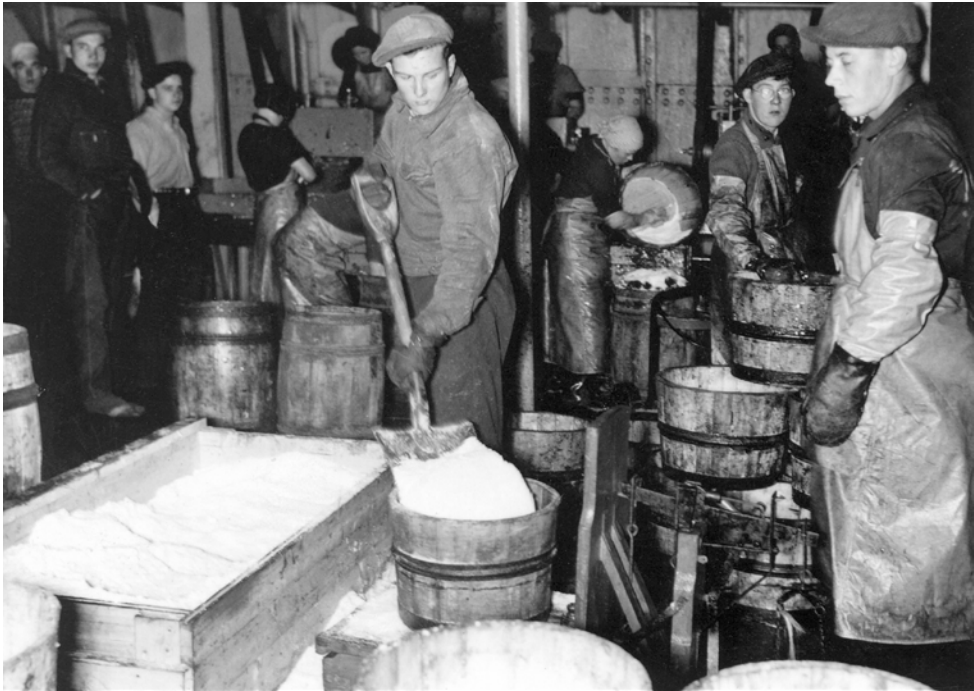
Det första året fanns ett flygplan för sillspaning ombord; piloten hette kapten Väinö Bremer. Sillspaning sköttes senare från kommandobryggan, sjögången var för svår för flygplanet. Stewarden Valfrid Olsson var kapten i Frälsningsarmén.

FÅNGSTERNA varierade. Vissa år, särskilt i början, var mycket goda men sedan blev det dåligt väder och fångsterna blev sämre. Elfvingssillfiskeflotta måste därför gå samman med Loviisan kalastus 1936 till ett nytt bolag som fick heta Finska Fiskeri Ab. Detta bolag förfogade då över fem ångfartyg, tre ångrållare, två mindre båtar av vilka en såldes följande år. Petsamo var fortfarande moderfartyg. Det skuggades av utländska fartyg, särskilt estniska Eestirand, som kallades "Petsamos skugga". Finland var ledande

i världen just då; det fanns 26 notbåtar. Men planerna var överdimensionerade och då världskriget bröt ut förändrades situationen. Petsamo kapades och sänktes 1940. Finska Fiskeris verksamhet upphörde.

SJÄLVA FISKANDET gick till på följande sätt. Noten låg i två båtar och det gällde att komma först till sillstimmet, för den som kom först hade rätt till stimmet. I början roddes båtarna för man trodde att motorljudet skulle skrämma fisken, men Elfving lät utrusta notbåtarna med motor och det blev en trumf. Noten var 300-400 m lång och 50-60 m djup. Noten skulle inringa sillstimmet och snörptes sedan undertill.

Kåsören Ernst Lampén har beskrivit situationen på följande sätt: *"Nu blev det liv också på vår stora farkost. Alla 190 sjöman och kvinnor rymde till däcket för att titta på. Lyftkranar fördes till relingen. Det ena båtlaget efter det andra drog noten efter sig och skyndade till Petsamos sida.*

Socker, salt och kryddor vägdes och blandades i rätta proportioner och varvades med sillarna i tunnorna. Saltbasen var alltid en man. © Hangö museum.

Den jättelika lyftkassen sänktes i noten i vars öppning sillstimmen sprattlade. Kassen lyfte 5-10 tunnor per gång. Vi hade fyra långa bingar på däck. De var snart fyllda till brädden. Där fanns det minsann sill. Silverglänsande fiskar. I sanning en vacker syn. Sillarna var av bästa kvalitet. De var både stora och feta. Den vanligaste storleken och vikten torde ha varit 300 gram, för det gick tre på ett kilo. Alla var ungefär lika stora. Det fanns inte små. En not sprack eftersom det fanns så gott om sill. Jag kan inte ens ditåt gissa hur stor fiskefångsten var. S/s Petsamos båda notlag hade inte tur första dagen. Sillen blev skrämmd och dök i djupet. Sillar är alldeles som flockmänniskor. Om ledaren påstår att nu finns fan i noten blir alla skrämmda och följer ledaren i djupet. Det kan finnas miljontals som lyder hans order. Men om ledaren åter meddelar att det inte är någon fara, då hamnar alla i noten och därifrån i s/s Petsamos bingar från vilka de rinner ner genom hålen till lastrummet och kommer i flickornas och pojkarnas klor, blir slaktade och radas i tunnor.”

DET FÖRSTA ÅRET fanns också skolgossar med för att rensa sill, men ledningen tyckte att flickorna var flinkare och det blev enbart flickor de följande åren.

En fångst kunde uppgå till 1 800 tunnor, man kunde fiska 1 000 tunnor på ett dygn. Ibland fiskade man flera dygn i sträck. Håven som förde fisken till bingarna användes också då man flyttade gäster från andra båtar i dåligt väder.

Lampén skrev om ”flickornas klor”. Det var ovanligt att man hade flickor eller kvinnor ombord, men Elfving anställde upp till 80 kvinnor för att rensa fisken industriellt. De kallades sillpackerskor. Man trodde att det skulle bli nyländska skärgårdsflickor som var vana vid fisk, men skärgårdsflickorna hade andra uppgifter om sommaren.

Från den stora öarna i det inre av Finska viken kom sillpigor, som de också kallades, men de

flesta från det inre av Finland och hade kanske aldrig sett havet förut. Endel ville kanske aldrig se det sedan mera heller. Men inom företaget ansåg man att de var duktiga och flitiga. För dem, liksom för de andra ungdomarna ombord var vistelsen på Ishavet kanske deras livs äventyr.

FLICKORNA, d v s de unga kvinnorna hade tre sovsalar och de var noga övervakade. En av flickorna var Eva Heurlin från Borgå, som sa åt sin bror att hon far ut ”om jag får för mamma och pappa”. Hon fick en overall av sin bror och sydde om den till sin storlek att använda på fartyget. Eva Heurlin for med till Ishavet tre säsonger, den tredje som skorporari. Det var ett lättare arbete som innebar att man var servererska åt fiskarna. Eva Heurlin tilldelades följande vers på finska i Petsamos tidning, som gavs ut ibland.

*On neitonon Porvoon puolesta
kuin taitettu ruusupensaasta
sama väylä on sillä kuin toisella
aina seilailee myötätuuella.
Huulet sillä onkuin mansikka
yksi hessu jo koitti niitä maistella.
Mutta kerran vain lanne keikahti
ja tyttönen poies purjehti.*

*Lilla fröken från Borgå
är som plockad från en rosenbuske
hon har samma farled som vi andra
och seglar alltid i medvind.
Hennes läppar är som jordgubbar
en jeppe försökte också avsmaka dem.
Men hon vickade bara en gång på höften
och seglade iväg.*

FLICKORNA skrevs in i Hangö sjömanshus. De hade åtta timmars arbetsdag, men om det kom mycket fisk arbetade man hela dygnet. När man inte orkade mera gick man bara och lade sig. Kaffe serverades hela natten och det fanns mat var fjärde timme. Efter långa arbetspass kunde man få rom med hett vatten på däck. Den måste drickas där på däck, för att ingen handel skulle förekomma med den varan. Flickorna fick också

hjälpa till i mässen, baka städa och tvätta. De tvättade också skeppshundarna som lätt blev förfärligt smutsiga.

DET FANNS 28 sillhuvudkapningsmaskiner 1932. Bakom varje maskin stod en flicka och halshögg sillarna. Rekordet var 63 sillar i minuten, men vanligen blev det 54 huvud. Det första året fanns det en fransman med ombord och han blev kallad Robespierre. I matsalen kallades han Chateaubriand.

Sillpigorna stod i tre rader ovanför varandra i arbetsutrymmet. Sillhuvudena föll med en kätting direkt i sjön och sillarna föll ner till den andra raden kvinnor som rensade. Den tredje raden arbeterskor radade sillen i stora tunnor. Tunnorna var så djupa att man bara kastade in sillarna till halva tunnan, därefter radade man. Det var 200 liters tunnor och de blev så tunga att det var män som sedan hanterade dem.

EVA HEURLIN skrev om arbetet: ”*Kl. 7 steg vi upp och höll på till 19.30, däremellan frukost, kaffe och middagstimmar. I alla fall var det som på en lustresa. Vi har sytt hela första delen av resan, i dag fick jag tillfälle att diska. Roligt arbete. Maskinerna skär huvudena, vi behöver bara salta. Det var roligt där. Det elektriska ljuset var hemtrevligt under däck då det utomhus var en dimmig natt. Det röda kryddsaltet förde en het sandstrand i tankarna med mycket sol, hetta och många människor. I fantasin var jag där. Fast i verkligheten saltade ja sill.*”

En blandning av socker, salt och kryddor kryddade sillarna. Saltbasen var alltid en man. Färdiga tunnor förvarades överallt. Förbindelsebåtarna förde också tunnor till Hangö. Årsfångsten kunde bli 28 000 tunnor men 1937 uppgick de till 63 000 helfat, vilket betydde 6 milj. kg.

PÅ FRITIDEN fick man promenera på däck, en del sov och somliga handarbetade i en binge och fiskarna fiskade torsk, som stektes och äts som godis.

Danser ordnades någon gång ombord på Petsamo, vilket säkert var populärt, då det fanns så många ungdomar församlade. Notbasen Rantanen står den här gången för dragspelsmusiken. © Hangö museum.

På söndagarna klädde man upp sig och promenerade på däck, men vissa av flickorna hade inte en aning om vad som försiggick på de övre däck. Det fanns starka sociala gränser ombord. Sillpackerskorna hörde hemma under däck, "bättre folk" vistades i salongen. Till dem hörde redaren med fru, doktorn med fru, vetenskapsmannen som ibland fanns med, flygaren och kåsören.

Fiskarkaptenen fick vistas där, men inte fiskarnas förmän. 1933 ordnades galamiddag med dans med alla officerarna från det norska valskeppet Fritiof Nansen. Dansmiddagar ordnades flera gånger och en av doktorsfruarna kunde vara den enda damen. Hon blev aldrig du med Elfving.

DET FINNS EN BESKRIVNING också av en annan dans ombord i en tidning som gavs ut på fartyget Petsamo: "På Nordsjön eller kanske det var på Atlanten hade vi dans på däck en söndags- och måndagskväll. Allt var ju nu fullt, och

norrmännen skulle nästa morgon fara i land i Kopparvik, så det var också en avskedsdans. Det mörka havet omkring oss brusade mot Petsamos sidor. Några lampor lyste i hörnet av dansplatsen och mångfärgade flaggor vajade omkring. Och fosfor lyste vid båtens sidor i det svarta vattnet.

I Hangö blev det sedan avsked från alla kamrater. Denna glada, hurtiga, kanske lite hårda sommar hade bundit alla samman, man kände det allt lite sorgligt, som om det skulle ha varit att skiljas från goda syskon... Man måste bara vänta på nästa vår och fara igen. Ty inte ångrar man sig åtminstone."

Många unga relationer uppstod under färden och visst fanns det platser där man kunde träffas. Bland hangöborna levde länge historier om att det luktade sill på två ställen efter att fiskeflottan hade kommit i land i Hangö. Det ena var vid järnvägslagret och det andra hos guldsmeden, då alla skulle förlova sig.

PERSONALEN fick all lön på en gång då den mönstrade av. Kvinnor var billiga och måste dessutom ha egen utrustning, nämligen oljekläder, förkläden, gummistövlar och gummihandskar. Vad som såldes i affären skrevs upp och drogs av då lönen betalades ut. Det var 12 grader varmt på Ishavet med dis och dimmor, så de varma dubbelstickade isländska tröjorna hade god åtgång. Det fanns en storlek som uppgavs passa alla. Dessutom såldes dongeribyxor d v s jeans, overaller, kolonialvaror och allra mest såldes tobak.

MÅNADSLÖNEN för en sillpackerska var 300-500 mk, "torparna" hade samma lön. För fiskarnas löner och tillägg fanns många olika villkor i flera kategorier. Grundlönen var 2 500 mk + 7,5 penni fångstandel per tunna. Fiskarna förtjänade i medeltal 5 500 mk för en säsong. En del kunde få en silltunna då de slutade men alla sillpigor fick det inte. Alla upplevde dock att de fick bra betalt. De hade ju bostad och fritt uppehålle och lönen var ju en större summa på en gång.

DE FÖRSTA ÅREN var det en stor händelse då fiskeflottan återvände till Hangö. Hälften av invånarna mötte upp i hamnen 1931. Journalister och honorationer hämtades av Suomen Lokki redan vid Russarö. Först kom flaggprydda Kalapoika och Kalatyttö till kajen, som i sin helhet var flaggbeprydd. Åskådarna hurrade, en hornorkester spelade och signalkanonen ljöd. Fullmäktiges ordförande Vilhelm Westman höll tal och utbringade ett trefaldigt leve för Elfving's familj och flotta. Elfving i sin tur utbringade ett niofaldigt hurra för Hangö. Lasten bestod av 40 000 tunnor sill. Vid relingen stod också maskinmästaren, som hade tagit en tår på tand. Han blev väldigt glad när han fick syn på sin fru på kajen.

När Petsamo anlände blev det alldeles tyst, men maskinmästaren ropade över hela församlingen: "Hör du, nu skall vi gå och sova" (med kort o). Det väckte stor munterhet både ombord och på kajen. ♦

Källor

Intervjuer: Nils och Gösta Elfving, Birger Hagström, Alice Kottelin, Torsten och Ruth Kullberg, Harry Nyberg, Marika Palmgren, Kalle Purasjoki, Brita Runeberg, Eva Tantt.

Arkiv

Hangö museums bildarkiv

Jord- och skogsbruksministeriet Helsingfors, avdelningen för fiske och jakt: Fiskefartygsregistret.

Landsarkivet, Tavastehus: Sjömanshuset i Hangö, påmönstringsjournalerna (namnrulla) 1932-1937, avmönstringsjournalerna 1931-1937. Förteckning över fartyg vilkas huvudredare är bosatt i Hangö 1885-1936.

Museiverket, Helsingfors, Sjöhistoriska byråns arkiv: kassaböcker 1930-1931, 1931-1933, kassabok för fiskeflottan 1931-1933, kassabok för fiskeflottan 1932-1934, Palkkakirja II 1936-1937, Palkkakirja III 1937, däcksdagbok för s/s Astraea 1935-1936, s/s Kalapoika inventariebok 1934-1935, s/s Kalatyttö inventariebok 1935 s/s Astraea inventariebok 1935

Åbo Akademis biblioteks handskriftssamling.

Otryckta

Ekström, Birgitta: Kvinnligt industriarbete till sjöss. Elfving's sillfiskeflotta på Ishavet åren 1929-1937. Bilaudatursuppsats i Nordisk etnologi vid Åbo Akademi 198x.

Elfving, Nils: Kompendium.

Niemelä, Pekka: Två månader för om masten. Den sociala strukturen på en fångstskuta. Laudatursavhandling i sociologi 1964.

Runeberg, Brita: Föredrag.

S/S Petsamon Sanomat nr 1 10.6.1937, nr 3 10.7.1937.

Saarto, Vesa: Huhtamäkiyhtymän historia Tavastehus 1980 (Suomen Kalastus Oy).

Sång, Elfvingin kalastajaoppilaitten laulu, 7 verser med refränger.

Verser, Pieniä paloja Jäämeren retkeltä kesällä 1932 Jäämerellä 15.8.1932, 23 verser.

Tryckta

Tidningar

Hangö 1929, 19931, 1932, 1937.

Hufvudstadsbladets klipparkiv: 20.3.1920, 17.3.1960, 11..2.1965, Svenska pressen 1.9.1937.

Borgåbladet 15.12.1931, Eva Heurlin: En Borgåtös var med på s/s Petsamos sillfångstresa 1931.

Okänd finsk tidning: Eva Heurlin: Tyttöjen osasto, sillipiian päiväkirjasta.

Uudenmaan Sanomain Joululiite: 24.12.1931: Eva Heurlin: Sillipyntöretkellä Atlantilla viime kesänä.

Pikku Matti, Barnens egen tidning:1937 nr 1 och 2: Olle Palmgren, Med Elfving på sillfångst till norra Ishavet.

Litteratur

Finsk-Engelska Biscuitfabriks Aktiebolaget. Hangö 1921.

Heikkinen, Helge: Hopeaparvien perässä Islannin vesillä. Suomen valtamerikalastuksen vaiheita. Mikkeli 1981.

Hoving, Victor: Karl Fazer 1981-1951. Helsinki 1951.

Lampén, Ernst: Sillien kimpussa Islannin vesillä. Elfvingin kalastuslaiveessa. Helsinki 1931.

Linkomies Edvin toim.: Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille. Del 7, Järvi

T.H.Kalastuselinkeinomme erikoispiirteitä. Helsinki 1960.

Riihinen Veikko: Petsamon kalastus 1910-luvulta vuoteen 1944. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 15. Jyväskylä 1962.

Suomen teollisuus ja kauppa. Finsk industri och handel. Andra delen. Helsingfors 1924.

Västnyländska kultursamfundet, Västnyländsk årsbok 1968: Dahlqvist Saida: Mitt liv.

Finlands författningssamling 1924 nr 87, Sjömanslag nr 313, Förordning angående på- och avmönstring av fartygs besättning.

Artikelförfattaren

Birgitta Ekström Söderlund, FM, gjorde en bilaudatur om kvinnorna på Elfvingssillfiskeflotta på Ishavet i etnologiska institutitionen vid Åbo Akademi i början av 1980-talet. Hon arbetade 34 år som museichef i Hangö museum och skrev många böcker om ortens historia. Berättelsen om sillfiskandet ingår i publikationen "I Hangö som på utländsk botten II".

Birgitta Ekström Söderlund hade en tidigare examen som journalist från Svenska social och kommunalhögskolan 1968 och hon trivdes med att skriva. I museiarbetet behövdes mera uppgifter om den lokala historien och efterforskningarna på olika områden resulterade i en rad publikationer.

Sillfiskandet är i dag en för Hangöborna ganska okänd del av ortens historia.

Adress: Gengatan 3-5 B 28, 10900 Hangö
Tfn: +358 (0)40 573 4093
e-post: birgitta.ekstrom@brev.fi

Gråsäl i sol och dimma uppe på en av smålackarna vid Söderbådan de sista dagarna i april. Söderbådan är en av de större samlingsplatserna för gråsäl i vattnen runt Hangö Udd. © Mikael Kilpi.

Hangö skärgård – "fiskbutkor", fågelskär och sälbådar

TEXT & BILD: MIKAEL KILPI

Hangö skärgård finns i min personliga värld från båken på Segelskär sydost på Tvärminne, till Hangös Öga, fyren på Russarö, via Morgonland sydväst på Finlands sydligaste udde och upp norröver mitt på Hangö Västra fjärd mot Padvalandet. Fast det är rödgrantiskärgården som omsluter Hangö ute på uddspetsen som är det riktiga hjärtat i denna skärgård.

HANGÖBORNA SJÄLVA utnyttjar ännu sin skärgård på ett småskaligt, nästan ödmjukt sätt. Det kan vara fiske, solbad eller annars bara utfärder. Mest med små båtar. Småbåtskulturen lever starkt längs stränderna, som fungerar som porten ut

på det klara havet, båtar finns överallt, och fiskebutkor – livsviktiga i Hangö, och en central del av Hangöbornas skärgårdsidentitet.

De små butkorna (bodar skulle man kanske kalla dem annanstans) är kringspridda i och runt småbåtshamnarna, i byarna om man så vill, och har alltid varit centrala för livet på stränderna. Det finns kanske 300 butkor i staden. Vid dem reder man ut nät, vid dem rensas fisk och fågel, och vid dem flåddes sälarna en gång i tiden. I min egen hemby, Gunnarsstrand, var väl särdraget just säljakt i tiderna medan det i gamla Trålhamnen, Hangöby och Kapellhamnen kanske mest handlade om fisk, i synnerhet som fiskindustri fanns i dom knutarna. Fast nuförtiden är det mer blandat, och butkorna har en viktig social funktion också.

BUTKORNA I SIG är, om de är gamla, utformade med en snickarglädje som nog delvis baserar sig på principen "man tager vad man haver". Ifall de är nya är de offer för planläggningsnivellering från stadens sida, med principen 6 kvadrat, röd och vita knutar. Jag föredrar de gamla, som ger uttryck för en godlynt anarkism som kanske också representerar byggarens personlighet. Längs stränderna vid butkorna

Fiskebutkor i Gunnarsstrand. Mot väster Pallboberget, som skiljer stranden från den långa sandstranden på södra sidan Tulludden. På norra sidan av Tulludden finns numera en naturstig ut till fastlandets sydvästligaste spets. © Mikael Kilpi.

diskuteras väder, fisk, säl och fågel. Och framförallt: vad det skall bli av Hangö skärgård i framtiden? Och så påminner oss butkorna att vi vid stranden faktiskt lever vid havet hela tiden, året om. Fast båtarna kanske står i trädgården över vintern.

De flesta båtuturister som ligger i Östra Hamnen och tar solfaret över Hangö Västra fjärd efter Tullsundet, snusar på fastlandets mest sydliga punkt vid Uddskatan, och seglar igenom Hangöskären utan att ha sett så mycket av den. Skall man se allt, tar det en lång tid, i bästa fall ett helt liv.

HANGÖ SKÄRGÅRD är världsunik. Inte bara därför att själva Hangö udds fastland egentligen är en del av skärgården där den sträcker sig mot öppet hav här och där, utan också för att stora delar av den skärgården är tillgänglig för var och en. En öppen och välkomnande skärgård. Sommarstugorna tar egentligen slut ute vid Tvärminne. Hela skärgården kring Hangö stad är obebyggd – vid pass 200 öar och skär, för att sedan övergå i sommarstugelandet på norrsidan udden igen där grannkommunen Raseborg har sin västskärgård. Väljer man att komma utan båt, så är alla stränder i stamstaden också öppna. Sandstränder, klippstränder, stränder

för morgonsol och för solnedgång, simstränder, hamnvikar och stränder för storm. Stränderna tar vandraren ut i skärgården, och också ut till fastlandets ändpunkt ute på Uddskatan, där horisonten en klar dag präglas av Bengtskärs fyr längst ute. Hangö är nog landets mest maritima stad, mitt i havets famn. Nämnas bör, att lagen om främjandet av skärgården utveckling nämner som en målsättning att ”skydda skärgårdens landskapsbild och natur för miljöskador”, vilket man ju gör i Hangö på ett utmärkt vis. Trots detta klassas Hangö inte som en skärgårdskommun, därför att det inte finns fast bosättning i skärgården!

EN DAG I BÖRJAN AV MAJ ligger dimman tät vid Söderbådan, ytterom Morgonland. I dimman ropar gräsäl. Sälén har kommit tillbaka med besked.

Göran Bergman skrev i sin populära bok ”Vår Fågelskärgård” redan år 1968 att gräsälens vana att samlas på låga bådar håller på att försvinna trots att hela beståndet inte är hotat. Lyckligtvis gick det bättre än han trodde då, och i den här skärgården finns några stora samlingsplatser och flera små. Säl ser man litet överallt. Jakt också, inom kvoter, även om den gamla sälfångstkulturen som också präglat Hangö har

Storskarvskoloni norr om Hangö, nära Horsön. Mellan Hitis-Rosala och Jussarö i Raseborg häckade som mest knappa 2000 par skarvar (år 2000) numera (2015) räknas de i hundratals par (400-500) i ett färre antal kolonier.
© Mikael Kilpi.

försvunnit. Bådarna är förstås ett kapitel för sig, men säl kan man med litet tur se nästan var som helst, till förtjusning eller till mindre belåtenhet.

SMÅ BÅDOR kantar skärgården som ett pärlband, både på sydsidan av Hangö udd och mitt på Hangö Västra fjärd norrut mot Padva. Säl, och på vintern flockar av övervintrande nordliga fiskmåsar, pilgrimsfalk, skärnsnäppor och havsörnar, hör utbådorna till. Sällan lägger sig isarna numera ut till bådorna, och våren kommer allt tidigare. Egentligen kan man uppleva utbådor och säl förvånansvärt långt inne om man följer kanten av Rosala-Hitis skärgård norrut på Hangö Västra fjärd.

INNANFÖR, mot land, blir det tätare mellan öar och skär. Skärgården är ett myller av mångfald av natur och namn: Svangelarna, Fläskaren, Knyllrorna, Snappoppsland, Dödo, Andalsskären, Tistrorna, Riberget och Måsland. Höllar, grund, bådor och skär. Små och vindpinade, större och lummiga, strandängar och klappersten, av kriget skonad

gammal tallskog och grova albälten längs öppna strandängar. Hamnvikar för små och större båtar för dom som vet var man skall söka – Hamnskär, Gunnarsören, Ryssön. En del av dem skyddade under fåglarnas häckningstid sedan nästan 100 år, en del helt vilda.

Och så ”Morgonlandet”, längst ute med sin lagun.

”30 April 1924. Vi var här på Morgonland på säljakt. Idag fick vi 4 kutar och en gammal säl. Vädret varm varmt och lugnt. 1 Maj åker vi hem” – skriver Anton Rogvist citerad i boken Morgonlandet – Helmi Itämeressä av Väinö Nurmi och Pekka Silvast (2007).

PÅ MORGONLAND har det funnits öppna stugor sedan 1912 – numera två. Morgonland är uthamnen, fiskeläget och jaktbasen. En av många mytiska utöar längs vår kust, en speciell plats i våra hjärtan. Morgonland hör till Skärgårdshavets Nationalpark, men nog är den en Hangöholme!

Mot Udden tar sedan fågelskärgården vid, ejderns och havstrutens rike.

HANGÖSKÄRENS FÅGELLIV genom tiderna har dokumenterats länge. Det började i Tväminne med en posthumt utgiven avhandling – som förresten var en av de allra första ornitologiska arbetena i skärgården med ekologi som förtecken – skriven av Kurt-Erik Sundström 1927. Några år senare kom ett lärdomsprov författat 1942 av Eric Fabricius, som beskriver hur det var på norra sidan av Hangöudd på 1930-talet. Fabricius blev sedermera professor i etologi placerad i Stockholm.

Det är en utarmad fågelfauna herrarna dokumenterar och beskriver – åtminstone vad beträffar antal fåglar, kanske inte så mycket artrikedom. Så var det längs hela kusten innan krigen, allting var nästan slut till följd av oreglerad jakt och annat utnyttjande och allmän förföljelse, Hangövattnen var inget undantag. Till en del var dock vitfågel, tärnor, fiskmåsar och silltrut förhållandevis vanliga, och också svärtan var rätt så talrik. Ejder, grå- och havstrut var det ont om, havsörnen var i stort sett borta redan då. Strandskata, roskarl och rödbena var fåtaliga. I början av 1930-talet grundades lyckligtvis fågelskyddsområden både österom Hangö i Ekenäs skärgård, och Tulluddens fågelskyddsområde, och sakta men säkert ökade fåglarna, i synnerhet efter andra världskriget som ohjälpligen ytterligare hade utarmat skärgårdsfågelfaunan. Återhämtningstiden pågick till 1980 talet, då de flesta arterna ökade och bredde ut sig också till öar som tidigare stått tomma.

MIN EGEN minnesbild av skärgården på norra sidan av Hangöudd under 1970-talet är en mångformig fågelskara, dominerad av vitfågel och ejder, med inslag av ökande grågås och en och annan havsörn ibland. Fascinerande är också att de skär som var bäst på 1930-40 talen, fortfarande är det, nu långt senare. Fågelskär verkar alltid vara fågelskär. Samma trender syns också på Tvärminnesidan av

Hangöhavet, och många ornitologer har jobbat utgående från Tvärminne Zoologiska Station över åren med den dokumentationen. Jag har ändå alltid, sedan jag började systematiskt jobba med skärgårdsfåglar i början av 1970-talet, haft betydligt mer än halva hjärtat på västra sidan av Hangö Udd!

I HANGÖVATTNEN har också Hangö udds Sjöfågeljaktförening följt med andfåglar sedan mitten av 1960-talet, och mycket i det som berättas av medlemmar i föreningen tyder på att en ny brytpunkt i utvecklingen kom vid ingången till 1980-talet, då svärta, vigg, småskrake och litet senare också silltruten kraschade.

Föreningen var förövrigt en föregångare inom viltvård och i synnerhet beträffande minkjakt. Tiderna kring 1980 var läget på minkfronten som dystrast, vilket väl sammanfaller med nedgång hos flera fågelarter, då också riktiga utskärsfåglar som tobisgrissla gick tillbaka. Verksamheten i föreningen idag omfattar god viltvård, och holkbeståndet för knipa och skrake på holmarna är tätt.

VI VET att det gick mycket bra för de flesta skärgårdsfåglar ännu in på 1990-talet, men senast vid ingången till 2000-talet skedde en vändning till det sämre. Låt gå för att stora arter som knölsvan och vitkindad gås ökade, och storskarven gjorde sin debut i farvattnen. Men, samtidigt försvann slutligen silltruten, gråtruten minskade kraftigt och ejderstammen kraschade. Också rena utskärsfåglar som labb och roskarl minskade. Hela den utvecklingen och vad den beror på i slutändan är ju mest en dokumentations- och forskningsfråga, och sannolikt är det många faktorer som påverkat utvecklingen. Men, summan av kardemumman är att det i Hangöskären skett en utarmning utan like i just ejderskärgården, öarna längre ut är totalt öde idag. Den fina yttre fågelskärgården med vitfågel, vadare och ejder och andra andfåglar på de trädlösa skären finns inte mer.

DÄREMOT sker idag en ökning av skärgårdsfåglarna så nära staden som det bara är möjligt. Det handlar kanske inte om en direkt urbanisering, men i alla fall en omfördelning som för allt fler arter alldeles inpå oss människor, med det det kan ha som följd. Den trenden är väldigt påtaglig just precis nu, och i sig intressant. För det mesta tycker väl folk om fåglar, men också vid stränderna bor också människor som inte förstår sig på sjöfågel.

En av orsakerna till bortfallet av skärgårdsfåglar från skären längre ut beror helt säkert på en markant ökande havsörnsstam, vilket också i det här fallet är sällsynt väldokumenterat. Dokumentationen av havsörnens återkomst har skötts exemplariskt av observatörerna på Hangö Fågelstation, Halias, ute på Uddskatan sedan stationen grundades 1979. Det finns en stadig bas av fakta att tillgå. I Hangö är det i stort sett omöjligt att på en kort promenad längs stadens stränder inte se en havsörn!

I HANGÖVATTNEN har ejdrarna detaljstuderats mer än annanstans i Östersjöområdet, och skarvstammen har följts upp noga den med. Bägge arterna är särfall, och det kan vara värt att återge historierna i all sin korthet. I ett nötskal handlar det för ejderns del om en populationskrasch som börjar rätt så exakt vid århundradets början. Kraschen bland häckande ådor (honor) börjar i utskären med fläckvisa försvinnanden från tidigare stora kolonier och beror uttryckligen på predation. Främst är det havsörn som står bakom detta, ibland också mink, räv, mårhund och lokalt mer udda predatorer som berguv och korp. I takt med att ådorna plockas bort och deras dödlighet ökar, växer den relativa mängden gudingar (hanar) i populationen, och den uppgår idag till långt mer än 70 procent av alla ejdrar i skärgården. Gudingar lider inte av predation på samma sätt som ådorna, de är betydligt svårare för en örn att ta än liggande ådor!

EXAKT VAD DETTA kommer att leda till är inte ännu känt, men snedvridningen i könskvoten

påverkar ådornas villighet att överhuvudtaget inleda en häckning, kanske för många ivriga hanar stressar honorna under födosöket innan den ansträngande ruvningen. Också rovfåglarnas ständiga närvaro påverkar ådans villighet att gå iland, och resultatet blir överlag dålig häckningsframgång. Samtidigt som predationstrycket fortsättningsvis är högt, och antalet ådor fortsättningsvis minskar, går också produktionen av ungar ned. I klartext betyder det att ådorna minskar tills predationstrycket av en eller annan orsak upphör eller minskar dramatiskt. Vem kunde ha trott att ejdern, som var så talrik, nästan skulle försvinna så hastigt?

I VATTNEN kring Hangö häckade storskarv första gången 1996 (i Ekenäs södra skärgård, nära Jussarö). Som bäst, eller som värst, var läget, (beroende på hur man vill se saken) i medlet av 2000-talet, med ett tiotal kolonier och knappa två tusen par, medan antalet häckande skarvpar nu snarare kan räknas i hundratal – i Hangö skärgård 410 par i två kolonier år 2015 för att vara exakt. I det administrativa Hangö fanns faktiskt inte skarvkolonier alls innan 2012, men nog i Raseborg! Skarvens turbulenta historia i detta havsdistrikt omfattar allt från olagligt ingripande och grav störning från människans sida till havsörnspredation, som skyfflat kolonierna än hit och än dit.

SÄRFALLEN EJDER OCH SKARV är såtillvida intressanta, att bägge fallen belyser två olika sidor av avsaknaden av förvaltning av skärgårdsfågel i vårt land. I fallet ejder väljer man att bortse från resultat av den uppföljning som är lagstadgad och gett övertygande bevis på nedgång, och miljömyndigheterna inväntar vad som tycks bli en totalkrasch av stammen med jämnmod. I fallet skarv görs också uppföljning, men inte heller i det fallet finns förmåga att förvalta, i den bemärkelsen att övergrepp och lagbrott skulle leda till sanktioner för utövaren. Skärgården får klara sig själv.

DEN FANTASTISKT FINA obebyggda skärgården kring stamstaden omfattas till en del av Hangö Nationalstadspark, som grundades 2008. I sig ger detta en rimlig chans för att skärgården här förblir som den är i framtiden. Delar av den skärgården faller dels inom existerande skyddsområden, dels inom Natura-2000 avgränsningar. Ytterom den skärgården finns ytterligare många naturskyddsområden, i öster området kring Tvärminne Zoologiska Station som en väsentlig del. Nästan hela den skärgård jag beskrev inledningsvis faller inom gränserna för ett marint Natura-2000 område, vilket är unikt, och skärgården i stort gränsar till både Ekenäs Skärgårds- och Skärgårdshavets Nationalparker. Framtiden ur det perspektivet ser bra ut, åtminstone på papper.

Med tanke på hur turbulent det varit på senare tid ute på fågelskären, kan det vara på sin plats att undra om allt ändå är så bra? Det anmärkningsvärda i turbulensen ute på fågelskären är förändringens hastighet, för det har gått fort – snabb kolonisering och snabba krascher. Väljer jag att rota i mitt minne så upplever jag förändringarna i fågelfaunan under de senaste 40 åren som rätt såvliga, långsamma processer. Men kanske det var återhämtningen mot det mångformiga och talrika som var en mer utdragen positiv process, medan dom snabba rycken vi ser just nu är tecken på att när det sedan brakar utför, så kan det gå undan!

ANSVARET på förvaltning av inte bara fågelfauna, utan också övriga naturvärden, som i fallet Hangö är mycket stora också under vattenytan, ligger till stor del på nationella myndigheter, som kanske inte ser på förvaltning med samma glasögon som lokala strandboare och kommunen. Kanske det vore bra ifall kommunen kunde ha litet mer att säga till om själv?

Må vi hoppas på det bästa, och tillsvidare njuta av en skärgård som är vacker, rik, unik och öppen för alla. Längs stränderna på udden och på öar, holmar och skär! ♦

Källor

Nurmi, V. & Silvast, P. 2007: Morgonlandet – helmi Itämeressä.- Tammisaaren Kirjapaino, 112s.

Hangö Stad, tekniska och miljöverket, markanvändningsavdelningen 2008: Hangan Kansallinen Kaupunkipuisto – Hangö Nationalstadspark. Ekenäs Tryckeri 61+61s.

Bergman, G. 1968: Vår Fågelskärgård.- Söderströms, 157s.

Sundström, K-E 1927: Ökologisch-geographische studien uber die vogelfauna des gegend von Ekenäs.- Acta Zoologica Fennica 3, 1-170.

Fabricius, E. 1942: Ekologiska undersökningar över måsfåglar, vadare och simfåglar i skärgårdsområdet NW om Hangö udd. – Pro gradu avhandling, Helsingfors Universitet.

Kortelainen, K. 2009: Kulturarvplatser i Hangö – fiskebodas i förändring. – Pro gradu, 84s. - Humanistiska fakulteten, Åbo Akademi,

Artikelförfattaren

Mikael Kilipi är forskare vid ARONIA Research, Åbo Akademi & Novia
Adress: Esplanaden 24, 10940 HANGÖBY
Tfn: +358 (0)19 224 8401,
+358 (0)50 581 0307 (privat)
e-post: mikael.kilipi@novia.fi

Solnedgång vid
HUS-stranden, Hangö.
© Johanna Sandin

Mitt Hangö - med havsutsikt

TEXT & BILD: JOHANNA SANDIN

Klockan ringer tidigt en morgon i april. Jag vet att jag är aningen sent ute, men i Hangö är allt nära. Och jag vet vad jag vill fånga på bild. Har kollat väderprognosen kvällen innan och vädret är möjligen det jag önskar.

FÖR MIG som naturfotograf med havslandskap som favoritmotiv är detta det ultimata stället. Att bo i Hangö är perfekt för en fotograf. Hangös kustlinje är ca 130 km lång, med allt från vackra sandstränder till karga klippor. Dessutom fria stränder, öppna för alla, något som inte är en självklarhet längs landets kust. Staden också lagom stor. Att ta sig från ställe till ställe går nästan på nolltid. Detta är ytterst tacksamt speciellt vid snabba förändringar i väder och vind.

NÅGRA FAVORITSTÄLLEN har jag, som jag återkommer till gång efter gång. Ett av dem är Kråkudden. Solnedgången här är färgsprakande

och grann. Himmel och hav smälter samman i ett rödorange bälte vid horisonten just efter att solen lagt sig och de rödaktiga klipporna får en ännu rödare ton. Kråkudden hör till mina favoriter även i ilsket väder. I gråa nyanser får stället en helt ny skepnad. Den ändrar från mjuk och välkomnande till nästan lite hotfull och avvisande. Klipporna tornar upp över den ödsliga lilla stranden och vågorna väller in över de runda stenarna. Vinden hämtar med sig saltstänk och världens bästa doft. Doften av hav och regn.

EN ANNAN FAVORIT är Tulludden, Finlands sydligaste spets. På ett litet område finns mycket varierande natur. På södra sidan sträcker sig en lång strand med mjuka dyner och fin sand ut mot sydspetsen. I lämplig vind är stället en oas för vind- och kitesurfare. I oväder kan man följa med några envisa vågsurfare eller bara njuta av att ha stranden helt för sig själv.

Vår på Uddskatan, Hangö.
Bilden är tagen med mobilte-
lefon; den bästa kameran är
ju den man har med sig!
© Johanna Sandin

Före regnet.
Kråkudden, Hangö.
© Johanna Sandin.

Favoritväder på Tullstranden, Hangö. © Johanna Sandin.

På norra sidan av udden finns en stenig strand. Den nya naturstigen leder ut till Uddskatans och sydspetsens släta och vackert röda klippor. Längs stigen finns fotomotiv i oändlighet, bl a vraket Palawan, krigstida baracker, Gåsörsudden, lundar, ängar, fåglar och småkryp. Väl ute på udden öppnar sig vida vyer och är ett idealställe för oss som inte får nog av havet.

Uddskatan är fin året om, men jag tycker att den är speciellt fin på våren. Strandkålen sticker upp mellan stenarna, lunden blir lummig och då vattnet är så kallt och klart blir det en fin kontrast mellan de skimrande röda

klipporna, det glittrande blåa havet och det intensivt gröna sjögräset.

ETT TREDJE STÄLLE där jag gillar att fotografera är de sk Sköljanbergen eller Råudden på södra sidan av Hangöudd. Det är ett flackt, lågt och ganska intetsägande berg som jag har fattat tycke för. Olika färger i graniten, sprickor och andra detaljer utgör fina motiv, men speciellt mycket gillar jag stället i gråväder då vågorna sköljer över den lilla bergsklacken.

Utöver dessa ställen finns det flera ställen som jag ofta besöker, bl a Lilla Tallholmen, klipporna mellan Plagen och Bellevue, Parkbergen och HUS-stranden. Det skojiga är att dessa ställen

Vinter på Uddskatan, Hangö. © Johanna Sandin

ser olika ut vid varje besök. Ljuset ändrar ständigt och påverkar kraftigt stämningen i stunden, och naturligtvis stämningen i mina bilder.

Allt oftare söker jag mig ut för att fotografera i ”dystert” eller ilsket väder. Väder, som de flesta andra möjligen tycker är tråkigt. Mörka moln, hård vind och stora vågor tilltalar mig som fotograf. Det mest optimala fotoögonblicket är precis innan himlens portar öppnar sig och regnet öser ner. Då är färgerna som vackrast och stämningen mycket påtaglig.

Det vill jag fånga på bild.

JAG SER ATT MOLNEN tornar upp sig utanför fönstret. De är mörka. Blågråa. Vackra. Trädtopparna böjer sig kraftigt i vinden. Jag sticker ut näsan. Det doftar regn. Vädret är på min sida. Jag ler och sätter iväg. ♦

Artikelförfattaren

Johanna Sandin är gymnasielärare, fotograf och Hangöbo som strövar omkring med kameran på den vindpinade udden, året runt.

Adress: Hangöbyvägen 36B, 10940 HANGÖ
e-post: johannasandin@hotmail.com

Lycka är att bo i Hangö

TEXT & BILD: LOTTA REHNMAN

Cassandra Lehmus. © Lotta Rehnman.

Hangö betyder allt för **Cassandra Lehmus**. Här finns hennes hem, hennes liv; kärleken till hemstaden är uppenbar. Det glittrar till i hennes ögon när hon tänker på tiden som nu knackar på dörren – sommaren! Hangö är ett sommarparadis för alla som älskar vida sandstränder, det blåa havet och vackra sommarvyer.

DE UNGA i Hangö vaknar till liv igen i samma takt som turister i mängder väller in till Hangö. Skämtsamt kallas Hangö till Finlands Hamptons eller Finlands Riviera.

Sommartid rör sig det hippa och trendiga folket i Hangö. Cassandra och hennes kompisar tar ut allting av detta! De sommarjobbar för att få

ihop pengar till resten av året, men lite roat säger hon att pengarna också rinner ganska bra mellan fingrarna på sommaren. Det är ju bara så roligt att då umgås med vännerna. Höjdpunkterna är att sola på stranden med picknickkorg, gå på café och ha kul ute i nattlivet på krogarna.

CASSANDRA ÄR en aktiv ung tjej. Vi kan se henne extraknäcka på olika ställen i staden. Än jobbar hon i matbutiken, än i jeansaffären, och alltid betjänar hon sina kunder med ett leende på läpparna. Hon har i maj i år nått en milstolpe i sitt liv då hon fick sin merkonomexamen från Axxell i Ekenäs. Nu står hon inför utmaningen, som så många andra unga väntar på, dvs livet i en större stad. Det är dags att ge sig ut i världen och prova vingarna. Hon har planer på att flytta till Åbo för att studera till restonom och drömmen är att i något skede flytta utomlands för att jobba på hotell. Målet är att bygga en karriär inom någon stor hotellkedja; kanske starta som städare, jobba i receptionen och sakta men säkert bygga upp sin kompetens för att i något skede jobba som hotellchef.

FLYTTER TILL ÅBO sker i höst men först skall Cassandra njuta av sommaren i Hangö. Hon är taggad och ser framemot allt från beachfototurneringar på Plagen till After sail-fester på HSF i gästhamnen. Hangö är evenemangernas stad.

– Här finns massor att göra sommartid. Ja, jag skall prova mina vingar ute i världen, men Hangö lämnar jag aldrig, säger hon. Här finns mitt hjärta!

Gunilla "Ginnie" Ginström är född och uppvuxen i Hangö, men studierna och jobbet förde henne via Åbo till Ekenäs, där hon bor idag. Vi har hört hennes röst varje vecka på radion redan i 25 år. Hon har fungerat som morgonpratare i 13 år och nuförtiden är hon Yles musikredaktör och drar bl a programmen Danslistan och Vega Visor. Livet och jobbet i Ekenäs är bra, men hjärtat finns i Hangö.

KÄRLEKEN TILL Hangö blir starkare år för år och drömmen om en andrahandslägenhet där blir allt tydligare.

– Där tassar Badrocksfolket i badrock från sina villor och lägenheter över till stranden för ett morgondopp, berättar Gunilla med en längtande blick i ögonen. Det finns inget underbarare än lugnet och naturen på Hangöudd, säger hon.

– Jag åker 2-3 gånger i månaden, sommar som vinter, till Hangö, för att vandra med mina två shelties längs med stränderna på den vidsträckta udden. Hangö och naturen där, påminner lite om Skagen. Hon älskar Kapellhamnen, Tullis och Uddskatan och säger att södra sidan av Hangö är bara så förtjusande.

HANGÖ HAR IDAG blivit ett trendigt ställe att vistas på och badrocksfolket, som de andrahandsboende ofta kallas, blir fler och fler. Det har naturligtvis lett till att hus och lägenheter är rätt så dyra i dagens läge, men Gunilla håller ögonen öppna och spanar efter en lämplig lägenhet. En vacker dag, när hon hittar sitt boende, kommer hon att slå till och delvis åter spendera sin tid i Hangö.

– Att tassa ner till stranden iklädd min badrock med en handduk på min arm kommer jag också att göra. Hoppeligen inom en snar framtid, säger hon med ett skratt.

Gunilla "Ginnie" Ginström. © Lotta Rehnman.

Ilse Klockars. © Lotta Rehnman.

Vardagslyx för **Ilse Klockars** är att kunna paddla till jobbet! Det gör hon varje dag. Året runt, om vädret tillåter. I år var vintern så mild i Hangö att isen aldrig lade sig. Alltså paddlade Ilse till jobbet under hela vintern.

HON ÄR BLOND och vackert brun och fräsch redan nu, eftersom hon rör sig så mycket ute i naturen hon bara kan. Hon bor vid havet och promenerar varje morgon med sin hund längs stranden innan hon beger sig till jobbet.

– Ju mera jag blir vid havet, desto mera uppskattar jag det. Att få se havet och horisonten skifta i olika färger varje dag är bara så underbart, säger hon.

ILSE HAR GJORT karriär som sportjournalist på YLE. Hon har jobbat som producent för Sportmagasinet, refererat flera OS-evenemang,

fungerat som programvärd i många TV-program och rest runt världen som journalist. Hon älskade det arbetslivet, men blev trött på flängandet och att bo i en stor stad. Att varje dag ta spårvagn 7B ut till Böle och samma rutt hem igen kändes inte längre meningsfullt, säger hon.

Ilse spenderade många av sina barndomssomrar på evenemanget Skapande Veckor för barn och unga i Hangö och fick då starka minnen från stranden och sanden. Dessa minnesbilder har lockat mer och mer för varje år som gått. Dragningen till Hangö har alltid varit stark och för tre år sedan packade hon ihop sitt pick och pack och flyttade för gott till Hangö.

IDAG JOBBAR HON med marknadsföringen av Hangö för turister. Turismen är en viktig näringsgren i Hangö och grupper besöker gärna Hangö året om. Sommaren är högsäsong, men på hösten och vintern söker sig även surfare, paddlare och fågelskådare till Hangö. Exempelvis naturstigen till Uddskatan, Finlands sydligaste spets, lockar många besökare till Hangö. Den öppnades för allmänheten i maj 2014 och sen dess har den besökts av många vandrare som vill njuta av naturen längs med Tulludens norra strand.

– I morgon skall jag paddla lite tidigare till jobbet. Idag kom jag försent för jag var tvungen att stanna och följa med då en havsörn kom seglade rakt ovanför mig!

Arbetsdagen är slut. Hon tar några raska tag med paddeln och glider sakta ut mot vågorna. Hemåt igen.

Jan-Erik Chydenius kan inte annat än gilla Hangö när han blickar ut över gästhamnen och havet från tornet i pepparkakshuset. Luften och ljuset, klipporna och stränderna lockade i tiderna honom till Hangö. Chyde, som han kallas bland vänner och bekanta, har hyrt lägenhet i Hangö med sin familj sedan 1990 men flyttade för gott till Hangö för åtta år sedan. Han jobbade många år som ekonom inom bankvärlden bl a i Sverige före han sadlade om och istället började planera ombyggnad av lägenheter och hus.

IDAG HAR HAN och hans fru renoverat och byggt 53 lägenheter i Hangö. Tack vare dessa små och vackra trähuslägenheter i gammal miljö lockas allt fler storstadsbor att köpa sin lägenhet i Hangö. – Mitt personliga mål är att i slutändan få en del av dessa veckoslutshangöbor att flytta på heltid till Hangö och bli skattebetalare här. I dagens värld går det ju bra att jobba även på distans.

HUR SOM HELST så hämtar veckoslutshangöborna en vacker slant till företagarna i staden. Hundratal personer som handlar i affärerna, äter och dricker på restaurangerna och njuter av livet i största allmänhet, ger alltid ett tillskott till ortens företagare.

En stor del av byggarbetet görs i samarbete med lokala företag. Chydes samarbetspartners erbjuder snabb service och gör ett kvalitativt arbete.

– Jag gillar gott samarbete både inom företagsvärlden, men även privat. Jag tycker om den gemenskap som skapas mellan människor.

– I husen vi bygger satsar vi på denna gemenskapstanke genom att t ex ha gemensam bastu och tvättstuga för alla boende i huset. Jag gillar att man i Hangö kan sticka sig in på en kopp kaffe hos grannen utan att boka kalendertid för det. I affären träffar man alltid på bekanta som man kan diskutera väder och vind med. I Hangö får man en paus från det hektiska livet.

Jan-Erik Chydenius. © Lotta Rehnman.

EN DRIFTIG företagare kan också vara en livsnjutare. Chyde ser framemot sommaren då han igen kan åka ut med båten, läsa böcker i hängmattan, träffa vänner, laga mat tillsammans och bara njuta av tillvaron.

– Att bo i en stadsmiljö men ändå kunna röra sig i öppna landskap, det är livskvalitet i högsta grad, säger Chyde skrattande när telefonen ringer och han är igen tillbaka med sina affärer.

Nixu Knichter. © Lotta Rehnman.

Nixu Knichter är företagare i Hangö, en stad som betyder allt för honom. Idag driver han jeansaffären Ulla-Dress, krogen Magasinet samt Café och bistro Fyra vindarnas hus. Inte nog med det! Förutom krögare har han nu också blivit bagare och öppnat bageri och café vid gågatan i samma utrymme som jeansaffären.

– Jag vill vara företagare i Hangö och gynna Hangöborna själva men också vara en del av maskineriet som ständigt jobbar för att utveckla turismen i staden.

SOM UNG uppskattar man inte alltid det goda i en liten stad och även Nixu flyttade som ung ut i världen. Efter en tid i Helsingfors och Singapore återvände han till Hangö 1997. Detta efter att han fått ett samtal till Singapore och erbjöds att ta över krogen Magasinet i Hangö. Han nappade direkt och har inte ångrat sitt beslut.

– Jag vill komma gående till jobbet, njuta av det vackra och det kan jag göra här i Hangö, säger han. Visserligen hinner han inte njuta av den underbara naturen så mycket han skulle önska, eftersom företagandet kräver all hans tid. Att vara företagare i Hangö är inte det lättaste uppdraget. Hangö är känt som en sommarstad och högsäsongen går i full fart, medan den tysta vintertiden gör det svårt för en företagare att skapa jobb åt alla i personalen året runt.

LÄNGE HAR MAN pratat om att förlänga turistsäsongen i Hangö. Men staden kopplas så starkt ihop med sommaren att det tar tid att få en större skara lockad till Hangö även på vintern, säger Nixu

– På vintern får jag istället dra andan och ta min semester. Då brukar vi åka iväg med familjen till varmare breddgrader och ta igen oss efter en arbetsfylld sommar, säger Nixu.

Man kan kalla Nixu för en Hangöbo med stort H. Kvalitet är viktigt för honom och det syns även i hans verksamhet. Han är en gourmand ut i fingerspetsarna och serverar det bästa på sin krog och bistro. Det bästa får man ju tag på i egna knutar. Fisken kommer från fiskare ute i skärgården. Potatis, dill och ägg från den lokala bonden.

– Svamp och bär tar mina hovplockare hand om, men ofta är jag och mina söner själva ute i skogen och plockar det vi behöver inför vintern. Mat är min passion yrkesmässigt men till och med när jag slappnar av på fritiden lagar jag god mat och dricker ett glas vin till. Mitt liv är i Hangö – här trivs jag!

Marko Reinikainen metade små abborrar och mörtar hos farmor och farfar när han var liten. Han lärde sig att ta till vara all fisk han drog upp, rensade den och sen kokade farmor soppa eller buljong även på sk skräpfisk. Specialiteten han minns är ”ahvenkukko” en variant av kalakukkon, dock gjord på abborrar.

– Fjäll, ben, ja hela abborren åkte med in deg-höljet och gräddades i flera timmar i ugnen. Idag experimenterar han själv med skräpfisk i matlagning och friterar bl a snorjärsar, som tillagade blir mjuka och goda.

MARKO ÄR DOCENT och jobbar som direktör för Tvärminne zoologiska station. Tvärminne fungerar som en port till Östersjön och den zoologiska stationen har en forskningstradition med tyngdpunkt på Finska vikens kustvatten. Denna forskning har bidragit till förståelsen av strukturen och funktionen hos Östersjöns ekosystem.

Senaste jul började det välla in saltvatten från Nordsjön till Östersjön och detta fenomen har nu varit i fokus för forskning. Saltpulser är väldigt viktiga för ekosystemet i Östersjön och är det enda sättet genom vilka vattenmassorna på botten av Östersjön kan bytas ut. Saltpulsen behövs, annars blir Östersjön som en insjö istället för ett hav.

LÄGET HAR VARIT dåligt de senaste åren då syreförbrukningen ökat, samtidigt som saltpulserna förekommit mer sällan. Nu kommer syrefria, döda områden att automatiskt få mera syre och bli levande igen. Fiskbeståndet förväntas öka, men tyvärr kommer vi att ha många somrar med riklig algbloomning istället.

– Våra gamla synder finns på botten, säger Marko och med saltpulsen kommer näringsämnen från botten att stiga upp mot ytan och då bildas det mycket alger.

Marko påminner om att förutom industri, samhälle och lantbruk som bidrar till övergödning,

Marko Reinikainen. © Lotta Rehnman.

kan även vi privatpersoner hjälpa till att få Östersjön att må bättre. Vid sommarstugorna är det viktigt att ha rätt avlopps- och vattensystem.

– Fixa till lite växtlighet vid strandkanten som tar upp sånt som rinner ner via en sluttande gräsmatta på tomten. Och sluta kissa i havet!

Mikael Kilpi. © Lotta Rehnman.

Mikael Kilpi säger att ejdern är en väldigt intressant och älskvärd fågel. Han jobbar som forskningsledare på Aronia vid Novia i Raseborg. Ejdern är speciell eftersom den inte bildar en kärnfamilj som andfåglar i allmänhet gör, utan ejderhonan, dvs ådan, bildar ett kollektiv där hon gladeligen tar hand om allas ungar, både egna och främmande ungar.

– När ejdern återvänder till Finland, då börjar våren. Att höra dess hoande och kacklande är som musik för mina öron.

SOM BIOLOG och forskare rör sig Mikael mycket ute i skärgården med sina forskningsprojekt, som bl a handlar om det sociala beteendet hos ejdrar. Som boende i Hangö vandrar han nästan dagligen längs Hangös stränder och iakttar olika naturfenomen och gör sina ornitologiska noteringar. Som sällskap har han sin fru Eva och newfoundlandshunden Mya.

Yrkesmässig forskning går även att bedriva från stränderna i Hangö, eftersom ejdern har börjat häcka också på fastlandet under de senaste åren. Den har sökt sig från yttre skärgården inåt mot land pga att havsörnen i dagens läge utgör ett stort hot mot populationen.

I DEN YTTRE skärgården finns det ännu mycket gudingar. De klarar sig bättre mot havsörnens attacker, men ådorna har minskat år för år. Havsörnen kan i princip plocka ådan och dess ungar ur boet, likt ett barn som plockar godis åt sig från butikens godishylla. Havsörnspopulationen har ökat, vilket å ena sidan är bra, men å andra sidan håller ejderpopulationen på att klappa ihop pga den ökade predationen. Detta är ett allvarligt orosmoment för Mikael och för det maskineri han representerar som forskare i biologi.

– Ejdern har varit Östersjöns talrikaste häckfågel, men nu börjar den eran vara över säger han.

LIKSOM SÅ MÅNGA ANDRA älskar Mikael sitt Hangö, och att röra sig längs stränderna. Han skulle inte kunna tänka sig att bo någon annanstans.

– Att sitta och prata med gubbarna nere vid Gunnarsstrand är ett sant nöje. Där diskuteras allt mellan himmel och jord och fiske är alltid viktigt. Nu glädjas man över att flundrorna är på väg tillbaka till Hangö. Vattenkvaliteten är nu bättre än på många år och nu väntar man ännu på att torsken skall återvända.

Än är **Tarja Kvarnström** Selma Lehtinen, emigranten som flyttade från Hangö till Kanada. Än är hon Katerina Zaharova, en badhusgäst från St.Petersburg. Oftast är hon ändå Tarja Kvarnström, den aktiva, levnadsglada och nyfikna yrkesguiden, makan, mamman, svärmötern, marthan, bloggaren, slowfoodkocken och pensionären som sysslar och pysslar med det mesta.

– Det stämmer verkligen att tiden inte riktigt vill räcka till när man blir pensionär, säger Tarja och pustar lite.

TARJA HAR i sitt yrkesliv jobbat gentemot kunder, och med marknadsföring. Det har hon fortsatt med som pensionär; numera jobbar hon för att locka mera turister till Hangö. Hon hade ett sommarjobb vid turistbyrån i Hangö som 62-åring. Efter att hon blev pensionär har hon fortsatt att guida turistgrupper. Hennes repertoar är bred: villaguidning, vattentornsguidning, cykelguidning, emigrantguidning, historisk Hangöby-guidning, närmatsguidning till gårdarna runt Hangö och vildörtsguidning.

Hon har alltid haft ett starkt intresse för olika örter. Det startade med att hon odlade sina egna örter i trädgården hemma, men det finns ju så många bra och ätbara vilda örter även i vår natur, berättar Tarja. Längs med stränderna i Hangö hittar man många olika sorter och specialiteterna är strandkål (*Crambe maritima*) och marviol (*Cakile maritima*). Strandkålels smak är nötliknande och används ibland som sparris eller spenat, medan marviolen har en pepprig senapssmak. Därför kallas den även för strandsenap.

AV DIVERSE ÖRTER sveper Tarja ihop olika produkter för hår och hy, salvor och tinkturer. Skrattande berättar hon att hon i tiderna förförde sin man Ossi med nässelsoppa, som hon bjöd på när de träffades första gången.

Tarja Kvarnström. © Lotta Rehnman.

– Jag trivs bäst i öppna landskap, nära havet vill jag bo, några månader om året, så att själen kan få ro nynnär Tarja när hon njutningsfullt tänker på ett av sina favoritställen, Bellevue-stranden.

Ulf Lundell kan inte ha annat än rätt när han sjunger om öppna landskap och de hittas ju på Hangöudd!

Teddy Nordling. © Lotta Rehnman.

Teddy Nordlings eviga hemlängtan till Hangö gjorde att han som känd handbollsspelare avslutade spelkarriären i Alingsås och flyttade tillbaka till Västnyland och Hangö 2008. Trots många intressanta år i Portugal, Tyskland och Sverige drog Hangö ändå det längsta strået. I dag driver han gymmet Steelstudio tillsammans med sin bror Anders.

– Min fru är svensk och barnen var redan 9 och 10 år gamla när vi flyttade till Hangö, men hela familjen har anpassat sig bra och trivs i Hangö. Vi älskar att röra oss i naturen, gå i skogen på hösten eller bara cykla runt för att se på folkvioletten på sommaren. Hangöudd är en unik på många sätt.

TEDDY HAR LAGT det egna handbollsspelet på hyllan men deltar ännu aktivt som tränare inom sporten. Han har fungerat som tränare för Hangö IK:s juniorer men för att få lite mera

utmaning så ingår han nuförtiden i tränarstaben för Karislaget BK-46. BK var hans egen hemklubb i tiderna och tre FM-guld blänker ännu fint efter den tiden.

Genom sitt spel i BK öppnade sig även dörrarna till en internationell karriär. Nu ser han framemot att sakta men säkert jobba tillsammans med de andra tränarna för att utveckla BK till ett handbollslag man igen kan räkna med på toppnivå!

TROTS ATT Teddy nu lämnar juniorverksamheten som tränare betyder barn och unga väldigt mycket för honom. Han har tankar om hur bli idrottsföreningar i Hangö kunde stärka samarbetet och samla unga från olika sportgrenar till gemensamma träningspass och den vägen också minska pressen på frivilliga tränare som sätter väldigt mycket av sin tid i veckan på juniorverksamhet.

Hangö stad har gjort en bra satsning på barn och unga då de byggt en näridrottsplan vid Centralskolan. Där finns utegym, löpbanor, konstgräs, två rinkar och skatebanor. Sport och idrott är bra för välmåendet. Teddy ser ljus på framtiden och slänger fram ett förslag om en vattenpark som skulle platsa bra i Hangö och även locka turisternas barn till aktiviteter.

– Mitt motto, ”Vi kör på bara”, är användbart i många situationer!

Sandra Kantanen är fotokonstnär. Vackra landskap med en känsla av kinesisk konst får hon till stånd då hon använder en fascinerande teknik, där landskapet både verkar vara ett fotografi och en målning.

Sandra fotograferar analogt med film, scannar negativerna, ett eller flera olika, och utifrån dem bygger upp nya bilder som läggs i lager på varandra på en målad tunn plåt tills fotografiet får en effekt av en målning. Sandra är unik i sin konstform och är idag även erkänd internationellt efter att ha deltagit i många utställningar utomlands under de senaste åren. Senaste utställningen hölls i London och många av hennes verk säljs även via gallerier i London.

SANDRA OCH HENNES MAN Ilkka Raunio, som jobbar som filmregissör inom dokumentärer, flyttade till Hangö för tre år sedan. De sökte ett hus på raden mellan Lovisa och Hangö, men Hangö blev det naturligaste valet tack vare havet och det underbara ljuset.

– Ljuset är annorlunda i Hangö, det bildas så bra reflektioner via havet och den oändliga horisonten gör att man kan se långt ut över havet. Att vandra på stranden ger rätt perspektiv och känslan av frihet är underbar. Det känns som om man är vid kanten av världen, säger Sandra.

IDAG ÄR DE småbarnsföräldrar och har fått en liten välbehövlig paus ifrån det hektiska arbetslivet. Sandra har kunnat delta i 5-10 grupputställningar samt ha en egen utställning per år. Det kräver både tid och effektivitet.

– Vi har nu skurit ner på arbetstakten, för vi vill finnas till för våra barn. För tillfället är Sandra ännu föräldraledig, men kommer att uppta sitt arbete inom kort. I planerna finns att hyra ett arbetsutrymme, eventuellt i Hangö Casino och där även ha utställda konstverk, så att både besökare och Hangöbor får ta del av hennes konst. Hon kommer också att hålla föredrag och workshop på Fotofestivalen i Hangö som går av stapeln 4-6 september.

Sandra Kantanen © Lotta Rehnman.

– Som intuitionsmänniska brukar jag säga att det finns alltid en mening med allting. Trots att Hangös omgivningar inte ännu hunnit sätta sina tydliga spår rent konkret i mina bilder så känner jag hur inspirationen är på väg och havet skall helt klart bli mitt tema i kommande verk! ♦

Artikelförfattaren

Lotta Rehnman är utbildningsledare för företagsekonomi och IT vid Axxell i Ekenäs, fotografstuderande, frilansskribent, världsresenär och glad livsnjutare.

Adress: Spinnaregatan 2, 10600 EKENÄS
Tfn: +358 (0)50-3666 434
e-post: eva-lotta.rehnman@axxell.fi

Några emigrantöden

TEXT: MARKETTA WALL

Emigrantmonumentet i Hangö. © Håkan Eklund

På Hangös strandklippor, intill stadens centrum och Hotel Regatta, står ett monument på granitsockel med tre bronstranor som flyger iväg västerut. Monumentet planerades av skulptören Mauno Oittinen och restes 1967 till minne av den stora emigrationen 1880–1930. Under de åren emigrerade cirka 400 000 finländare till Amerika, 320 000 till USA och 80 000 till Kanada.

På monumentets havssida har man graverat in namnen på 93 finländska kommuner, från vilka minst tio procent av befolkningen hade emigrerat. De flesta är österbottniska kommuner samt kustkommuner. Procentuellt sett förlorade svenskspråkiga kustkommuner mest till emigrationen. Också Hangös namn är inhugget i stenen.

I HANGÖ finns många platser som påminner om Amerikaemigrationen: de finska emigranternas hotell på Boulevarden 15, de ryska judarnas hotell i korsningen av Nycandergatan och Högbergsgatan, släta strandklippor som ännu kallas Emigrantbergen där emigranterna

brukade dansa i väntan på båten samt gatunamnen Astrevägen, Uraniavägen, Polarisvägen och Arcturusvägen i Gunnarsstrands stadsdel som påminner om FÅA:s emigrantfartyg.

I DEN HÄR TEXTEN berättar jag om några Hangöbor som emigrerade eller tänkte göra det. För Hangöborna var det lätt att fatta beslut om emigrandet. På 1880-talet kunde man börja resan från Hangö till Amerika, via Stockholm, Köpenhamn, Lübeck eller Hull. Efter att Finska Ångfartygs Aktiebolag (FÅA) 1891 öppnade en reguljär veckotrafik mellan Hangö och Hull, blev denna linje den stora emigrantlinjen och FÅA:s ångbåt åkte varje vecka fullastad med emigranter till Hull. Hangöborna såg emigranternas framtidstro och speciellt unga människor blev gripna av "Amerikafeber" i hopp om en bättre framtid. Och det var ju unga och friska människor som både USA och Kanada ville ha.

HANGÖBORNA hade för vana att samlas på kajen för att följa avgången. Avskedsögonblicket var

I Hangö finns fortfarande kvar många platser som påminner om emigrationen till Amerika, bl.a. FÅA:s emigrant-hotell på Boulevarden 15. Hotellet fotograferades av Anna Korsström 1902 då hotellet blev färdigt. © Hangö museums bildarkiv.

festligt och laddat. Sinnesstämningarna varierade. En del av de resande hade tagit en styrketår och var uppsluppna medan andra var i egna tankar. När fartyget lyfte ankar utbringades hurrarop ombord. Några sjöng fosterländska sånger, andra psalmer eller arbetarsånger. Både de ombord och de på kajen varande viftade till avsked med sina näsdukar och några stod på fartygets akterdäck ända tills den sista glimten av fosterlandets strand hade försvunnit i horisonten.

Ännu i början av 1960-talet stod Hangöborna på kajen och viftade med sina näsdukar när kryssningsfartyget Hansa Express styrde kosan mot Travemünde. Men inte mera i början av 2000-talet då den nya passagerarfärjan Superfast Ferries trafikerade mellan Hangö och Rostock.

Syskonen Rimpilä, till Amerika och Sovjetkarelen

Stenhuggaren **Antti Rimpilä** flyttade med sin familj från Sotkamo till Hangö 1887 med avsikt att fara till Amerika. Antti började arbeta på Hangö Granit och Hangö blev hans och

hustrun **Annas** Amerika, men sex av barnen emigrerade till Amerika.

Syskonen Rimpilä (**Amanda, Anna, Axel, Edvard, Ester och Viktor**) representerar bra fördelningen bland finländska emigranter: 1/3 var troende, 1/3 var socialister och 1/3 obundna.

Amanda och Anna förblev laestadianer, Viktor och Axel blev socialister medan Edvard och Ester var obundna. Syskonen Rimpilä hittade sina levnadskumpaner bland finländare i USA.

Flickorna blev först tjänarinnor såsom största delen av de finländska kvinnorna. Amanda gifte sig inte utan stödde syskonen och föräldrarna som med pengarna byggde ett hus i Hangö. Anna gick en 4-årig kockskola, fick en stor familj och blev med sin man farmare, men arbetade också som kock och skolbusschaufför. Ester blev hemmafru och i USA träffade hon sina barndomsvänner **Hilja** och **Jussi Watanen**.

Viktor, Axel och Edvard arbetade först som stenhuggare i Hangö, senare också i Amerika.

Antti och Anna Rimpilä med barn fotograferade i Hangö troligtvis 1910 då Viktor var på besök i Finland. Nedre raden från vänster: Hanna, modern Anna, Antti, Ester och Martta. Bakre raden från vänster: Edvard, Viktor, Alex och dottern Anna. På bilden saknas Amanda som då redan var i Amerika. © Hangö museums bildarkiv.

Edvard blev en framgångsrik affärsman, gifte sig med sångerskan **Lempi Simonson**, sjöng också själv i kör och skrev kåserier i Raivaaja, en emigranttidning som kom ut i Amerika. Axel och Viktor for från Amerika till Sovjetkarelen 1921 (som de säkert ångrade ...). Axel arbetade som partifunktionär i Murmansk. Han dog i Stalins förföljelser 1938.

Viktor och hans hustru **Olga** bosatte sig i Petrozavodsk i Karelen, där han fick beteckningen elitarbetare och ledde bl a resandet av Leninstatyn. Viktor dog i hunger under kriget 1941. Sonen **Erkki** blev musiker och han spelade i den kända Osipov folkinstrumentsorkesteren. Han deporterades till tvångsarbetsläger till Sibirien varifrån han kunde återvända 1947. Dottern **Eila** var journalist och lärare samt tolk i Kreml.

Eila och Erkki flyttade till Finland i början av 1990-talet. Eila var i USA 2002 på sin

födelseort Concord och träffade också släktingar på resan.

Artur Granholm återvände till Hangö

"Länge stod jag på däck och såg på stränderna i mitt fädernesland. Och då det blev kväll och stränderna inte längre syntes, var blicken fäst vid Hangö fyr, vars ljus visade vägen i natten.

Strålarna från fyrtornet kändes så kära, att jag stannade på däck ända tills ljuset inte längre syntes till. Det kändes som om det sista avskedet då hade tagits av fosterlandet."

Artur Granholm arbetade i New York under tio år, men han kunde aldrig glömma sin hemstad. Artur Granholm föddes i Hangö 1881. Hans far var snickare och Artur själv var stenarbetare på Granit.

Artur Granholm och Johanna Siren vigdes i New York 1904. Privatsamling.

Plåtslagaren Juho Manner tänkte fara till Amerika, men han stannade i Hangö och grundade en plåtslagaraffär och verkstad. Amanda Manner hade ett nykterhetsskafé. © Hangö museums bildarkiv.

Artur inkallades till den ryska armén 1902 men likt många andra lydde han inte kallelsen utan for till Amerika. Han arbetade på byggen i New York och lyckades snart bekosta sin Hangöfästmo Johanna Sirens resa till New York. De vigdes 15.12.1904 och de bosatte sig i Brooklyn. Där bekantade sig Artur Granholm med frikyrkoförsamlingen och han bevarade hela sitt liv intresse för den här kyrkan. Artur Granholm hade lärt sig redan i Hangö att fotografera och skaffade i Amerika en modern kamera och fototillbehör.

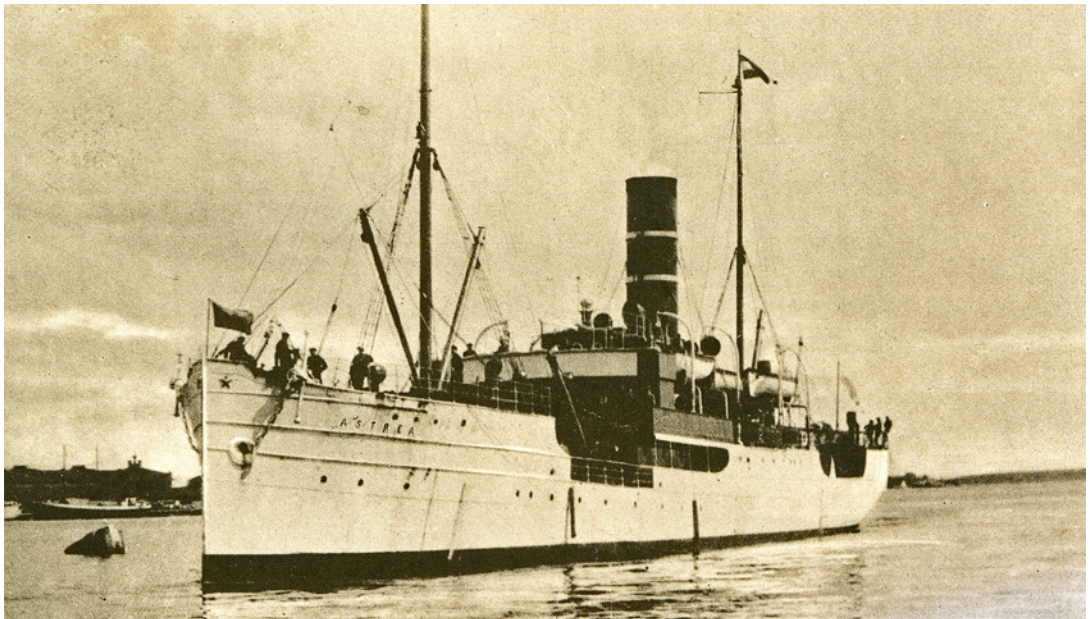
En stark hemlängtan förde familjen tillbaka till Hangö 1912. I Hangö arbetade Granholm som vaktmästare i folkskolan och fick på veckosluten hyra skolans gymnastiksal till fotoateljé. Han fotograferade lärare, elever och stadsbor, men också sin hemstads släta granitklippor, martallar och fantastiska molnformationer.

Följande fotoateljé fanns på vinden till Skolgatan 2. Han gjorde sin egen rekvisita. Under första världskriget fotograferade han många ryska soldater som skickade hem sina porträtt. Artur Granholm gav till soldaterna Nya testamentet på ryska som han fått av en svensk missionär. Granholm köpte 1917 Bangatan 28 och inredde dit en fotoateljé och laboratorium. Huset klarade av evakueringen och kriget och han kunde fortsätta sin fotoaffär där. Han köpte dessutom Börrens bok- och pappershandel. Artur Granholm dog 31.12.1960.

Amerikaresan slutade i Hangö

Johan (Juho) Filla föddes i Lillkyro som torparson 1865. Juho gick bara i en ambulerande skola, började som 10-åring som dräng och fick sedan bli plåtslagarlärning. Som 20-åring packade han sina verktyg i en släde och for med sin kamrat för att söka arbete i

Några emigrantöden

År 1891 satte FÅA i trafik på Östersjön de första vinterfartygen, syskonfartygen Astrea (bilden) och Urania. I tredje klass fanns det hyttplats för 186 emigranter men båtarna kunde ta max700 emigranter. Som bäst tog resan från Hangö till New York två veckor. © Hangö museums bildarkiv.

söder. Sin färd bekostade de genom att utföra plåtslagararbete. Meningen var att fortsätta färden till Amerika. I Toijala steg de på tåget och anlände till Ekenäs just till höstmarknaden. Det blev ingenting av Amerikafärden. I Ekenäs träffade Juho **Amanda Mansner** och de unga två vigdes 1890. Familjen flyttade till Hangö och Juho tog sin frus efternamn och förfinskade det till Manner.

Juho grundade sin egen plåtslagarverkstad och i den nya staden räckte det plåtslagararbete. Han hade utrymmen på Bangatan 10 dit han byggde en ny verkstad och senare på Boulevarden 7. Förutom verkstaden hade han en idrottsaffär, glasaffär och han var delägare i cement- och asfaltfirman. År 1906 grundades ett avloppsverk i Hangö och 1910 ett vattenverk, så det fanns efterfråga på cementrör.

Juhos bröder **Kaarlo**, **Elis** och **Edvard** började arbeta för sin bror i Hangö och tog sin brors

efternamn. Kaarlo och Elis flyttade till Amerika men Edvard stannade i Hangö. Han blev medlem i Hangös socialister och han blev en av de ledande männen.

Juho Manner deltog aktivt i Hangös kommunalpolitik. Han var också med om att grunda den finska samskolan 1906. Han var ordförande i Hangö Hantverks- och industriförening och Hangö frivilliga brandkår samt medlem i Hangö skyddskår.

Juho Manner utvecklade av sitt företag en mekanisk verkstad som ännu verkar i Hangö. År 1917 sålde han sitt företag till sonen Yrjö Manner under vars tid verksamheten flyttade till Långgatan.

Många lyckades

I breven och fotografierna som skickades hem till Finland berättades oftast om dem som lyck-

Hilda Halinen på hemtrappan avresedagen 1923.
© Hangö museums bildarkiv.

ats. Till vänster på bilderna är 18-åriga **Hilda Halinen** från Hangö fotograferad på sin hemtrappa på Bromarvsgatan 32 på avresedagen 1923. Det var lätt för Hilda att emigrera, eftersom många av hennes bekanta redan hade rest.

Hilda bodde som hyresgäst i familjen **Rimpiläs** hus och hon hade säkert hört hur bra det hade lyckats för Rimpiläs syskon i Amerika. Också **Vatanens** familj hörde till hennes bekanta i Hangö och senare också i USA. Hilda ville visa att också hon lyckades. Den andra bilden skickade Hilda hem när hon fått en start på sitt nya liv i Amerika. Bilden berättar att det har gått bra för henne. Hilda till vänster har permanentat sitt hår, köpt en ny rock med pälskrage och hon har också en lika målmedveten väninna.

Hilda till vänster med nypermanentat hår i Amerika.
© Hangö museums bildarkiv.

Janne (John) Watanen blev lokförare i Amerika

Efter första världskriget fortsatte emigrationen ännu på 1920-talet då Finland redan var en självständig stat och hade fört ett hårt inbördeskrig. USA började begränsa emigranternas antal och på 1920-talet reste finska emigranter till Kanada. Emigranttrafiken sköttes nu av Arcturus, byggt 1898 och nybygget Oberon med 236 hyttplatser i III klass.

Janne Watanen, i Amerika **John** och senare **Juna-Jussi**, föddes i Hangö 27.3.1907. Jussi klarade sig bra i skolan, men måste börja arbeta tidigt. Han var skoputsare och springpojke i Hotell Bellevue, vid 14-års ålder var han vaktmästare på Grand Hôtel och arbetade vid Axel Liljefors korvfabrik, men var också

Några emigrantöden

verkstadspojke vid Granit, "hampare" i hamnen, dräng och hjälpkarl vid byggen.

I augusti 1924 for Jussi till Amerika där hans syskon **Lilja**, **Hilja** och **Kasper** samt tre fastrar och farbröder redan bodde. Biljetten skickades av äldsta systemen Lilja. Jussi reste från Göteborg med det svenska Kungsholm till Halifax och därifrån med tåg till Toronto, därifrån Jussi fortsatte över Niagarabron till USA. Jussis faster **Hanna Partanen**, vars man hade ett skrädderi, hade tagit emot de andra syskonen och barnen Vatanen.

Jussi arbetade i 18 år i bilfabriker och avancerade till arbetsledare. År 1942 började han vid järnvägarna, först som eldare och slutligen som lokförare. Han blev pensionerad 1972.

Juna-Jussi gifte sig 1929 med **Sanna Aaltonen** och familjen bosatte sig i småstaden Laurens, 250 km norr om New York. I familjen föddes två barn, sonen **John Junior** blev professor i engelska och blev invald i sin delstats undervisningsministerium. Dottern **Joyce** arbetade med handikappade barn.

Juna-Jussi återvände 1962 till Finland. Han besökte sina föräldrars grav och också Stenhuggaregatan. Barndomshemmet hade förstörts i kriget, men den bekanta gårdsbjörken stod på sin plats. Juna-Jussi dog 1995 i Amerika. ♦

Källor

Wall, Marketta: Ameriikkaan Ameriikkaan. Hanko siirtolaisten lähtökaupunkina. Till Amerika Amerika. Hangö som emigranternas avfärdsort. To America America. Hanko as Port of Departure of Emigrants. Hangö museums publikationsserie nr 31. Vasa 2013.

Juna-Jussi fotograferat på sin sista arbetsdag som lokförare i Amerika. © Hangö museums bildarkiv.

Artikelförfattaren

Marketta Wall har varit museichef i Hangö museum och blev pensionerad 1.1.2014. Hon har skrivit om Amerikaemigrationen i olika publikationer och tidningar och gjort tre utställningar om emigrationen i Hangö museum.

Adress: Länsiseläntie 9, 10940 HANGÖBY
Tfn: +358 (0)40-8255769
e-post: lahjamarke@hotmail.com

Hangö och Hangöudd är också spektakulärt utanför sommarsäsongen. 8.10.2011. © Håkan Eklund.

Hangöturism året om är målet

TEXT: ILSE KLOCKARS

Den anrika badorten Hangö har i alla tider lockat besökare till sina solvarma sandstränder. Den sydligaste staden i landet har haft en unik position i människors sinne; champagne, god mat och lata dagar på stranden lockar både semesterfirare och veckoslutsboende. Vintertid är bilden inte till fördel för staden trots att positionen mitt emellan Helsingfors och Åbo ger konkurrensfördel och goda förutsättningar för att lyfta staden till en året-om destination.

Champagne och ljusröda hallonbåtar

Under stekande varma sommark dagar förvandlas Hangö till innestaden nummer ett i vårt land. Finlands Hamptons kallas staden i folkmun och bland restaurangerna och bryggorna i Östra hamnen vimlar det av kändisar som

Kimi Räikkönen, Teemu Selänne, Mikko Leppilampi och Kasmir. Champagneflaskorna på spetsvillornas terrasser med havsutsikt ligger väl avkylda, sommargästerna flanerar genom landets största gästhamn och beundrar lyxbåtarna som ligger förtöjda på rad. Kasmirs sommarlåt "Vadelmaveneellä Hankoon" ljuder i radion och på tv-skärmen rullar långfilmen "Kesäkaverit", berättelsen om vänskap och äventyr under oändligt långa, ljusa sommarnätter. Naturligtvis inspelad i Hangö.

Bilden av den intensiva sommarstaden Hangö förstärks av denna marknadsföring. Tidningarna skriver om kändisarna och i deras fotspår följer bloggarna. För tillfället är Hangö det rätta stället att ha en veckoslutsbostad, på fastighetsmarknaden säljer sig lämpliga objekt i stort sätt själva.

Under högsommaren påminner Östra hamnen i Hangö om sydligare latituder. 2.8.2014. © Håkan Eklund.

Från midsommar till skolstart är staden mer eller mindre fullbokad, i synnerhet under sommarveckosluten gäller det för besökare att boka inkvartering i god tid. Restauranger och butiksinnehavare täljer guld med smörkniv och under några veckor dyker pop up restauranger och sommarbutiker upp i varje tänkbar lokal. Hur blev det så att en liten stad på drygt 9000 invånare fullkomligt exploderar under sommaren?

Historien om Finlands fashionablaste badinrättning

Hangö har anor som få städer i Finland. Genast när staden grundades 1874 stod det klart att det behövdes en sommarnäring utöver vinterhamnen, som var det egentliga orsaken till att staden grundades. Det slogs fast att Hangö badanstalt skulle stå för inkomsterna under sommaren och denna grundades 1879. Starten var anspråkslös men ganska snart var badinrättningen den modernaste och finaste i landet.

Så här skriver fd museichefen i Hangö, Birgitta Ekström Söderlund, om badhusperioden i sin bok "Den kostbara pärlan": *"Minnena av badhustiden i Hangö, särskilt före första världskriget, låter som kapitel i en roman. Alla rika och vackra ryskor var furstinnor med ett uppvaktande eget litet hov. Parfymdoften i Badhusparken var så tät att den impregnerade trädstammarna. Tidens berömdheter solade sig i glansen av varandra. Statsmän, furstar, grevar och baroner besökte orten och tidens mest berömda konstnärer uppträdde i Hangö. Sidenet frasade, fina spetsar vippade, små fötter i lackskor trippade bland tallarnas rötter och augustimånen lyste över vem vet vilka romanser och tragedier."*

Sommaren 1939 var den sista i badhuset historia. Efter krigsslutet återupptogs inte badhusverksamheten och badhuset revs. Idag står Casinobyggnaden samt de unika spetsvillorna kvar i Badhusparken som ett gigantiskt levande utomhusmuseum. En del av

I Hangö finns det utrymme för olika intressegrupper. Tullstranden 31.7.2010. © Håkan Eklund.

dragningskraften härstammar från denna unika bakgrund som bidrar till att förstärka det gyllene skimmer som delvis omger Hangö än idag.

Turismen som investering

Allt detta låter naturligtvis bra. Det negativa med att förstärka bilden av ett utpräglat sommarparadis är naturligtvis att det övriga året ter sig mindre lockande. Stängda restauranger, igenbommade villor och tysta gator motsvarar inte förväntningarna hos gästerna som anländer i september.

Turismen ses som ett nödvändigt tillskott och en grundpelare för näringslivet i staden. Men en insikt om vad detta betyder i fråga om investeringar, förhållningssätt och marknadsföring finns ännu inte i staden, som av tradition förlitat sig den tunga industrin och hamnen. Precis som på alla andra orter har strukturomvandlingen i samhället gjort det

nödvändigt att utveckla och hitta nya arbetsplatser men att ta steget hela vägen ut har visat sig vara överraskande svårt.

Sommaren säljer sig själv i Hangö, der är ett vedertaget talesätt i staden. Gästerna kommer oavsett vad man gör, så har det varit i alla tider. Det som då glöms bort är att det övriga året kräver benhård marknadsföring och resurser för att kunna locka de livsviktiga företagsgrupperna och veckoslutsgästerna. Hangö tävlar med stora skidorter som Ruka och Levi, Tallinn-kryssningar och konferensanläggningar.

Men Hangö har ingen tradition, eller kultur, av att behöva marknadsföra sig. Därför finns inte heller någon förståelse för att detta kräver arbete och pengar, en investering som i bästa fall betalar sig tillbaka i form av mera besökare året om. Detta i sin tur betyder mera arbetsplatser och inkomster till staden.

Från högklassigt hotell till spa

Under de senaste åren har det skett flera enskilda men betydelsefulla saker som har haft, och kommer att ha en avgörande inverkan på utvecklingen av turismnäringen i Hangö. Startskottet för den positiva utvecklingen kom i och med totalsaneringen av anrika Hotel Regatta 2012. Jugendbyggnaden från 1898 är ritad av arkitekt Lars Sonck och hade under årens lopp i det närmaste förfallit innan den 2012 öppnades återställd i sin ursprungliga glans. I och med detta högklassiga hotell kan staden nu på allvar konkurrera om att locka företagsgrupper, en central kundgrupp i ett året-om perspektiv.

Välstånd, avkoppling och en stressfri miljö endast 1,5 h från Helsingfors är ett koncept som redan nu visat sig vara bärkraftigt. Högklassiga restauranger har det funnits i staden sedan tidigare och med hotellet som komplement stiger nu efterfrågan på programservice och andra tjänster. Sakta med säkert förlängs säsongen mot att kunna erbjuda gästerna program och tjänster året om.

Följande stora nyhet är det omtalade spaet Regatta Resorts, en högklassig anläggning för bad och välstånd som planeras på central plats på Fabriksudden invid gästhamnen Östra hamnen. Ett högklassigt bad skulle återuppliva badorten och fungera som ett välkommet komplement till det nuvarande utbudet. Byggstarten har låtit vänta på sig på grund av flera byten av entreprenör, för tillfället väntar processen på behandlingen av det besvär som lämnats in. Bland befolkningen i staden delar det planerade spaet med tillhörande byggnader åsikterna bl a angående definitionen av byggrätten i detaljplanen för som samtidigt är under arbete. Om allt går som byggherrarna förväntar sig, blir det byggstart denna höst och då kommer spaet att stå färdigt år 2017.

Finlands sydligaste spets och Tulluddens naturstig

Den enastående naturen i Hangö har länge varit en välbevarad hemlighet bland de insatta. Fågelskådarna har följt flyttfåglarna till Hangö udd, dykarna har längtat till de klara vattnen och vraken, och surfarna har sökt de brytande vågorna eller vinden. De som älskar höststormar och snäckor har hittat till landets sydligaste stad året om. Nu börjar även gemene man hitta ut i naturen, dels på grund av de mera allmänna trenderna i samhället; det är inne att söka sig ut i naturen som motkraft till storstadslivet och det ligger i tiden att söka det genuina och naturliga.

Våren 2014 förverkligades drömmen om att göra Finlands sydligaste spets och de på Tulludden belägna naturskyddsområdena tillgängliga för allmänheten efter en paus på tiotals år. Den på udden belägna hamnverksamheten gjorde det omöjligt att tillåta fri passage innan ett stängsel som avskiljer hamnområdet och naturområdet byggdes.

Tulluddens naturstig är nu öppen året om, och bidrar på ett positivt sätt till året om utbudet av intressanta besöksmål i Hangö. Naturstigen har varit en verklig succé och lockat besökare från när och fjärran. Under det första året lockade den nyöppnade naturstigen närmare 18 000 besökare och populariteten överskred alla förväntningar.

Naturstigen har även fört med sig en utveckling av nya produkter, utöver de redan existerande guidade natur- och fågelutflykterna. Bland annat erbjuds i samarbete med lokala fotografer utflykter med kreativ naturfotografering som tema. Än en gång handlar det om att ta små steg i riktning mot ett utbud som finns tillgängligt året om och profilerar en sommarstad mot att vara en året om destination där allt flera invånare kan livnära sig på turismen.

Hangöturism året om är målet

Hangö Fotofestival förlänger säsongen

En väsentlig del av Hangös dragningskraft har alltid legat i det mångsidiga utbudet av evenemang. Sommartid arrangeras allt från den största finlandssvenska teaterträffen, Hangö Teaterträff till den omtalade Hangöregattan, den klassiska tennisveckan eller nyare evenemang som den högklassiga ridtävlingen Sea Horse Week och Hangö Filmfestival på hösten. Dessa evenemang fyller staden till bristningsgränsen under sommaren när staden utöver detta även lockar vanliga turister och besökare i mängder.

Under några års tid har tyngdpunkten nu legat på att hitta nya lockande evenemang utanför sommarmånaderna. Ett nästan naturligt evenemang för Hangö uppstod i september år 2013 då Hangö Foto Festival arrangerades första gången. Genom tiderna har konstnärer, målare, filmmakare och fotografer sökt sig till unika ljuset i Hangö, nu var det dags att skapa en naturlig mötesplats för fotografer, och speciellt dem som intresserade sig för naturfoto.

Hangö Fotofestival erbjuder under sitt årliga evenemangsveckoslut föreläsningar, workshoppar, utställningar, utflykter, fototävlingar och gemensam samvaro både för nybörjare och mera erfarna fotografer. Avsikten är att inspirera och locka fotointresserade till att utveckla sitt intresse och trivas i gemenskapen. Från start var det även naturligt att skapa en finlandssvensk mötesplats för fotografering, inte minst på grund av Hangö sommaruniversitet som sedan flera år tillbaka erbjuder en populär fotoskola på orten.

Fotofestivalen är i år inne på sitt tredje år och intresset för festivalen har varit stort. Årets tema kommer att vara landskapsfotografering med intressanta föreläsare som Magnus Lindbom från Sverige och Kirsi MacKenzie, Sandra Kantanen och Pata Degerman från Finland. Hangö fotofestival hoppas på att inom de fem första verksamhetsåren kunna

befästa sin plats bland fotofestivaler i landet och locka både frälsta och icke frälsta till att hitta till Hangö, med fotografering som uttrycksform.

Sammantaget kan man säga att många små steg har tagits i rätt riktning. Hittills har de flesta steg varit slumpmässiga och okoordinerade men detta till trots det har det skett en positiv utveckling, som genast fått ett positivt bemötande bland besökarna. Med så många goda förutsättningar kan man inte låta bli att undra vilket resultatet kommer att vara den dagen det finns en gemensam drivkraft och vilja att utveckla Hangö mot en året om destination. ♦

Artikelförfattaren

Ilse Klockars är journalist och arbetar för tillfället med att marknadsföra turismen i Hangö. Fritiden tillbringas aktivt ute i naturen, ses ofta till havs i kajak

Adress: Hangö stads turistbyrå, Rådhusorget
5, FI-10900 HANGÖ
Tfn: +358 (0)19 2203 411
e-post: ilse.klockars@hanko.fi
www.hanko.fi/tourism
www.lovepeaceharmony.fi

HANKO * HANGÖ

EVENEMANG I HANGÖ 2015

Februari

7-8.2 Hangö Filosofidagar

Mars

28.3 Earth Hour i Hangö

Maj

1.5 Våren sjungs in i Badhusparken

23-29.5 Hangö Trädgårdsvecka

31.5 Sommarknäd i Östra Hamnen

Juni

3.6 Sommarens första kvällstorg

4-7.6 Hangö teaterträff

6-7.6 Audi Lättbåtsregattan

12-13.6 Nordisk Visfest

27-28.6 Hanko Beach 2015; Beachvolley-turnering

27-29.6 Audi 2,4 mR-klassens seglingstävlingar på FM-nivå

Juli

3-5.7 EVLI Hangö Regatta; traditionell seglingstävling

6-12.7 Sanoma Hanko Tennis 2015

7-9.7 Audi öppna Nordiska mästerskap för Drakar; seglingstävling

15.7 Hanko Summer Picnic 2015; utomhusevenemang

17-26.7 Hangö Bridgevecka

22-26.7 SeaHorse Week; ridtävling

27.7 Sjusovardagen

27.7-1.8 ITF Scandinavian EB Championships by Mandatum Life; tennistävling

Augusti

31.7-2.8 Östersjö Cup; juniorfotbollsturnering

31.7-2.8 Poker Run by Powerness; motorbåtsevenemang

8.8 Hanko SUP Ranking; Stand Up Paddle-board tävling

21-23.8 Hanko Sea Kayak Gathering 2015; paddlingsevenemang

28-30.8 Le Petit Festival goes Hanko; internationell konst-och teaterfestival

28-30.8 Hangödagarna

29.8 Forneldarnas natt

31.8 Östersjömärknad

September

4-6.9 Hangö Foto Festival

4-6.9 Konstrundan

Oktober

3.10 Östersjö maraton

30.10-5.11 Hangö Film Festival

Östra hamnens omtyckta kvällstorg ordnas onsdagar och fredagar kl. 16-20 under tiden 3.6-5.8.
På Salutorget i Hangö är torgdagarna året runt tisdag, torsdag och lördag.

Hangö udd i krigsbilder

TEXT: THURE MALMBERG

För några år sedan öppnade Försvarsmakten sitt krigstida bildarkiv för fritt bruk. Det handlar om de s k SA-bilderna tagna av militärens egna frontkorrespondenter och fotografer under vinter- och fortsättningskrigen.

Ur en imponerande samling huvudsakligen svart-vita fotografier har Tomy Karlsson och Bengt Wikström i Hangö sållat fram hundratal bilder som visar Hangös öde under krigsåren 1939-1945, då staden förstördes mycket svårt. Det materialet har samlats i en tvåspråkig bok med det svenska namnet "Hangöudd i främmande händer" utgiven 2014.

Eftersom Hangö också från mars 1940 till december 1941 var en sovjetisk marinbas har författarna haft den goda smaken att komplettera SA-bilderna med "hyresgästernas" egna. Bilder från tiden som sovjetisk marinbas fanns tillgängliga i ett album från "Krasnij Gangut" (det röda Hangö), som ryssarna själva gav ut 1942.

Det ryska Hangö

Hangö var under sovjetisk ledning en betydande garnison med ca 30 000 militärer och civila, eget flygfält och bl a flera ryska tidningar. Gränsen gick vid Lappvik på Hangö udd, och på finländsk sida byggdes en egen försvarslinje på fastlandet och i skärgården runt Hangö, bemannad av finländare och svenska frivilliga.

Efter den tyska framryckningen i Baltikum evakuerades Hangö sjövägen, och de sista ryska konvojerna lämnade Hangö på kvällen den 2 december 1941. Följande dag ryckte svenskarna in i staden och den 4 december – efter ett dygns ofrivillig fördröjning på grund av

motorkrängel – kunde finländska styrkor hissa Finlands fana i Hangö igen.

Allt det här är historia, välkänd för äldre finländare och alla med rötter i Hangö. Däremot är det bara militärhistoriska forskare som tidigare i någon högre grad kunnat bekanta sig med krigsarkivets veritabla bildskatt i form av SA-fotografierna.

Nu finns Hangös krigstida öde dokumenterat i ett bildverk som borde finnas på varje finländares bokhylla. Visst, bilder av bombade hus har man sett förr. Men den lokalhistoriska betoningen är viktig om man vill berätta för dagens unga om hur krigen slog sönder den idylliska badorten Hangö och lämnade efter sig krevadgropar, ruiner, militärt skrot, minor och försåthinder som varsamt måste röjas.

Men Hangö byggdes upp igen, liksom hela Finland i övrigt. Lärdomen av allt detta är att något sådant inte får ske igen. Något som kunde ha tagits fram starkare är de finländska insatserna med kajak över arrendedområdets gräns. En bild finns och visar löjtnant Göran Nordlund på spaning på Öbyviken norr om Hangö udd. Många skickliga finländska paddlare var med i de här patrulluppdragen, som bl.a. gick ut på effektivaste eldledning mot fienden. Det sägs att Finland kanske rentav skulle ha varit först i världen med att utnyttja kanoter i krig.

Katastrof till sjöss

Många av bilderna har mycket mer än lokalt intresse: det ryska passagerarfartyget Josif Stalin var till bräddarna fyllt med människor under den sista evakueringsvägen från Hangö men kom aldrig längre än till Estlands kust.

Efter finländsk artillerield gick hon på minor och 3 849 av de ombordvarande dödades medan många av de relativt få räddade fördes tillbaka till Hangö i fångenskap.

Transporterna med början i mars 1943 från Baltischport (Paldiski) till Hangö med små finländska passagerarfartyg finns dokumenterade med några bilder. De ingermanländare vi då tog emot som flyktingar fick provisorisk och primitiv inkvartering i gamla, smutsiga och kalla tillfälliga baracker i Hangö.

Lätt olustigt är att se nazisthålsningar och hakorsflaggor vid den finländska SS-frivilligbataljonens marsch genom Hangö i juni 1943, men även detta är historia.

Stadskarta och register!

Ett par små anmärkningar: Kartskisser över det sovjetiska arrendeområdet kring Hangö finns med i boken, men inte en fredstida civil karta som skulle visa hur staden såg ut på 1930-talet. Alla Hangöbor vet naturligtvis var gravgården och ortodoxa kyrkan finns eller hur Havsgatan,

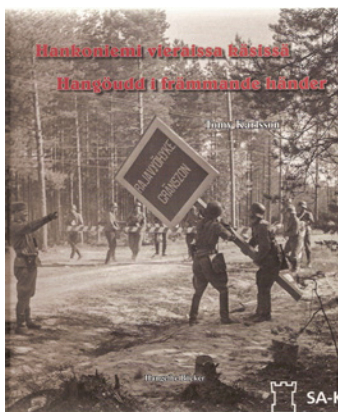
Vinkelgatan och Boulevarden går, men för en utböling kunde en karta med de viktigaste civila namnen vara bra. Att gatorna sedan under den ryska parentesens bytte namn och fick gatuskyltar på ryska gör det än viktigare att kunna orientera sig.

En annan anmärkning: vad är ett snavhinder? Det ordet återkommer vid bilder som visar mineringar vid olika stängsel, och jag frågar mig då om det handlar om någon form av modifierade snubbeltrådar?

Ett register hade antagligen varit svårt att göra men skulle definitivt ha gjort det lättare för läsaren att hitta någon passus eller bild man ville återkomma till. ♦

Hankoniemi vieraisa käsissä – Hangöudd i främmande händer

Tomy Karlsson
280 s., inbunden, illustrerad
Utgivare: Hangethe Böcker
ISBN: 978-952-99736-6-8

Artikelförfattaren

Thure Malmberg är journalist med Emsalö, Borgå som sommarviste och Söderkulla, Sibbo som vinterviste.

Adress: Fågelviksvägen 26, FIN-06950 EMSALÖ
Tfn: +358 405 93 6269
e-post: thuremalmberg@yahoo.com

För den som troget läser tidskriften Skärgård, så är det Nordiska skärgårdssamarbetet en mycket bekant organisation. Förstås förhoppningsvis även för många fler eftersom verksamheten har pågått sedan år 1978.

Nu har jag tagit emot stafettpinnen av avgående samarbetschef Ester Miros. Själv är jag 10 år äldre än organisationen och har bott största delen av mitt liv i Nagu, i Åbolands skärgård. Trots ännu novis på min nya post är jag en rutinerad skärgårds- och kustbo, f d företagare och yrkesfiskare, pendlare och utbildad biolog.

FÖR MIG är detta just något som beskriver livet i skärgården, både förr och idag och kanske även imorgon. Många har olika yrken och olika inkomstkällor, antingen under olika perioder under sitt liv eller beroende på årstiden. Nu tror jag att detta inte är bara något som är utmärkande för invånare i Åbolands skärgård utan även i Nyland, Åland och hos våra svenska grannar. Det här är inte en belastning, tvärtom. Invånare, aktörer, företagare har en större insikt i hela samhället och kanske med det en större förståelse för alla yrkesgrupper och sitt närsamhälle. Men med förståelse kommer man inte fram hela vägen och det här något som kräver långsiktigt arbete och bl a här kommer det Nordiska skärgårdssamarbetet (NSS) in i bilden.

NORDISKA skärgårdssamarbetet är en organisation som skall befrämja och möjliggöra myndighetssamarbetet, både på en nationell nivå och mellan våra länder, på Åland, och i Sverige. Riktlinjerna och målsättningarna är på en nordisk nivå inom Nordiska ministerrådet

gränshinderarbete, ”---att arbete för att avskaffa hinder för rörligheten mellan de nordiska länderna”.

En del av det konkreta arbetet sköter de olika gränshinder-kommittéerna. Gränshinder är oftast sådant som berör pendlare och migranter, studerande – för att nämna några målgrupper. Olikheter inom länders lagstiftning och tolkningen av lagar orsakar bekymmer t ex inom beskattnings- eller förmånsfrågor. Nyligen inrättades en ”gränshinderdatabas” som är ett ypperligt verktyg för att ta reda på vilka gränshinder som förekommer i våra länder eller mellan våra länder och vilken status ärendet har. Det vill säga om ärendet är under behandling, eller om det är ett avslutat problem. <http://www.norden.org/sv/nordiska-ministerradet/samarbetsministrarna-mr-sam/graenshinderarbete/graenshinderdatabasen>

FÖR NÄRVARANDE finns det 12 olika gränshinderkommittéer som arbetar inom Norden. Det finns mycket att lära av varandra och det finns mycket att göra. Kjell Olsen från Grensetjensten Norge- Sverige beskrev en målsättning som ”reducerad sårbarhet”. Det är en mycket bra och omfattande beskrivning som jag gärna anammar även till NSS målsättning och funktion.

Under det senaste kommittémötet i Köpenhamn 20.5 diskuterades synligheten för vår verksamhet. Samtliga har en egen hemsida. Synligheten fungerar åt båda hållen, alltså från kommittén till myndigheter och vice versa. Man skall kunna vägleda de som behöver uppgifter om ett specifikt problem och vilka myndigheter som ansvarar för frågan. Hierarkin i det hela består i de flesta fall av ett stort antal

medlemskommuner som överlappar gränsområdet, geografiskt. Så även för det Nordiska skärgårdssamarbetet.

VADGÖRMAN då inom NSS? I verksamhetsplanen (hittas på hemsidan) finns det målsättningar på olika plan. Här en liten del av verksamheten:

- göra en uppföljning av NSS av tidernas kanske största projekt, Skärgårdssmak. Vad hände efter projektets slut? Vad kan vi göra idag för att blåsa liv i något motsvarande? En verksamhet med samma kvalitet och varumärke samt något som flaggar för närproducerade produkter.
- arrangera en konferens för skärgårdens producenter, leverantörer och entreprenörer för att diskutera hur skärgårdens varumärken kan stärkas, vilka framgångsfaktorer som finns och vilka dagens utmaningar är för närodlat från skärgården. Vilka begränsningar och hinder finns det för småskalig lokalproducerad livsmedelsproduktion och förädling?
- arrangera tre konferenser (Finland, Sverige, Åland) för myndigheter, politiker och tjänstemän. Presentera resultat och erfarenheter från projektet "Egna pengar" – ett lyckat demografi projekt som stöder de unga i eget företagande och framgång att etablera sig i kust- och skärgårdsområden.
- skapa ett projekt eller med andra metoder utveckla gästhamnar, speciellt avfalls- och avloppslösningar.
- följa upp planerade projektidéer inom bland annat Central Baltic för att se vad NSS kan bidra med för att stärka samarbetet och produktutvecklingen runt outdoor-aktiviteter och upplevelsebaserad besöksnäring i skärgården.

NATURLIGTVIS är det mycket annat som är aktuellt, inte minst inom projektvärlden. Nu pågår en intensiv period för ansökningar inom Central Baltic finansieringsprogrammet, som geografiskt sammanfaller väl med NSS område. För att nämna några så är "St Olavs – leden", ett projekt som NSS kan stöda (inte finansiera) eftersom detsamma binder verksamhetsområdet.

I FORTSÄTTNINGEN är det enklare att hitta information om vår verksamhet. Nya hemsidor är nu under arbete och de kommer att vara mer användarvänliga och informationen är i sin helhet uppdaterad. De ger även allmänheten möjlighet att ta kontakt, om ni har frågor eller idéer eller kommentarer, allt tas emot med tacksamhet. NSS har även en FB-profil som man kan bekanta sig med. Här presenteras allt som är aktuellt för stunden och i vilka sammanhang NSS är delaktig i. Jag ser framemot att träffa dig någonstans där ute i någon av alla dessa vackra skärgårdar! ♦

Annastina Sarlin (till höger) och Annika Daisely. Gränskommittéernas möte i Köpenhamn 20.5.2015. © Skärgårdssamarbetet.

Annastina Sarlin är
samarbetschef, Nordiska
skärgårdssamarbetet

e-post: info@skargardssamarbetet.org
www.skargardssamarbetet.org

Från Karins horisont

Förändring är inte alltid utveckling

Jag har lämnat skärgården för ett tremånaders jobb i huvudstaden – just när sommaren blommar som vackrast. Midsommaren står för dörren och en fyradagars ledighet tillåter mig att fira i hembyn. Om några timmar hoppar jag i bilen och åker norrut.

ATT LÄMNA skärgården och hembyn känns ibland både uppfriskande och nödvändigt. Mötet med nya människor och miljöer ger nya perspektiv som berikar. Även om jag har bott på flera platser märker jag hur lätt det är att stelna i sina tankemönster. Plötsligt smyger sig den föreställningen på, att man bor i världens centrum och de värderingarna som råder här är alltings mått och utgångspunkt. Då kan det göra gott att bara dra iväg någon annanstans och se något annat. Det har en ödmjukande inverkan.

DET ÄR en rikedom att komma någonstans ifrån. Att ha en plats att återvända till, där det bor människor man har känt sedan barnsben och där kulturen och värderingarna förändras långsamt. Jag har flyttat många gånger i mitt liv och med åren har det välbekanta ljudet av vågor som slår mot stenarna en blåsigt höstdag

eller det korta mötet med min åldriga men pigga granne på landsvägen vuxit i värde.

Ibland kan jag komma på mig själv att njuta av att lyssna till någon äldre bybo som talar den genuina dialekten, för även den är, som det mesta, utsatt för förändringar. Jag kommer ihåg ett tillfälle när vi i en grupp var oense om huruvida ordet "fluga" heter "flögo" eller "flogo" på Björködialekt. Gruppen indelades i två ganska jämnstora läger, som båda hävdade att de hade rätt.

FÖRÄNDRINGAR SKER IDAG i en rasande fart. Jag tänkte nästan skriva "utvecklingen", men förändringar är inte alltid utveckling. Företagens nedskärningar leder ibland till omorganisationer, vilket tyvärr kan skapa osäkerhet bland medarbetarna. Fungerande team och rutiner slås sönder och personalnedskärningar kan göra arbetsbördan omänsklig för dem som jobbar kvar. Datoriseringen kan i värsta fall leda till att arbetet känns själlöst eftersom den egna initiativkraften och kreativiteten blir överflödigt. Detta är tyvärr en verklighet för många idag. Jag har talat med äldre bybor, som inte kan förstå ordet "utbrändhet". Visst förstår de betydelsen, men inte innebörden.

Jag tror att "själ" och "mening" är två begrepp som hör ihop. Att arbeta endast för att förtjäna pengar räcker inte. För att må bra och vara effektiv bör den som arbetar också känna att det finns en mening med det han eller hon gör, helst bör det finnas ett inslag av passion för sysslan.

VISST ÄR DET LÄTT att romantisera gångna tider och föreställa sig att människor ute i skärgården kastade sig in i sitt arbete med liv och lust. Sanningen är att arbetet oftast var tungt och en del slet ut sig i förtid. Men jämfört med många jobb i moderna företag, så tror jag ändå att människor förr upplevde mening, gemenskap och till och med passion för sitt arbete.

En nyutkommen bok med fotografier av gamla handarbeten från Södra Vallgrund visar med all önskvärd tydlighet vad arbetsglädje är. Dessa tålmodis- och tidskrävande handarbeten tror jag inte kunde ha åstadkommit om det inte funnits en äkta kärlek till arbetet. Man satte en heder i att göra det så vackert som möjligt och resultatet berättade något om tillverkaren.

NÄR JAG FLYTTADE till min farmors hemgård för några år sedan och gjorde en djupdykning i uthusen, hittade jag flera träföremål som snickrats av dem som bott där tidigare, människor som jag aldrig träffat i levande livet, men som jag då fick möta genom deras hantverk. När jag lät renovera huset gjorde en snickare i byn en rekonstruktion av snickarglädjen som tidigare prytt farstukvisten. En kväll satt vi på hans trappa och funderade. Jag sa: "Jag undrar vad de gamla skulle tänka om de visste att jag renoverar huset."

Han svarade: "De vet nog." ♦

Kolumnisten

Karin Dahlström är egen företagare (Elipta media)
 Adress: Uppbyggted 75, 65870 BJÖRKÖBY
 Tfn: +358-50 5415713
 e-post: karin.dahlstrom@eliptamedia
<http://www.eliptamedia.fi/>

Ryssarna befäste Örö 1915. Våren 2015 öppnades kustfortet för allmänheten och blev genast en publikframgång. © Håkan Eklund.

I höstens nummer av Skärgård, nr 3/2015, tar Anders Moliis-Mellberg med oss på en resa i Skärgårdshavet för 360 år sedan. Det handlar om värmlänningen Peder Månsson, senare kallad Petrus Magni Gyllenius, resor i vår skärgård i mitten av 1600-talet. Han påbörjade sina universitetsstudier vid Åbo Akademi 1648 och skickades 1650 till Korpo för att undervisa barnen till pastorsänkan Susanna Jönsdotter. Under följande år gjorde han många skärgårdsutflykter, som han berättar om i sin unika dagbok "Diarium Gyllenianum" – idag en klassiker inom finländsk skärgårdslitteratur.

I numret skall vi också bekanta oss med ett antal intressanta öar längs våra kuster, bl a Örö som under denna sommar för första gången öppnats för turism.

Eftersom det igen blåser snåla vindar över finlandssvensk tidskriftsutgivning, som också gäller Skärgård, är Ditt läsarstöd viktigt! Håll prenumerationen uppdaterad och berätta gärna om denna specialtidsskrift för Dina vänner. Redan det att vi via prenumurationsintäkter kan finansiera ombrytning, tryck och distribution – är vi en god bit på (överlevnads)vägen.

Jag och ledningsgruppen för tidskriften önskar alla vänner av Skärgård en riktigt avkopplande och skön sommar!

Anders Moliis-Mellberg

Sista bilden